

Komparativna analiza utjecaja vanjskopolitičke doktrine izolacionizma na primjerima Japana u periodu Edo (1603.-1868.) i SAD-a u 19. i 20.st.

Vorgić, Mihael

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:330923>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Dvopredmetni diplomski studij njemačkog jezika i književnosti i povijesti

Mihael Vorgić

**Komparativna analiza utjecaja vanjskopolitičke doktrine
izolacionizma na primjerima Japana u periodu Edo (1603.-1868.) i
SAD-a u 19. i 20.st.**

Diplomski rad

Mentor: doc.dr.sc. Slađana Josipović Batorek

Sumentor: dr.sc. Igor Josipović, poslijedoktorand

Osijek, 2020.god.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za povijest
Dvopredmetni diplomski studij njemačkog jezika i književnosti i povijesti

Mihael Vorgić

**Komparativna analiza utjecaja vanjskopolitičke doktrine
izolacionizma na primjerima Japana u periodu Edo (1603.-1868.) i
SAD-a u 19. i 20.st.**

Diplomski rad

Humanističke znanosti, polje povijest, grana, hrvatska i svjetska moderna i
suvremena povijest

Mentor: doc.dr.sc. Slađana Josipović Batorek
Sumentor: dr.sc. Igor Josipović, poslijedoktorand

Osijek, 2020.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

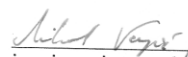
Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnog odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum
14. 2. 2020.

 0111105736
ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Disperzija izolacionističke doktrine predstavlja historiografski fenomen vidljiv u rano-novovjekovnom Japanu, razdoblju od 250 godina mira koje nosi naziv Edo. Naziv je nastao prema glavnom gradu i sjedištu kasnofeudalne, predindustrijske države nastale nakon *Sengokua* (ratnog razdoblja), koju usuglašava prvi šogun Tokugawa Ieyasu (1542. - 1616.). Spomenuti je fenomen također vidljiv i u američkoj povijesti tijekom 19. i 20. st. Premda Japan tijekom prvih stotinu godina mirnodopskog razdoblja doživljava renesansu na demografskom, ekonomskom i kulturnom polju, ipak japanska ksenofobija, strah od pokoravanja i novih sukoba pogoduju afirmativnom stavu prema izolacionizmu i tradicionalizmu. On, nadalje, od sredine 18. st. do 1868. god. pokazuje prve znakove manjkavosti potičući Japan na konačno otvaranje, prihvaćanje tehnološkog napretka i pozapadnjačenje. Modernizacija Japana i njegovo otvaranje prema Zapadu pod okriljem su američke imperijalne politike i izolacionizma koji predstavlja otklon od prvotnih ideoloških smjernica. Američki izolacionizam, tj. pseudo-izolacionizam potaknut je idejom superiornosti američke suverenosti i puritanskim idejama slobode svih nacija. Upravo to SAD tijekom 19. st. postavlja u položaj moralne vertikale, mirotvorca, arhetipom budućih državnih uređenja. Posljedica ideje o superiornosti rezultira kontinentalnom ekspanzijom nauštrb američkih starosjedilaca, zaposjedanjem i kupovinom sjevernoameričkih teritorija pod jurisdikcijom ruske, meksičke, španjolske vlasti, ropstvom, Građanskim ratom, prekooceanskim širenjem i stvaranjem globalnog političkog utjecaja

Ključne riječi: doktrina izolacionizma, razdoblje Edo (1603.-1868.), Japan, Monroeova doktrina, SAD

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Japanska renesansa.....	2
3. Procvat prometa, trgovine i tehnologije u prvim godinama Edo perioda	4
4. Kulturni procvat Kyota – japanske Atene	6
5. Zastoj Japana od 18. do sredine 19. st.....	9
5.1 Rudarstvo i šumarstvo	10
5.2 Obilježja intenzivne poljoprivrede perioda Edo	11
6. Japanski „mikrofarmeri“ i demografska stabilnost perioda Edo	13
6.1 Širenje države i racionalizacija dobara	14
6.2 Političke i društvene napetosti perioda Edo	15
7. Nemiri i početak restauracije od 1800.-1868. god.	17
8. Dolazak američke mornarice 1853. god.	19
9. Politika „sakoku“	19
10. Trgovački odnosi Japana i baku-han sustav.....	22
11. Društvena struktura i ovlasti staleža	25
12. Demografska stabilnost Japana, utjecaj „nizozemskih škola“ i politička previranja	29
13. Stratifikacija obespravljenih – Ainu skupina i položaj žena u Japanu.....	34
13.1 Ainu skupina – podrijetlo i teritorijalna rasprostranjenost	34
13.2 Ovlasti i trgovina Matsumae daimyōa u periodu Edo	36
13.3 Položaj žena, odrastanje i uloga odgoja djece u periodu Edo	39
14. Revitalizacija, eskapizam i hedonizam duha i tijela – kupke i bordeli	43
15. Zaključna razmatranja o japanskom izolacionizmu	46
16. Američki izolacionizam.....	48
16.1 SAD na putu ka izolacionizmu	55
16.2 Pseudo-izolacionizam – politička i gospodarska ekspanzija SAD-a	59
17. Usporedba japanskog i američkog izolacionizma	67
18. Zaključak	69
19. Popis literature	70

1. Uvod

Vanjskopolitička doktrina izolacionizma predstavlja neiscrpan predmet rasprave historiografskog diskursa. Premda njezin djelokrug vežemo uz pojavu Monroeove doktrine u SAD-u tijekom 19. i 20. st., znakovi njezina utjecaja vidljivi su od 17. do sredine 19. st. u Japanu. Disperzija izolacionističke doktrine vidljiva je u navedenom razdoblju od 250 godina mira koji nosi naziv Edo. Ime je nastalo prema glavnom gradu i sjedištu kasnofeudalne, predindustrijske države koju je, nakon ratnog razdoblja ili *Sengokua*, usuglasio prvi šogun Tokugawa Ieyasu (1542. - 1616.). Cilj je ovog diplomskog rada analizirati utjecaj psihosocijalnih, etnocentričnih impulsa na prihvaćanje japanskog, od 17. do druge polovice 19. st., i američkog izolacionizma tijekom 19. i 20. st. Teza je rada dokazati korelaciju između izolacionizma i porasta kontinentalne, prekooceanske ekspanzije, imperijalističkih težnji Japana i SAD-a, utjecaj na demografsku strukturu, socijalnu stratifikaciju, gospodarsku i kulturološku sferu, zatim marginalan položaj starosjedilačkih skupina (Ainua u Japanu, Indijanaca u SAD-u, Afroamerikanaca i žena). Okosnicu rada čine istraživanja Yayori Takana, Mariusa B. Jansena, Bernarda Fensterwalda Jr., Roberta Urbatscha i Petera G. Boylea. Prvih trinaest poglavlja prate razvoj Japana od 17. do 2. pol. 19. st. te daju uvid u utjecaj izolacionizma na makro i mikro-sociološkoj razini, demografsku strukturu Japana, ekonomske i kulturološke prilike, pokušavajući kartezijanskim pristupom prikazati latentne japanske vanjskopolitičke odnose. Preostala poglavlja posvećena su nicanju američkog izolacionizma, pridavanju novog značenja pojmu koji je obilježio unutarnju i vanjsku politiku SAD-a izjednačavajući slobodu, demokraciju, suverenost s ekspanzionizmom i imperijalizmom. Dakle, utjecaju američkog izolacionizma na kontinentalnu i prekooceansku ekspanziju, imperijalne težnje, odnosu prema domorocima, pitanje robovlasništva, mjesta u svjetskom poretku.

2. Japanska renesansa

Tekovine vanjskopolitičke doktrine izolacionizma često su povezane s Monroevim stavom o indiferentnosti prema političkim zbivanjima izvan SAD-a tijekom 19. i 20. st., američkim (ne)sudjelovanjem, tj. (ne)miješanjem u događaje Prvog i Drugog svjetskog rata, a vidljive su tijekom razdoblja Edo (1603.-1868.) ili „Tokugawa razdoblja“ u Japanu. Tijekom razdoblja Edo izraženi su zatvaranje japanskih granica te prekid diplomatskih i trgovačkih odnosa. Stoga je ovo poglavlje posvećeno *japanskoj renesansi* tj. demografskom, gospodarskom, kulturnom razvoju Japana između 1590. - 1700. god., godinama oporavka Japana i utjecaja izolacionizma u ruralnim i gradskim područjima gradova Kyoto, Osaka, Edo.

Prestankom *Sengokua*, tj. ratnih godina ili države u ratu, stabilizacijom centralne vlasti pod šogunatom dinastije Tokugawae Ieyasua uslijedile su gospodarska i politička obnova Japana. Gradovi poput Kyota, Osake, Eda (današnji Tokyo) doživljavaju procvat i promjenu. Prouči li se pomnije podatke, može se zaključiti kako izolacionizam u kulturološkoj i trgovačkoj domeni nikada nije postojao. Čimbenici koji potvrđuju tezu vidljivi su u porastu stanovništva, prometa i trgovine, napretku tehnologije, udruženju i organizaciji obrtnika i trgovaca. Potkraj 16. st. Japana broji približno 10-20 milijuna stanovnika, do 1700. god. broj stanovnika iznosio je približno 30 milijuna.¹ Dakle, broj stanovnika gotovo se udvostručio. Osnovica demografskog rasta bili su mir, odnosno završetak ratnog stanja, sukoba između *daimyoo* za vlast i moć. Porastu broja stanovnika također doprinosi: porast obradivih površina upotrijebljenih za sadnju riže, uvođenje irigacijskih sustava u sušna područja, stvaranje satelitskih sela ili *shindena* u svrhu obrade zemlje (i nadomještanja seljaka), te porast obrta i trgovine. Satelitska sela pokazala su se izrazito korisnima pri ubiranju poreza, a s njima dolazi i popisivanje obradivih površina i parceliranje zemlje. Nadalje, zamjetan je i psihološki faktor koji utječe na rast japanskog prosperiteta. Seljaci i građani bili su poticani na proizvodnju raznih dobara, zahtijevali su otuđena zemljišta, a strogi propisi onemogućavali su lokalne vazale u samovoljnom otuđivanju seljačke zemlje. Navedeni čimbenici doveli su do povećanja broja stanovnika koji se očitovao u porastu plodnosti rižinih polja. Godine 1450. u jednoj je provinciji površina rižinih polja iznosila oko 946 000 *choa*, do 1600. god. broj se

¹ L. M. Cullen navodi kako podaci od 10-12 milijuna 1600. i 30 milijuna stanovnika 1700. god. nisu apsolutna datost, broj stanovnika nemoguće je točno odrediti te je rješenje bilo ponuđeno popisivanjem, parceliranjem zemlje i mjerenjem količine uroda riže. Vidi, Louis Michael Cullen, *A History of Japan 1582-1941: Internal and External Words* (New York, 2003), 64.

gotovo udvostručio iznosio je 1 635 000 *choa*, a do 1720. god. brojka je dosegala gotovo 3 milijuna, točnije 2 970 000 *choa*.²

² Kovanje novca i potrošački mentalitet društvenih slojeva Japana tijekom 17. st. doprinosi porastu bogatstva ne samo obrtničkog i trgovačkog sloja, već i porastu životnog standarda seljaka vidljivog u svakodnevici npr. kuće s ukrašenim krovovima, otmjeneje pokućstvo, konzumacija čaja, alkohola, voća, šećera, nošenje pamučne odjeće i sl. Drugi doprinos bila je agronomska orijentacija profitabilnim kulturama, ili onih koje uspijevaju u regiji, u svrhu plasiranja na tržište. Riječima R. H. P. Masona i J. G. Caigera japansko gospodarstvo po prvi puta postaje organizirano. Vidi, Richard Henry Pitt Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan – Revised Edition* (London, 1997), 224-225.; Conrad Totman, *Povijest Japana* (Zagreb, 2003), 241.

3. Procvat prometa, trgovine i tehnologije u prvim godinama Edo perioda

Cirkulaciju dobara nemoguće je ostvariti bez umreženosti gradova i prometnica. Najvažnija prometnica Tokaido, koja je povezivala Edo i Kyoto, predstavlja je žilu kucavicu japanskog napretka. Shvaćajući važnost i sigurnost cesta za razvitak države *bakufu*³, tijekom 1612. god. donosi se niz propisa o izgradnji i održavanju prometnica, čiju kvalitetu opisuje i Englez John Saris u svojim putopisima. Propisi zahtijevaju redovito pregledavanje i održavanje prometnica, mostova u privatnom i javnom vlasništvu, putokaza i oznaka kilometraže. Saris opisuje kako su ceste prometne i pune ljudi s jasnim putokazima. Osim prometnica *bakufu* vodi brigu o brodskim pristaništima, skladištima, održavanju kanala i rijeka. „Gradilo se sve više luka i oko 1670. god. obalni brodski promet okružio je Honshu i povezao sve pokrajine u području od Osake do Edoa.“⁴ Kvalitetne prometnice rezultirale su boljom opskrbom i proizvodnjom prehrambenih proizvoda, poticanjem rudarstva, preradom plemenitih metala, kontroliranom sječom šuma. Kovanje novca u vrijeme Edo razdoblja dostiže zavidan standard i postaje mjerilo kakvoće, a uvezene valute novca zamijenjene su domaćom. Stabilna valuta i jednostavne kovanice omogućuju uvođenje mjera za zapremninu za vaganje riže *kyo-masu* i dužinsku mjeru *ken* koja je iznosila 6 *shakua* (1,82 m). Prvotno uvođenjem strane valute u trgovačke svrhe pokazatelj je nedjelotvornosti izolacionizma, premda treba uzeti u obzir, kako se država, netom oslobođena od unutarnjih sukoba, ne može odmah oporaviti te je u organizacijskom smislu pomoć itekako korisna. Nadalje,

³ Titula šoguna ili vrhovnog vojnog zapovjednika postavljala je japanskog cara u inferioran položaj. Vojna moć države i politika podobnih suradnika osigurala je dinastiji Tokugawa na gotovo četvrt stoljeća vlast u državi pogođenoj stalnim nemirima. R. H. P. Mason i J. G. Caiger navode kako je *bakufu* oblik vojne vladavine usavršen od strane Yorimota (1147.-1199.), glave Minamoto klana i njegovih sljedbenika. Godine 1192. sustav *bakufu* završava posljednju razvojnu fazu dajući Yorimotu najviši vojni položaj ili *sei-i-tai-shogun* koji opunomoćeniku daje privilegiju ratnih pohoda na granična područja Ainu skupina. Nakon završetka ratnog pohoda, ekspedicije, privilegije bivaju ukinute, vraćene i opunomoćenik gubi titulu. Yorimoto želi ukinuti praksu jednokratnosti titule pokušavajući postati doživotni šogun. Premda je struktura *bakufu* slijedila primogenituru europskih vladarskih dinastija, nije bila imperativ. Primjer takve iznimke bila je Ieyasuva unuka carica Meisho (1629.-1643.). Premda je Hidetadu na mjestu šoguna zamijenio prvorodni sin Iemitsu (1623.-1651.), čije je podrijetlo i povezanost s Hidetadom bilo dvojbeno, nije posjedovao djedovu diplomatsku smjelost. Stavovi Jansena i Pasarića o Iemitsuovoj vladavini se poklapaju, obojica koriste slične epitete opisujući ga nemilosrdnim birokratom koji je želio sprovesti ideje svojeg djeda. Premda nespretn diplomat bez tankoćutnosti, kao birokrat oblikuje temelje *bakufu*, pravila kojih su se državne službe držale do kraja razdoblja Edo. Kao primjer navodimo Veliko vijeće (*Rōju*) u sastavu od 4-5 starijih vijećnika pod čijom se jurisdikcijom nalaze dvorski službenici, gradski magistrati, upravitelji financija, Izvršno vijeće (*Bugyō*) brine o financijama države, javnim radovima, održavanju hramova i sl. i Sudsko vijeće (*Hyojoshū*). Primjer Iemitsuovog zakona je apsolutna vlast šoguna nakon sudske potvrde. Vlast postaje neograničena, u nadležnosti je šogunske dinastije, a primogenitura, ustanovljena u razdoblju dinastije Ashikaga, nasljedna. Vidi, Marius B. Jansen, *Making of modern Japan* (London, 2002), 43-49.; Božidar Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 161-181.; R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan – Revised Edition* (London, 1997), 128-132.; John Whitney Hall, Marius Berthus Jansen, Madoka Kanai and Denis Twitchett, *The Cambridge History of Japan: Vol. 3 Medieval Period* (London, 2008), 175-298.

⁴ Conrad Totman, *Povijest Japana*, 242-243.

izolacionizam nije uvjetovao praktičnoj i političkoj kratkovidnost vladara. Naprotiv, kvalitetni proizvodi, inovacije i metode rada primijenjeni su i prihvaćeni od strane japanskog društva u svrhu dobrobiti i napretka države. Stoga, Japan se nije u potpunosti zatvorio za ideje, odnosno bio je otvoren za proizvode koje je vlast procijenila korisnima za napredak. Dokaz su primjena raznih kineskih tehnika taljenja kovina, izumi upotrijebljeni u rudarstvu poput ventilatora, velikih mjeхова, regulacije toka rijeka i sl. Bolji proizvodni postupci rezultiraju bržim razvijanjem gospodarstva. Dokaz su tomu trgovačke kuće ili *tonya* koje se udružuju u poslovna društva *nakame*, *kumiai*. Rast broja i utjecaja *tonya* zamjetan je od 1620. god. Dvadesetak godina nakon uspostave Tokugawa šogunata porez biva ustaljen, a obnova dovršena, što uvjetuje većoj slobodi trgovaca. Gradska opskrba hrane i održavanje gradova nije više u nadležnosti *daimyōa* i *bakufua*, već trgovačkih kuća. Porast broja trgovačkih kuća potkraj stoljeća dovodi do porasta njihovih nadležnosti i promicanju nove trgovačke kaste. Dokaz je postojanje 380 *tonya* u Osaki te osnivanje podružnica diljem države. Sustav kasnog feudalizma ili *baku-han*, omogućio je ubrzani razvoj novog društvenog sloja tj. trgovaca. Porastom trgovine gradovi poput Kyota i Osake postaju važna gospodarska i kulturna sjedišta, o čemu će biti više riječi u idućem poglavlju.⁵

⁵ R. H. P. Mason i J. G. Caiger diskutiraju o subverzivnoj moći obrtnika i trgovaca u Tokugawa poretku te navode kako je više riječ o suodnos višeg sloja (npr. samuraja) i trgovačkog sloja, manje o pokušaju rušenja Tokugawa sustava. Obrtnici i trgovci, iako nepopularni društveni sloj, nisu sami pridonijeli raspadu Tokugawa poretka. Gledajući ekonomski, trgovački sloj jača zbog državnih potreba za novcem i zajmovima. Druga činjenica, prije razdoblja Edo tržište je bilo namijenjeno višem društvenom sloju. Ulaskom u 17. st. se „benevolentni“ karakter novca širi na niže slojeve, a potreba za kreditima povećava. Citirajući japanskog konfucijskog učenjaka Ogyu Soraija (1666.-1728.) Mason i Caiger navode kako je ovisnost i potreba za novcem veća nego u ranijim razdobljima. Treći faktor je nezreo karakter višeg sloja i labilne navike raspolaganja novcem vidljivi iz Soraijevih zapisa u kojima ističe kako društvo troši sada, a plaća sutra tj. uživa danas ne mareći za posljedice. Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan – Revised Edition* (London, 1997), 222-223.; Totman, *Povijest Japana*, 240-247.

4. Kulturni procvat Kyota – japanske Atene

Suparništvo najpoznatijih antičkih grčkih polisa Sparte i Atene nije se isključivo očitovalo u državnom uređenju, nego i u kulturnom te intelektualnom dosegu. Kulturni i intelektualni dosezi japanskih gradova tema su sljedećeg poglavlja. Edo je državno središte ranonovovjekovnog Japana, zaostaje za trgovačkim i kulturnim središtima Kyoto i Osaka. Dokaz tomu demografski je, gospodarski i kulturni rast Kyota sredinom 17. st. kojega Edo dostiže tek u 18. st.⁶

Gradovi Kyoto i Osaka⁷ smješteni su na jugozapadnom dijelu centralnog japanskog otoka Honshu. Povoljan geopolitički položaj i prometnice koje su ih povezivale s ostatkom Japana omogućile su im brz razvoj. Parametri koji govore u prilog navedenoj tezi demografski su rast, pojava raznih obrta, procvat trgovine i kulture Kamigata. Kyoto sredinom 17. st. ima oko 400 000, a Osaka oko 1700. god. više od 350 000 stanovnika. Zapisi Engelberta Kaempfera svjedoče o Kyotu kao žarištu obrta, trgovine, kulture u kojem ne postoji domaćinstvo koje nešto ne proizvodi.⁸ Navedeni kulturni i gospodarski razvoj

⁶ Premda je Kyoto u 17. st. prednjačio kulturno i trgovački, Osaka je bila poznato središte novčarskih zajmova, kredita, a Edo, kao glavni grad, svojom mnogoljudnošću dostiže brojku od približno milijun stanovnika čime postaje središte konzumerizma. Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan – Revised Edition*, 232.; Razlozi uspješnosti Edo su mnogoljudnost, radna etika i raznovrsna prehrana što je indikator boljih životnih uvjeta. Nobuo Harada tvrdi da je broj stanovnika Edo iznosio između 500 i 600 tisuća, ističe da je ljeti dan započinjao u četiri, a zimi u šest ujutro te kako je 5-7% građana živjelo u nanizanim kućama, skućenim ulicama. Prehrana gradskog stanovništva sastojala se od riže, povrća, ribljih jela, soje i sl. Vidi, Nobuo Harada, „A Peak at the Meals of the People of Edo – Tracing the Diet of Edo-The Establishment of Japan's Culinary Culture (Part One)“, 3. https://www.kikkoman.co.jp/kiifc/foodculture/pdf_12/e_002_006.pdf (pristup ostvaren 24.5.2019.); Utjecaj Osake na trgovinu rižom značajan još od vladavine šoguna Toyotomija Hideyoshija (1536.-1598.) u čijem razdoblju Osaka dobiva nadimak „kitchen of Japan.“ Schaeede navodi kako populacija Osake na početku 17. st. iznosi oko 200 000, dok 50-tih god. 18. st. brojka raste na oko 400 000. Nadalje, od ukupne populacije od oko 30 milijuna stanovnika, 87% otpada na seljake, 5% *buchiji* ili samuraji i 8% obrtnici i trgovci. Vidi, Ulrike Schaeede, „Forwards and futures in tokugawa-period Japan: A new perspective on the Dōjima rice market“, *Journal of Banking & Finances*, Vol. 3 Issues 4-5, September 1989, 485-513. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0378426689900289> (pristup ostvaren 12.12.2018.).

⁷ Procvat Osake uvjetovan je dobrim geostrateškim položajem, unutarnjom i vanjskom trgovinom što upućuje na nedostatke izolacionističke politike. Nadalje, monetarni sustav Japana pridonosi dodatnom razvoju Osake kao izvoru zajmova za *daimyoe*. Prosperitet Osake od kraja 80-tih god. 17. st. do poč. 18. st. uvjetovan je ne samo zajmovima, već i porastom broja raznih obrta. Sloj trgovaca i obrtnika brzo postaje vrlo utjecajan i omražen određujući cijenu riže, proizvoda utječući na neskladne odnose između Osake i šogunata. Dakle, razlozi animoziteta prema trgovačkom sloju možemo tražiti ne samo u njihovoj neproduktivnosti tj. procesu proizvodnje dobra, već i malobrojnosti, povezanosti unutar trgovačkih udruženja. Vidi, L. M. Cullen, *A History of Japan 1582-1941: Internal and External Words*, 63-68.; Gospodarski procvat Osake potvrđuje i Constatine N. Vaporis. Prodajom riže i drugih proizvoda unaprijedila je razvoj Osake i potaknula monetarnu politiku Japana. „To obtain the necessary cash, daimyo sold tax rice or other commodity goods in Osaka; this prompted the development of that city as a market center and, more generally, stimulated the development of money economy.“ Vidi, Constatine N. Vaporis, „To Edo and Back: Alternate Attendance and Japanese Culture in Early Modern Period“, *Journal of Japanese Studies*, Vol. 23, No. 1, (Winter, 1997), 3. <http://www.jstor.org/stable/133123> (pristup ostvaren 12.12.2018.).

⁸ Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan – Revised Edition* (London, 1997), 231.

omogućen je dvama čimbenicima. Prvi, porez od zemlje u vrijednosti od 450 000 *koku* (1 koku – 180 l riže)⁹, hramova, svetišta, milodara dobivenih od *bakufua* i *daimyoo*. Drugi čimbenik prihod je od trgovine luksuznom robom poput svile, tkalačke proizvodnje i bojenja tkanina. Tijekom 17. st. u Kyotu djeluje oko 7000 tkalačkih stanova u kojima je zaposleno približno 100 000 ljudi. Usporedi li se broj zaposlenih u tkalačkim stanovima s brojem stanovnika, zaključuje se kako je gotovo četvrtina stanovnika zaposlena u unosnoj tkalačkoj preradi. Dakle, veći izvoz dobara te cirkulacija novca pospješuju porast životnog standarda i povećanje stanovništva¹⁰, a time se otvara prostor za intelektualni napredak građana i homogene socijalne odnose. Pod intelektualnim napretkom podrazumijevaju se porast pismenosti, broja tiskanih djela od knjiženih tekstova kineskih i japanskih književnika, pjesnika, didaktičkih sadržaja, stručne literature, beletristike, putopisa, slikovnica i pornografskih sadržaja. Kulturnoj revoluciji Kyota i, kako Totman navodi, djelomičnoj kozmopolitskoj ideji koja rezultira povezivanjem heterogenih socijalnih slojeva, prethodi tiskarska revolucija. Dostupnost navedenih literarnih sadržaja omogućen je jeftinijim, bržim tiskanjem, što potvrđuje Totmanova konstatacija [...] „tiskarski stroj s pokretnim slovima istisnuo je tiskanje drvenim slovima,“¹¹ [...] Početkom 18. st. Kyoto broji oko 72 izdavača čime postaje izdavačko središte ranonovovjekovnog Japana. Osim izdavačke djelatnosti zastupljene su razne obrtničke radionice: stolarije, zlatarnice, srebrnarnice, kovačnice i sl. Snažno gospodarstvo grada omogućilo je priljev zanimanja intelektualne naravi, npr. specijaliziranih liječnika, pjesnika i pisaca, slikara, kaligrafa, majstora čajne ceremonije te društvenih igara *go* i *shogi*. Premda je *baku-han* sustav zahtijevao strogu odvojenost društvenih slojeva, ipak je potrebno uvažiti Totmanova stajališta kako se političko i gospodarsko zajedništvo ispreplelo s umjetnošću i književnošću stvarajući kulturno zajedništvo, koje je posljedica gospodarskog rasta Japana. Međutim, Totmanova stajališta otvaraju brojna pitanja, primjerice jesu li porast umjetnosti, književnosti, kulture jedne države indikatori rasta i razvoja ili indikator vrhunca moći nakon čega slijedi dekadencija. Nadalje,

⁹ Jedan *koku* riže bila je količina dostatna odraslom čovjeku u trajanju od pet godina. Nadalje, japansko podneblje, prvenstveno južno i jugozapadno, odgovara uzgoju riže, a irigacijski sustavi omogućili su ekspanziju ove agronomske kulture, ostvarivanje ekonomske dobiti. Riža je tijekom japanskog gospodarskog uzleta predstavljala kvalitetnu, popularnu namirnicu koju konzumiraju viši i niži slojevi društva. (Vidi, L. M. Cullen, *A History of Japan 1582-1941: Internal and External Words*, 64.)

¹⁰ Sredinom 18. st., točnije 1743. god., broj muške populacije u Edou iznosi je oko 310 000, a ženske oko 215 000. Odnosno, broj muške populacije je tijekom 18. st. u Edou rastao proporcionalno opadanju obradivih površina tj. broju putujućih nadničara, seljaka bezemljaša. Muška populacije je za 1,5 puta premašila žensku. Dakle, potraga za poslom, promjena životnih uvjeta na selu i izobrazba šegrt rezultirala je većim brojem neženja, trećina od ukupne populacije Eda. (Vidi, Nobuo Harada, „*A Peak at the Meals of the People of Edo – Tracing the Diet of Edo-The Establishment of Japan's Culinary Culture (Part One)*“, 3-4.)

¹¹ Totman, *Povijest Japana*, 248.

može li se Edo razdoblje zaista smatrati *japanskom renesansom*, ostaje diskutabilno. Prisjeti li se antičke Grčke s čijim polisima Totman povlači paralele, uvidjet će se nadolazak skorašnjeg kraja i dekadencije, a uzroci su pretjerana primjena radikalnog tradicionalizma, neprilagodba, nespremnost na promjene. Također, potrebno je ispitati japansku izolacionističku doktrinu, njezin učinak i svrsishodnost. Stoga je iduće poglavlje posvećeno zastoju Japana između 18. i sredine 19. st.¹²

¹² Mirnodopsko razdoblje 17. st. i stabilno društvo doprinosi razvitku novčarskog sustava, zajmova, a izdaci *daimyoo* za život na dvjema lokacijama i uvrštavanje samuraja u činovnički sloj društva te njihovu potrošačku prirodu omogućili su privremeni napredak Japana. Međutim, mirnodopsko razdoblje se pokazalo pogubnim za tradicionalnu stalešku podjelu, indolencija višeg sloja prema trgovini uzrokovala je rastuću ovisnost o trgovačkom sloju koji s vremenom stječe sve više sloboda. Ukratko, trgovački sloj profitira trgovinom između gradova Kyota, Nagasakija i Osake, oslanjajući se istovremeno na trgovinu sa šogunatom. R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan*, 222.-223.; Totman, *Povijest Japana*, 240-257.

5. Zastoj Japana od 18. do sredine 19. st.

Demografski, gospodarski i kulturni uzlet Japana tijekom 17. st. ubrzo je prekinut tehnološkim zastojem. Tijekom 18. st. izolacionistička politika Japana pokazuje prve nedostatke.¹³ Razvojem parnoga stroja u 18. st. i motora s unutrašnjim izgaranjem krajem 19. st., europska populacija doživljava preporod. „Malo ledeno doba“ između 1550. i 1850. god., koje je zahvatilo svjetska područja, potaknulo je svijest o kvalitetnijem gospodarenju okolišem i ranoj industrijalizaciji. Ian G. Simmons tako navodi obradu čelika te uporabu ugljena u kojoj je prednjačila Britanija s preko 100 milijuna potrošenih tona.¹⁴ Navedeni izumi potiču jačanje europskog imperijalizma koji će srušiti japanski poredak i uvjetovati začetak Meiji restauracije. Europski kontinent jačanjem industrijalizacije postaje oskudan te je ekspanzija u ekonomskoj sferi jedino ostvariva potražnjom za novim područjima i tržištima. Premda je Europa u usporedbi s Dalekim Istokom prednjačila na tehnološkom području, Japan također ulaže napore u stvaranje industrijskog poretka. Iako su porast stanovništva i proizvodnje pokazatelji napretka, ishod je bio nezadovoljavajući. Japan izolacionizmom gubi u nadmetanju s europskim, kasnije i s američkim, kontinentom. Japan, poput Europe, postaje žrtvom vlastite gospodarske eksploatacije, ali s jednom ključnom razlikom. Europski imperijalizam i inovativnost, potaknuti pomanjkanjem obradivih površina, kao ishod imaju industrijsku revoluciju, ekspanziju, stvaranje kvalitetnijih poljoprivrednih tehnika s kojima se Japana nije mogao mjeriti. Stoga će u ovom poglavlju biti predstavljeni podatci o gospodarskom statusu Japana tijekom 18. i sredine 19. st.

Početni uspjesi japanskog gospodarstva ubrzo su zasjenjeni zastojem, točnije razdobljem stabilnosti. Sljedeći podaci koji potvrđuju tezu broj je obradivih rižinih polja. Godina 1720. označila je kraj naglog širenja obradivih površina. Totman navodi sljedeće

¹³ L. M. Cullen ističe kako je 17. st. zasjenjeno 18. st. porastom ekonomskih i društvenih kriza. Razdoblje šoguna Yoshimunea (1716.-1745.) obilježeno je stabilnim ekonomskim prilikama u državi. Pasarić navodi kako je vladavina Yoshimunea obilježena tzv. Kyosho reformama kojima je nastojao smanjiti izdatke, prepoloviti plaće činovnika, samuraja i smanjiti troškove boravka *daimyōa* u Edo. Odnosno, japanski problem su nepotrebni izdaci, količina činovnika. „Od svih *daimyōa* zatražio je da na svakih 10.000 *koku* dodaju još po 100 *koku* poreza.[...] Na taj način skupio je dodatnih 1 750.000 *koku*, što je bila polovica sredstava potrebnih za plaće *hatamotoa* [posjednici ispod 500 *koku*] i *go-kenina* [samurajima bez zemlje].“ Vidi, Božidar Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 183. Dakle, riječima L. M. Cullen, japanska kriza bila fiskalnog karaktera. Državna blagajna nije bila dovoljno stabilna da podnese birokratski sustav i izdatke činovništva, a neučinkovito raspolaganje novcem utječe na prihode višeg (šogunata i *daimyōa*) i nižeg sloja, kojima je plaća bila fiksna. Osim spomenutih fiskalnih problema L. M. Cullen navodi zamjenu riže za novac, manjak obradivih parcela, neadekvatnu procjenu uroda riže te eksploataciju ruda sred. 17. st., gospodarske probleme koji uvjetuju smanjenju plaća samuraja, zakupaca zemlje, većem monopolu i bogatstvu trgovačkog sloja. (Vidi, L. M. Cullen, *A History of Japan 1582-1941: Internal and External Words*, 68-69.)

¹⁴ Ian G. Simmons, *Globalna povijest okoliša od 10 000. pr. Kr. do 2000. n. Kr.* (preveo Damjan Lalović) (Zagreb, 2010), 118-125.

podatke, 1720. god. površina rižinih polja iznosila je 2 970 000 *choa*, 1874. god. brojke jedva prelaze 3 milijuna *choa*. Ekonomska stabilnost Japana rezultirala je porastom stanovništva od 1780. god. s 26 010 600 na 26 907 625 1846. god. Gledajući dugoročno, stabilnost znači zastoj, ako se država ne razvije dalje, ona pak iscrpi sve potencijale i mogućnosti za napredak. Usporede li se svjetsko i azijsko stanovništvo 1750. i 1950. god., uviđa se da azijsko stanovništvo 1750. god. ima 66,667% udjela u svjetskom stanovništvu (480 milijun azijskog naprema 720 milijuna svjetskog stanovništva), dok 1950. god. 55,44% udjela (1,386 milijardi azijskog naprema 2,5 milijardi svjetskog stanovništva).¹⁵ Premda je sredinom 18. st. udio azijskog stanovništva u svjetskom bio viši od 50%, tekovine izolacionizma ograničit će gospodarski rast Japana. Dok Europa primjenjuje nove tehnologije, eksploatira afrički kontinent, ekspanzivno širi trgovinu, japansko društvo [...] „je zauzeto rješavanjem ekoloških i društvenih posljedica uzrokovanih svojim ograničenim mogućnostima.“¹⁶ Zastoji su vidljivi na području rudarstva, šumarstva, obradi i navodnjavanju zemljišta, korištenju ljudskih resursa, širenju države i racionalizaciji. Sljedeće potpoglavlje bavit će se problemima na području rudarstva i šumarstva.

5.1 Rudarstvo i šumarstvo

Posljedica zatvorenosti japanskog društva, deforestacija, eksploatacija ruda dovele su Japan u fazu gospodarskog zastoja.¹⁷ Zalihe željeza uspjele su uz racionalnu uporabu zadovoljiti društvene potrebe do 19. st. Racionalno gospodarenje sredstvima ključan je pojam. Totman navodi kako su prilikom prve službene japanske misije pred kraj razdoblja Edo u San Francisco, japanski poslanici bili iznenađeni bahatim postupanjem Amerikanaca prema sirovinama. Šezdesetih godina 17. st. nestašica srebra i zlata u izradi kovanica dovodi do nesuglasica oko prava *daimyoo* na kovanje novca. Nedostatak plemenitih metala određivao je monetarnu politiku Japana i trgovačke odnose s Korejom koji su prekinuti pedesetih godina 18. st. Posljedica nestašice plemenitih metala, slaba monetarna politika i izoliranost za strane

¹⁵ Ian G. Simmons, *Globalna povijest okoliša od 10 000 pr. Kr. do 2000. n. Kr.*, 127.

¹⁶ Totman, *Povijest Japana*, 260.

¹⁷ L. M. Cullen ističe kako smanjena kakvoća zlatnih i srebrnih kovanica, uzrokovana njihovim manjim udjelom srebra i zlata, eksploatacijom i izvozom plemenitih metala izvan države, ipak, u pogledu veleprodaje, nije toliko utjecala na stabilnost japanske valute. Razlog je ekonomska diferencijacija između zapada i istoka države. Zapadna područja poput Osake svoj razvoj započinju u 17. st., veleprodaja je bazirana na srebru, dok istočna područja, poput Edo, svoju veleprodaju baziraju na zlatu. Odnosno, Japan na prijelazu iz 17. u 18. st. ima separatna valutna područja. Prednosti ovog sustava bila je lakša regulacija novčanih fluktuacija i sprječavanje pada u potpunu inflaciju. Međutim navedeni sustav nije u potpunosti održiv. Fluktuacije između zlata i srebra su neminovne. Cilj je zadržati ravnotežu između srebra i zlata kako im vrijednost, kao metala, ne bi zasjenila vrijednost u valuti. (Vidi, L. M. Cullen, *A History of Japan 1582-1941: Internal and External Words*, 73-74.)

valute, dovode do stvaranja kompliciranog novčanog sustava koji je donekle uspio udovoljiti potrebama japanskog društva za platežnim sredstvom.¹⁸

Poput rudarstva, japansko šumarstvo prolazilo je kroz slične poteškoće. Zbog broja stanovnika koji je narastao tijekom mirnog razdoblja, broj obradivih površina morao se povećati kako bi vlast mogla prikupljati poreze, stanovništvo prehranjivati i održavati stabilan demografski prirast. Vidljiva su dva vladina sustava: negativni i pozitivni. Prvi se sustav primjenjivao tijekom 17. st., a uključivao je ograničenu eksploataciju i krčenje šuma. Drugi sustav tijekom 18. st. ističe suprotna stajališta, pošumljavanje i obnova šuma. Sukobi stajališta izazvani su osobnim interesima i gospodarskim stanjem države. Zemlja koja je pretežno agrarna i maritimna, koja brzo iskorištava svoja rudna bogatstva, suočena je s poteškoćama u ekonomskom razvoju. Zbog nedostatne razmjene ideja, informacija i inovacija, Japan je bio primoran racionalizirati troškove u svrhu održavanja stabilnog prirodnog prirasta. Krčenje šuma radi stvaranja obradivih površina postaje privremeno rješenje, a razlog su neprestane erozije, potresi koji uništavaju agrarna polja, onemogućavaju stvaranje drvene građe za obnovu sela, gradova i sastojaka za gnojivo. Stabilan broj stanovnika postaje poteškoća koja vremenom izaziva stagnaciju prirasta, o čemu će biti više riječi u idućim potpoglavljima.¹⁹

5.2 Obilježja intenzivne poljoprivrede perioda Edo

Početak 18. st. označava prekretnicu u japanskom rastu. Nakon prvih stotinu godina japanske zatvorenosti, početnih uspjeha potaknutih mirnim razdobljem bez rata, 1720. god. označila je vrhunac japanske intenzivne poljoprivrede u kojoj je neznatno povećan broj rižinih polja. U prethodnom odlomku bilo je riječi o racionalizaciji sredstava, plemenitih metala te pošumljavanju. Rudarstvo i šumarstvo doživjeli su vrhunac tijekom 17. st., nakon čega je uslijedio zastoj zbog nedovoljne tehnološke inovativnosti. Gospodarstvo Japana spas vidi u poljoprivredi i povećanju obradivih površina. Tijekom razdoblja Edo poljoprivreda uspijeva održati stabilan rast i količinu uroda.²⁰ Rezultat, relativno stabilnog uroda, bio je porast

¹⁸ Totman, *Povijest Japana*, 260-263.

¹⁹ Isto, 260-263.

²⁰ Osim irigacijskih sustava koji povećavaju proizvodnju riže, Japan mijenja način sadnje, prati vrijeme rasta riže i kontrolira uspješnost vrsta riže. L. M. Cullen navodi kako se odabir i obrada rižinih polja u Japanu razlikuje od obrade u jugoistočnoj Aziji. Uzgoj riže u jugoistočnoj Aziji koncentriran je oko delta rijeka, dok je u Japanu koncentriran oko izvora. Razlog su monsunske kiše, koje pomoću rijeka na izvoru, lakše pune irigacijske kanale. Nadalje, područja otočja Shikoku i Kyushu ulaze tijekom rujna u sezonu tajfuna čime je otežano dozrijevanje autohtone japanske vrste riže. Japanske vrste zamijenjene su vijetnamskim koje brže dozrijevaju. Odnosno, ranije dozrijevanje omogućilo je izbjegavanje tajfuna, veći urod i trgovački profit. Navedeni podaci ne idu u prilog svim japanskim regijama. Zapadna i jugozapadna regija uspijevaju zbog toplije klime ostvariti višak u proizvodnji, dok sjeveroistočna regija Tohoku, zbog hladnije klime, bilježi sporiji gospodarski napredak, manju

stanovništva. Nakon toga slijedi povećanje smrtnosti novorođenčadi, nuklearnih obitelji (s po jednim ili dva djeteta) koje obrađuju male parcele i žive u teškim uvjetima. Zbog oskudnih vanjskopolitičkim odnosa s drugim državama, Japan razvija vlastite poljoprivredne strategije među koje Totman ubraja: agronomske tehnike, sustave navodnjavanja i gnojenja. Pod agronomskim tehnikama podrazumijeva priručnike o pripremi i obradi tla. Postojeće gospodarske okolnosti dovode u pitanje isplativost izolacionizma i japanskog zaziranja od komunikacije s vanjskim svijetom, izmjeni ideja i sl. Sustavi navodnjavanja bili su skupi, obradive površine povećane, šume iskrčene, a stanovništvo je bilježilo stabilne brojke. Navedeni elementi dovode do nestašice gnojiva potrebnog svim kulturama. Do kraja 18. st. gnojivo postaje gotovo vrijednije od zlata. Stabilan broj stanovnika te manje parcele označili su konkurenciju pri stjecanju sredstava za proizvodnju. Japan je povećanjem obradivih površina prouzrokovao veću potražnju za gnojivom na mjestima gdje je tlo bilo slabije kvalitete, a zauzvrat je stanovništvo moralo regulirati broj pripadnika unutar obitelji, što dovodi do pada nataliteta. Drugim riječima, omjer stanovnika i obradivih površina nije bio proporcionalan, čime dolazi do nastanka društvenog sloja putujućih nadničara i prvih nemira. Iduće poglavlje posvećeno je radnoj snazi i utjecajima poljoprivrede na život stanovništva.²¹

populaciju, slabiju naseljenost, prehranu baziranu na grahoricama ječmu kao zamjenama za rižu. (Vidi, L. M. Cullen, *A History of Japan 1582-1941: Internal and External Words*, 64-66.)

²¹ Totman, *Povijest Japana*, 263-266.

6. Japanski „mikrofarmeri“ i demografska stabilnost perioda Edo

Ranije spomenuti zastoj ideja i povećanje stanovništva prouzročili su tijekom 18. st. fluktuaciju broja stanovnika. Kako je rudarstvo dospjelo u krizu, poljoprivreda postaje oslonac gospodarstva. Bez razmjene ideja Japan je prisiljen iskoristiti radnu snagu svojeg stanovništva, čija se radna etika očitovala u skromnosti, odricanju i prekovremenom radu karakterističnom za seljački sloj. Ako se 17. st. može smatrati prarazdobljem japanske agrarne revolucije, 18. st. predstavlja razdoblje stagnacije obradivih površina, irigacijskih mogućnosti. Sve je to prouzročilo nestajanje seoskih zajednica i promjenu društvenog položaja seljaka koji postaje putujući nadničar ili zakupac.²² Totman navodi kako je broj obradih površina za jednu nuklearnu obitelj bio oko jednog jutra ili manji. Sukladno tomu počinje se smanjivati broj djece, a propadanje seoskih zajednica sve je učestalije. Razloge zbog kojih je seosko stanovništvo nastojalo ostajati na selu bez obzira na životne uvjete može se tražiti u sljedećim čimbenicima. Prvi, slaba pismenost seoskog stanovništva.²³ Premda su postojali agrarni i drugi priručnici, seljački sloj ih ne koristi zbog nepismenosti, nerazvijene obrtničke vještine, nasuprot gradskom stanovništvu koje ranije uspijeva razviti obrte ili baviti se trgovinom. Osim navedenih čimbenika, potrebno je spomenuti još jedan, a to je *onbyakusho* ili ugled časnog seljaka, uglednijeg (statusa) od društvenog statusa *eta* kojega nose seljaci bezemljaši, propalice, lualice i sl. Vidljivo je kako društvena hijerarhija ranonovovjekovnog Japana bez obzira na materijalnu dobit ima važnu ulogu. „Mikrofarme“, kako ih naziva Totman, osuđene su na nestajanje zbog porasta putujućih nadničara, uglavnom muževa, čime se smanjuje prirodni prirast stanovništva. Kada se postojećim uvjetima dodaju epidemije, visoka smrtnost novorođenčadi i pritisak zemljoposjednika na zakupca, tada siromaštvo postaje neizbježna

²² Rast gradova prouzročio je stagnaciju broja seoskog stanovništva, nestajanje sela, a razlozi su: veletrgovina, plasiranje proizvoda na globalniju razinu te istovremeni izostanak proizvoda na lokalnoj razini. Samodostatna lokalna proizvodnja dobiva kroz komercijalizam novi oblik u kojem je njezina svrha profit i bolja konkurentnost proizvoda. Navedenim preinakama raste životni standard seljaka u povoljnijim regijama, a opada u nepovoljnijim. U siromašnim regijama se zemlja na farmi počinje parcelirati i dijeliti zakupcima. Vlasnici žive od rente ne od proizvoda sa zemlje. Dakle, seosko stanovništvo kategorizirano je u dvije skupine: zakupci i vlasnici, ostatak seoskog stanovništva se seli u gradove. Postupak raspada sela je istovremeno revitalizirao i započeo ukidanje feudalnih društvenih tekovina. Seosko stanovništvo traži poslove u gradovima, stječe znanja i mijenja društveni status, a stanovništvo koje ostaje podliježe tlaci. (Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan – Revised Edition*, 226-227.)

²³ R. H. P. Mason i J. G. Caiger navode kako su posjednici obradivih površina surađivali sa šogunatom u svrhu prikupljanja poreza sa zemlje. Sukladno tom podatku morali su znati čitati i pisati. Obrazovanje postaje bitan čimbenik za seosku zajednicu, stjecanjem tih vještina je vlasnik zemlje mogao zatražiti pravo nošenja oružja (premda samo jednog mača, nošenje oba mača namijenjeno je isključivo ratničkom staležu) i prezime. Stjecanjem prezimena raste društveni položaj osobe, obitelji. Nadalje, obrazovanje postaje bitan čimbenik u stjecanju drugih vještina poput kultiviranja novih agronomskih kultura čime se povećava kućni prihod. (Vidi, isto, 230.) Dakle, sa sociološkog aspekta osoba može stvarati klan koji uključuje druge nuklearne obitelji i time omogućiti lakšu socijalnu mobilnost svojih članova.

stvarnost društva. Rješenje se pokazalo u obliku gospodarskih strategija vlasti o kojima će bit pisano u sljedećem potpoglavlju.²⁴

6.1 Širenje države i racionalizacija dobara

Kriza koja je tijekom 18. st. zahvatila japansko društvo, potaknula je racionalizaciju dobara. Iskorištavanje šuma, obradivih površina, vode za navodnjavanje, ribarstva i ruda podvrgnuto je strogim propisima i kontroli vlasti. Osim strogih zakona vidljivo je povećanje konvencija, nepisanih pravila te stajališta koja će utjecati na buduće oblikovanje japanskog društva.

Korištenje geografskog položaja postaje bitan čimbenik gospodarstva i njegova očuvanja. Godišnja seoba pacifičkog haringa doprinosi dvojakom očuvanju gospodarstva. Kao prvo, ribarstvo postaje dominantnom poljoprivrednom granom zbog pomanjkanja obradive i plodne zemlje. Raste trgovina ribljim proizvodima te japansko gospodarstvo uspijeva zadržati *status quo*. Drugo, riblji ostaci koriste se pri gnojenju neplodnog tla, a poljoprivredne kulture poput pamuka, duhana daju bolji urod.²⁵

Osim mogućnosti iskorištavanja biomase za dobivanje energije, Japan racionalizacijom uspijeva održati postojeće državno uređenje koje, približavanjem sredini 19. st., tj. kraju razdoblja Edo, pokazuje znakove neučinkovitosti. Totman navodi nekoliko oblika racionalizacije, kao što su običaji, štednja, dijeljenje polja, pravila navodnjavanja i sl.

Pod običajima mislimo na pobačaje, čedomorstvo, koji iako nailaze na osudu vlasti, postaju standardna procedura štednje. Pozivajući se na druge autore, Totman ističe kako bi obitelji s više djece bile društveno marginalizirane, ismijavane. Drugi je oblik štednje recikliranje potrepština, drvene građe, odjeće i obuće, prerađivanje otpadaka i sl. Nestašica hrane, divljači potiče japansko društvo na uzgoj isplativijih životinjskih vrsta, npr. kokoši.

Osim nestašice divljači i hrane, provedena je racionalizacija na području obrade polja. [...] „dijeljenje polja između kućanstava, mjera kojom je svaka obitelj dobila potrebni minimum dobre zemlje.“²⁶

Osim štednje sredstava, tla za obradu, štedjela se i voda. Donošenjem pravila o navodnjavanju država propisuje količinu, razdoblja, dane, sate uporabe vode za navodnjavanje. Navedeni propisi bili su neučinkoviti te su poticali razmirice između sela.

²⁴ Totman, *Povijest Japana*, 266-271.

²⁵ Autori ističu kako riblji ostaci povoljno utječu na plodnost tla, kvalitetnije gnojivo utječe na rezultate bolje od klasičnog. Primjena gnojiva od ribljih ostataka rasprostranjena je tijekom Tokugawa razdoblja. (Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan – Revised Edition*, 229.)

²⁶ Totman, *Povijest Japana*, 273.

Pored navedenih propisa uvedeni su zakoni o ograničavanju luksuzne robe te je propisana veličina kuća, građevinski i stil oblačenja, ukrasa, ponašanja i sl. U skladu s propisima koji determiniraju društveni položaj, razdoblje Edo odlikovao se propisivanjem oblika, količinom zabave i dokolice. Navedene gospodarske i demografske poteškoće, mjere štednje pokazatelji su neučinkovitosti sustava što će rezultirati nezadovoljstvom te intelektualnim pokretima o kojima govori sljedeće potpoglavlje.²⁷

6.2 Političke i društvene napetosti perioda Edo

Spomenuto 17. st. donosi niz promjena u japanskom društvu tijekom kojih su izvršeni rekonstrukcija države nakon ratova te stvaranje činovničkog aparata. Dok 17. st. pruža idiličnu sliku napretka u pogledu demografske, gospodarske obnove države, 18. st. nasljeđuje probleme prethodnih stoljeća i političkih sustava. Problem državne blagajne, loša monetarna politika, slab gospodarski napredak i korupcija samo su neki od uzroka društvenog nezadovoljstva, čije uzroke treba tražiti u složenom birokratskom sustavu, nepotizmu, zatvorenosti Japana za nove inovacije i ideje. Otvorenost za ideje i inovacije odnosi se na zaostalost japanskog društva po pitanju agronomskih tehnika, intenzivne poljoprivrede i izostanka industrijske revolucije koja je tijekom 18. st. promijenila Europu i rezultirala ekspanzijom, imperijalizmom usmjerenim prema drugim kontinentima, netaknutim područjima i državama. Iako se Japan isprava koristio kineskim tehnološkim dostignućima, npr. ventilacijom u rudnicima i sl., merkantilistička politika japanskog *bakufua* umanjila je mogućnost proizvodnje dobara, a postojećim proizvodima opada kvaliteta. Primjer neučinkovite privrede raspad je velikih seoskih imanja, *shindena* ili satelitskih sela te nastajanje malih seoskih imanja s nuklearnim obiteljima od svega triju članova. Nadalje, međuljudski odnosi, prestanak euforije zbog kraja ratova uzrokovali su porast korupcije, poreza i cijena. Navedeni uzroci rezultiraju napetostima, pobunama seljaka i glasnici su skore restauracije Meiji razdoblja. Osim porasta sporova i pritužbi seljaka na nepoštene okolnosti vidljiv je porast parija²⁸ tzv. *eta* ili *hinin*²⁹ tj. nepoželjnih skupina ili zakinutih društvenih skupina (grobara, kožara, lutalica i sl.). Društveno-ekonomsko stanje dovodi do porasta tih skupina na rubnim dijelovima gradova. Premda se isprva ne doživljavaju kao teret, pritisak siromašnih seljaka, sukobi između skupina, prisiljavaju vlast na regulaciju demografskog

²⁷ Totman, *Povijest Japana*, 271-274.

²⁸ parija, 1. »nečist« i prezren stanovnik (prvotno) gorskih predjela Indije koji ne pripada nijednoj kasti; 2. bespravan, odbačen, potlačen, prezren čovjek uopće. Vidi, *Rječnik stranih riječi*, (Zagreb, 2007), 1009., Bratoljub Klaić, prir. Željko Klaić

²⁹ Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan: Revised Edition* (London, 1997), 220.

rasta pariya koji većim brojem potomstva premašuju broj seljaka (najčešće s jednim djetetom). Broj pariya brzim je prirastom prouzročio gospodarske probleme i ugrozio sigurnost sustava. Razlozi su očiti, što je manje obradivih površina, manja je seoska populacija čime se smanjuju prinosi i dobiveni proizvodi, ruralne zajednice nestaju, a urbane povećavaju, broj potrošača (pariya) premašuje broj proizvođača (seljaka). Ako tomu dodamo merkantilističku politiku Japana u kojoj kovnice novca slabije kvalitete, slaba valuta cirkuliraju tržištem, dobivamo uvjete za gospodarske krize i nered. Vlast nered bezuspješno nastoji ugušiti silom. Stoga je iduće poglavlje posvećeno pobunama, promjenama i kraju razdoblja Edo.³⁰

³⁰ Totman, *Povijest Japana*, 290-295.

7. Nemiri i početak restauracije od 1800.-1868. god.

Nesuglasice, neriješena unutarnja i vanjskopolitička pitanja Japana kulminirali su sredinom 19. st., a svoj vrhunac pronalaze u riječi *bakumatsu*. Drugim riječima, vrhunac je u kraju vlasti šogunata i dinastije Tokugawa i početku Meiji restauracije, kojom se vlast vraća caru, između 1853.-1868. god. *Bakumatsu* svoj početak duguje američkom komodoru Matthewu C. Perryju, a nastavak politike otvaranja obilježili su sporazum u Kanagawi, djelovanje američkog konzula Townsenda Harrisa i afera Richardson.³¹

Iako je otvaranje Japana svoj zamah doživjelo dolaskom američkih brodova, razdoblje ruskih ekspedicija tijekom 18. st. i Napoleonski ratovi glasnici su kraja izolacionističke politike. Japanska ksenofobija izazvana ruskim dolaskom, navela je vanjsku politiku Japana na stroži nadzor granica i nepovjerljiv odnos prema strancima, posebno prema kršćanima i Britancima koji tijekom Napoleonskih ratova ulaze u luku Nagasaki, čime krše japansku suverenost. Nizozemsko-francuski trgovački odnosi izazivali su neslaganje Britanaca koji prekidaju nizozemsku dominaciju nad euroazijskom trgovinom. „Nakon Napoleonova poraza 1814. Britanci su se pojavili kao najistaknutija pomorska sila u istočno-azijskim vodama.“³² Kako bi se predočilo ksenofoban stav *bakufua*, dovoljno je navesti kako je Japan vodio „bitku na obje fronte“. S Rusijom, koja želi prisilno trgovati premda *bakufu* 1800. god. donosi odluku o odbijanju trgovine sa strancima. Također i s Britanijom, koja pomorskom silom i naoružanjem i ulaskom u japansku luku predstavlja izravnu prijetnju. Razloge ksenofobije zorno je opisao Božidar Pasarić ističući kako je Tokugawa Ieyasu nastojao uspostaviti sustav koji će biti djelotvoran nakon njegove smrti, osigurati mir i spriječiti inozemne vladare u pokušaju zauzimanja Japana. Osim navedenog čimbenika ksenofobije, kojeg se zbog nemirne japanske povijesti može smatrati opravdanim, svaki stari poredak, vlast, u ovom slučaju *bakufu*, strahuje od promjena zbog gubitka moći i vlasti u društvu.³³ Opravdano ili neopravdano, japanski izolacionizam sredinom 19. st. doživljava neuspjeh dolaskom industrijalizacije, jačanjem sloja trgovaca i obrtnika u prethodnim stoljećima, otvaranjem nizozemskih škola, koje donose *rangaku* ili nizozemske znanosti te daju uvid u društvena dostignuća europskih znanosti. Nadalje, Pasarić ističe pet američkih razloga za otvaranjem Japana: „trgovinu s kineskom lukom Kanton kraćim putem preko Pacifika, porast lova na kitove u sjevernom Pacifiku, izlazak Kalifornije na Pacifik poslije zlatne groznice 1849.,

³¹ Božidar Pasarić, *Kratka povijest Japana* (Zagreb, 2010), 197-210.

³² Totman, *Povijest Japana*, 297.

³³ Božidar Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 198-199.

razvoj parnih brodova i opskrbu brodova ugljenom.“³⁴ Narednim potpoglavljima bit će prikazani dolazak američkog komodora Matthewa C. Perryja, sporazum u Kanagawi i djelovanje američkog konzula Townsenda Harrisa i aferu Richardson.³⁵

³⁴ Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 200.

³⁵ Isto, 197-200.; Conrad Totman, *Povijest Japana*, 297-309.

8. Dolazak američke mornarice 1853. god.

Yayori Takano navodi kako Japan u razdoblju Edo nije sklapao službene diplomatske ugovore s drugim državama, niti s Nizozemskom, premda su odnosi između dviju država trgovačke naravi.³⁶ Tijekom 18. i 19. st. stav se vladajuće dinastije Tokugawa po pitanju trgovine s Europom mijenja, što dokazuju nizozemski trgovački brodovi u luci Nagasaki, ruske ekspedicije između 1779. - 1804. god., zatim trgovački ugovori s Velikom Britanijom 1854. i Rusijom 1855. god. Navedenim trgovačkim ugovorima prethodio je dolazak američkog komodora Matthewa C. Perryja 8. srpnja 1853. god. u morski prolaz Uruga pred Tokijskim zaljevom. Komodora Matthew C. Perryja poslao je američki predsjednik Millard Fillmoreu koji zahtijeva otvaranje japanskih granica. Pasarić navodi suprotne podatke ističući kako je komodor Perry na put ponio dva pisma, jedno predsjednika Fillmorea napisano u prijateljskom tonu i drugo, vlastito pismo, napisano oštrijim tonom. Pasarić kroz citat zorno izražava Perryjev vojnički stav: „Tražim odgovor odmah, a ako ga ne dobijem, doći ću ponovno na proljeće, ali s više brodova.“³⁷ On također ističe kako je Perry pristao na ekspediciju pod uvjetom da ima „otvorene ruke“, tj. pismenu potvrdu predsjednika te da je predsjedniku Fillmoreu predlagao zauzimanje Okinawe ako pregovori s Japanom propadnu, a Perryjeva minucioznost, studioznost prije ove ekspedicije pokazuje njegove gorljive namjere za otvaranjem Japana. Perry je prije polaska pročitao četrdesetak knjiga o Japanu. Zauzimanje pomorske baze Okinawe bi, prema riječima autora, ugrozilo japansku opskrbu hrane, dovelo do blokade Eda i prouzročilo nezadovoljstvo stanovništva koje bi završilo padom *bakufua*.³⁸

9. Politika „sakoku“

³⁶ Tashiro Kazui and Susan Downing Videen, „Foreign Relations during the Edo razdoblje: Sakoku Reexamined“, *Journal of Japanese Studies* 8, no. 2 (1982), 283-306. <http://www.jstor.org/stable/132341> (pristup ostvaren 18.12.2018); Takano, Yayori, „Foreign Influence in the Transformation of Early modern Japan“, 84. <http://history.emory.edu/home/documents/endeavors/volume3/YayoriTakano.pdf> (pristup ostvaren 18.12.2018.)

³⁷ Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 201.

³⁸ Isto, *Kratka povijest Japana*, 200-201.

Uzroke zatvorenosti Japana potrebno je tražiti u prethodnim stoljećima japanske povijesti. Neprekidni ratovi lokalnih vlastodržaca za prevlast, slab prirodni prirast i stradanja stanovništva, neiskorištenost prirodnih resursa, neorganiziranost u području lokalne samouprave, zakonodavstva, loš porezni sustav, stalne pobune stanovništva i geografska izoliranost japanskog otočja, potiču japansko stanovništvo na zauzimanje nepovjerljivog stava prema stranim državama. Time se stvara pojam *sakoku*³⁹ Kazui i Downing Videen opravdavaju prihvaćanje *sakokua* ili *zatvaranja zemlje* navodeći kako su Japanci s Koreancima, Tibetancima i nomadskim plemenima sa sjevera *Hokuteki* od Kineza bili karakterizirani kao barbari i subordinirani unutar – kako ih Kinezi nazivaju – *četiri barbarska plemena*. Uspostavljeni diplomatski odnosi s Kinom bili su nepovoljni, a položaj Koreje i Japana podčinjen uz obvezu plaćanja pristojbi. Dakle, Koreja i Japan su u vazalnom odnosu s Kinom. Takav odnos između azijskih država bio je brzo narušen japanskom krivicom. Prethodnik Tokugawe Ieyasua, Toyotomi Hideyoshi, započinje s bezuspješnom invazijom na Koreju (Bunroku 1592.-'95. i Keicho 1596.-'98. kampanje), a Kina koristi priliku i uspostavlja čvršću vlast.⁴⁰ Tijekom bezuspješnih invazija na Koreju Japan gubi političko usmjerenje, vodstvo i zapada u građanske ratove. „Do godine 1593. kineska je vojska uspjela odbaciti japanske snage sa sjevera Koreje, dok je udružena kinesko-korejska flota uspijevala odsjeći opskrbe putove japanskih brodova te time znatno oslabiti položaj Hideyoshijeve vojske. [...] Kada je do vojske u Koreji stigla vijest o smrti Hideyoshija, sustavno se počela povlačiti japanska vojska. Do sredine prosinca 1598. godine rat u Koreji bio je završen.“⁴¹ Građanski ratovi koji su obilježili vladavinu dvojice *šoguna* (gospodara, vladara) Ode Nobunage i Toyotomija Hideyoshija u 16. st., nagnali su *šoguna* Ieyasua Tokugawu na ideju o zatvaranju Japana i realizaciju tzv. *taiheia* ili *velikog mira* koji je trajao više od dva stoljeća. Osim građanskih ratova, Tokugawa Ieyasu zastupa politiku *dobročudnog susjeda*. Trgovačke veze

³⁹ Često krivo interpretiran, što u prijevodu znači *zatvorena zemlja* ili (kako ga Tashiro Kazui i Susan Downing Videen nazivaju) *zatvaranje zemlje*. Kazui i Downing Videen također navode kako pojam *sakoku* nije japanskoga podrijetla te da je prvi puta upotrijebljen oko 1801. god. u japanskom prijevodu engleskog naslova knjige *The History of Japan* njemačkog fizičara Engelberta Kaempfera (1651.-1716.). Japanski prevoditelj Shizuki Tadao nazvao je Kaempferovo djelo *Sakoku ron*, odnosno skovao novi pojam oprečan pojmu *kuni o tozasu* (za čije značenje Kazui i Downing Videen ne navode objašnjenje). Ukratko, *sakoku* se odnosi na japansku zatvorenu vanjsku politiku i negiranje diplomatskih odnosa s drugim državama, predstavlja antonim pojmu *kaikoku* ili *otvaranju zemlje*. (Vidi, Kazui i Downing Videen, „Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined“, 283-306.)

⁴⁰ Kina također prolazi kroz promjene. Tijekom japanskih invazija raste utjecaj sjevernog kineskog plemena Jürched koji pod vodstvom China (kasnije nazvanog Ch'ing) ruše dinastiju Ming u gradu Peking u podčinjavaju Kinu; vidi Kazui and Downing Videen, „Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined“, 283-306.

⁴¹ Ali El Baghdadi, „Društvo Japana u ranom novom vijeku“, Sveučilište u Zadru, *Rostra. časopis studenata povijest Sveučilišta u Zadru* Vol.3 No.3 (2010), 168. <https://hrcak.srce.hr/170062> (pristup ostvaren 2.3.2019.)

uspostavljene su najprije s Korejom i Kinom⁴² pod strogim nadzorom korejske vlasti. Između Koreje i Japana sklopljen je 1609. god. trgovački ugovor koji je propisivao mjesto trgovanja (samo u luci Busan ili Pusan u današnjoj Južnoj Koreji). Kasnije su bilateralni odnosi Koreje i Japana tijekom 18. i 19. st. rezultirali međusobnim državnim posjetima. Kazui i Takano navode kako je Japan s Korejom i Kinom razmjenjivao dobra na južnom otočju Ryukyu, a vladar korejske dinastije Yi proglašen je ravnopravnim *šogunu*.⁴³ Politika Tokugawe Ieyasua ima dva cilja: prvi, smanjiti kontakte sa strancima, tj. Europljanima i drugo, obnoviti „diplomatske“ odnose između azijskih zemalja. Kako bi „diplomatski“ odnosi između azijskih zemalja bili obnovljeni, Japan uspostavlja sustav nazvan *baku-han*.⁴⁴

⁴² Službeni trgovački i diplomatski odnosi nisu postojali, Japan je bio u vazalnom odnosu s Kinom tj. podčinjen. O ovoj tematici će više biti riječi u nastavku rada, za detaljnije informacije. Vidi, Tashiro Kazui and Susan Downing Videen, „Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined“, *Journal of Japanese Studies* 8, no. 2 (1982), 288.; Totman navodi da je priroda vanjskopolitičkih odnosa Koreje i Japana bila nejasna tj. nema službenu diplomatsku potvrdu. Razlog vidi u pogodnom trgovačkom položaju za obje države. Navod potvrđuje citat: „Priroda službenih diplomatskih odnosa koje su od tada održavale vlade u Edou i Seulu namjerno je ostavljena nejasnom, a činila se pogodnom za oba režima, pa su posrednici, trgovci i službenici nesmetano trgovali, zbog čega je nagodba i postojala.“ Dakle, možemo zaključiti kako su diplomatski odnosi Koreje i Japana vjerojatno postojali *de facto*, ali ne *de jure*. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 223.)

⁴³ Grant K. Goodman, *Japan and the Dutch 1600-1853* (London and New York, 2000), 1.; Irena Ivić, „Japan i politika izolacionizma (1638.-1868.)“, *Pro tempore*, časopis studenata povijesti godina IV, br.4., (2007), 21. <https://hrcak.srce.hr/file/94874> (pristup ostvaren 2.3.2019.); Marius B. Jansen, *The Making of modern Japan* (London, 2002), 68.; *Velika ilustrirana povijest svijeta* (preveli dr. Zvonimir Sušić i Valerija Lessny), 12-14 sv. (Rijeka, 1978), 12: 5623-5634., 13: 6099-6114., 14: 6585-6596.; Takano, „Foreign Influence in the Transformation of Early modern Japan“, 84.; Tashiro Kazui and Susan Downing Videen, „Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined“, 283-306.

⁴⁴ John Whitney Hall and James L. McClain, *The Cambridge history of Japan*. Volume 4 Early Modern Japan (London, 2008), 2.; Tokugawa Ieyasu uspostavlja *kaikin* ili *pomorsku zabranu* tj. zabranu slobodnog putovanja izvan granica države i ograničavanje ulaska stranaca u Japan. Ovu politiku Japan preuzima od kineske dinastije Ming. (Vidi, Kazui and Downing Videen, „Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined“, 283-306.); *Velika ilustrirana povijest svijeta* (preveli dr. Zvonimir Sušić i Valerija Lessny), 12: 5623-5633.; Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 161.; Totman, *Povijest Japana*, 221.

10. Trgovački odnosi Japana i baku-han sustav

Obilježje Tokugawa razdoblja uvođenje je *baku-han* sustava, centralističkog oblika kasnog feudalizma izvedenog iz riječi *baku* (vojno) i *han* (teritorijalno) upravljanje *daimyoo*, u kojem *šogun* dijeli ovlasti, zatim niza reformi, stroge staleške stratifikacije na ratnike, seljake, obrtnike i trgovce.⁴⁵ Osim podjele stanovništva na kaste, karakterizira ga i diplomatska netrpeljivost prema Koreji, Kini, Ryukyu i Nizozemskoj.⁴⁶ Razlozi zbog kojih Japan nije imao službenih diplomatskih odnosa s Kinom, a ipak trgovao s njom, bio je iznova uspostavljeni vazalni odnos, a trgovina koja se odvijala u Nagasakiju, iz kineske perspektive ima obilježje krijumčarenja robe.⁴⁷ Nepovjerenje prema Kinezima ne čudi, Kina percipira Japan barbarskom zemljom, bez kulture, a Japan je u prošlosti morao plaćati poreze tako da obje zemlje gaje predrasude. S Korejom odnosi poprimaju drugačiji karakter, Japan percipira Koreju ravnopravnom zemljom, spreman je na suradnju i uspostavlja diplomatske odnose.⁴⁸ Japan je bezuspješnim invazijama na Koreju vjerojatno uvidio kako je bolje imati saveznika, nego još jednog neprijatelja. Osim toga, Kina je svojom moći mogla zasjeniti obje zemlje pa je savezništvo bio logičan odabir. Otočje Ryukyu tijekom Tokugawa razdoblja ima poseban status. Službeno uključeno pod nadležnost Satsuma klana iz Japana, podliježu carevoj vlasti, a pošto je Japan u vazalnom odnosu s Kinom, Ryukyu potpada djelomično pod kineski

⁴⁵ *Han* je naziv za provinciju ili domenu, prema procjeni Marius B. Jansena je tri četvrtine japanskog teritorija bilo pod nadležnošću *daimyoo*, od sjevernog otoka Hokkaida do jugozapadnog Kyushua, a broj provincija je tijekom vremena varirao od 250 do 500. (Vidi, Marius B. Jansen, *The Making of modern Japan*, 49.); Razvitak Japan prije i za vrijeme dinastije Tokugawa obilježava feudalni sustav, čiju okosnicu čine zemljišni posjed ratničkog staleža (*buši*). Feudalni sustav prolazi kroz tri faze: ranu, srednju i kasnu. Rani feudalizam obilježava *shoen* (privatni zemljišni posjed oslobođen od poreza), srednji, upravljanje *shugoa* (vojnog činovnika; neovisni vojni upravitelj iz 14. st. koji pripajanjem posjeda manjih *bušija* postaju *daimyoi*). Završetkom Građanskog rata „Onin no ran“ (1457.-1477.) Japan ulazi u fazu decentraliziranog feudalizma. U kasnoj fazi feudalizma *daimyoi* („velika imena“; zemljoposjednici nastali iz težnji *sengoku daimyoo* ili „gospodara područja“) nastoje ujediniti zemlju. Kasni feudalizam vrhunac doživljava pojavom trojice vođa Ode Nobunage (1534.-1582.), Toyotomija Hideyoshija (1536.-1598.) i Tokugawe Ieyasua (1542.-1616.). (Vidi dr. Zvonimir Sušić i Valerija Lessny, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 11: 5123.-5138.); *Baku-han* sustav počiva na autonomiji *daimyoo* koji su imali vlastitu vojsku, porezni sustav, upravna tijela, utvrde i granice u provincijama. Do 17. st. su lokalni sustavi usklađeni sa šogunatkim upravljanjem. Političke moći *baku-hana* počivaju na nadzoru zemlje i zemljoradnika, porezu od 25-35% (ovisno o urodu). Time je baku-han postao najčvršći politički sustav Japana. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 230.)

⁴⁶ Pod *netrpeljivost* mislim na portugalske i španjolske misionare, pobune seljaka i *ronina* o čemu će biti više riječi u nastavku rada. Tokugawa je nakon borbe za vlast trebao stabilne društvene odnose.

⁴⁷ Robert Hellyer opovrgava stajališta o japanskom izolacionizmu tvrdeći kako je riječ o intelektualnoj izolaciji tj. ograničenju cirkulacije ideja, radne snage izvan Japana tvrdeći kako je država usprkos tome ekonomski, politički i kulturološki ostala otvorena prema azijskom kontinentu. Vidi, Robert Hellyer, „Historical and Contemporary Perspectives on the "Sakoku" Theme in Japanese Foreign Relations: 1600-2000“, *Social Science Japan Journal*, Vol. 5, No. 2 (Oct., 2002), 255-259. <http://www.jstor.org/stable/30209385> (pristup ostvaren 25.4.2019.)

⁴⁸ Priroda japansko-korejskih odnosa nema službenu diplomatsku potvrdu (vidi fusnotu br. 40) premda Totman ističe kako se Tokugawe zalažu za inozemne kontakte sa susjedima. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 223.)

protektorat.⁴⁹ Time obje države, Kina i Japan, vladaju tim otočjem i omogućavaju Kini oskudne diplomatske odnose s Japanom. Nadalje, Japan je imao diplomatskih odnosa s Nizozemskom. Oskudna trgovina između dviju zemalja odvijala se u Nagasakiju pri čemu Japan traži plaćanje pristojbi.⁵⁰ Kazui i Downing Videen navode kako Japan traži superioran položaj unutar Azije, odnosno *ka-i no sekai* u prijevodu *Japan i barbari*.⁵¹ Utjecaji japanskog izolacionizma vidljivi su u trgovačkoj sferi, odlaskom Portugalaca Japanu je potrebna roba i 1638. god. apelira na Nizozemce tražeći razna dobra poput svile. Istočno-indijska kompanija opskrbljuje Japan traženom robom trgujući sa *daimyoima* Shizuma klana. Rezultat monopola nad opskrbom i zabrane izvoza proizvoda mogla je dovesti do inflacije. Između 1624. i 1643. god. povećan je uvoz nizozemske i kineske robe, bez kupaca Japan se susreo s viškom te je morao zabraniti daljnji uvoz kako bi narednih godina mogao prodati robu po boljim cijenama. Slična sudbina snašla je srebro i bakar kojega Japan izvozi u Kinu i Nizozemsku u zamjenu za razna dobra. Izvoz srebra tekao je preko Koreje, putem Tsushima klana⁵², do Kine, a svila

⁴⁹ Totman potvrđuje konstataciju citatom [...] „do kraja razdoblja Edo vladari otočja Ryukyu imali su nepovoljni i nejasan položaj, bili su podčinjeni obitelji Shimazu iz Satsuma i tobožnji vazali obitelji Tokugawa, iako su zadržali vazalni odnos prema dinastiji Ming i poslije dinastiji Qing.“ (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 224.) Totman dalje navodi kako je Satsuma klan imao pravo trgovanja s Kinom. (Vidi, Isto, 228.)

⁵⁰ Totman navodi Tokugawinu nesklonost misionarima i političke poteškoće. Ipak su 1613. god. engleski i nizozemski trgovački brodovi imali svoja uporišta u Japanu. Nakon Ieyasove smrti, njegov sin Iemitsu nastavlja očevu politiku prema strancima. Nemiri koji su zahvatili Japan 30-ih god. 17. st.; napad Mandžua na Koreju i Kinu, pobune seljaka i *ronina* zbog korupcije i loših uroda, rezultiraju zatvaranjem države za Portugalce, Španjolce. Englezi odlaze, a Nizozemci ostaju jedina veza Japana s Europom. Smješteni u naseobini Dejimi u luci Nagasaki, nizozemska se trgovina održala do 18. st. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 224-225.) Pitanje službenih diplomatskih odnosa i položaja Japana prema europskim državama je složen. Ne postoji jasna distinkcija pojma 'diplomatski odnos', tj. nužnost formalnog ugovora *de iure* ili neformalnog dogovora između predstavnika vlasti i postojanja trgovačkih veza među državama, tj. *de facto*. Stoga bismo izolacionističku politiku Japana mogli opisati kao dihotomnom ili pak nepostojećom. Totmanov citat potvrđuje oba odgovora: „Na kraju su zadržali diplomatske odnose s Korejom, Nizozemskom i otočjem Ryukyu, no ne i s Kinom, drugim europskim državama, a ni s narodom Ainu na Ezou.“ (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 228.) Razlog takve teze je nadležnost *bakufua* [...] „trgovanje na području Ezo bilo je izvan nadležnosti *bakufua*, a trgovina na otočju Ryukyu i na otoku Tsushimi bile su djelomice u ovlasti *bakufua*.“ (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 229.) Postojeći podaci navode nas na nekoliko zaključaka: prvo, izolacionistička politika je neučinkovita i ne postoji tijekom razdoblja Edo, drugo, vlast *bakufua* je slaba, a Japan kao država diplomatski neafirmiran zbog burne prošlosti, pobuna i ratova.

⁵¹ Autori dijele interakciju Japana i drugih država u dvije skupine. Prva se skupina (Kina i Nizozemska) odnosi pod jurisdikciju *bakufua* u Nagasakiju, kasnije *baku-hana*. Druga (Koreja i otočje Ryukyu) su odnosi koji nisu pod izravnom nadležnošću *bakufua*, već *vanjskih daimyoa* (*tozama daimyo*) s naputcima središnje vlasti (*baku-hana*). Uspoređujući obje skupine, autori zaključuju kako je prva skupina vanjskopoličkih odnosa (s Kinom i Nizozemskom) neuobičajena, atipična za sjeverne azijske države jer nema povezanosti između trgovine i diplomacije. Odnosi druge skupine (s Korejom i otočjem Ryukyu) smatraju se uobičajenim, zbog povezanosti trgovine i diplomacije. Autori navode japansko gledište na trgovinu: „unutarnja“ – dolazak stranih trgovaca na japansko otočje radi trgovine (Nagasaki) – i „vanjska“ trgovina – sklapanje trgovačkih poslova na stranom teritoriju. (Vidi, Kazui i Downing Videen, „Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined“, 291-292.)

⁵² Treba istaknuti kako su odnosi *baku-hana* prema Satsuma klanu u Ryukyu, Tsushima klanu u Nagasakiju i prema Koreji bili različiti. Prvu vrstu obilježava vazalni odnos klana s *baku-hanom*, tj. izravna kontrola, dok Tsushima, u trgovačkim odnosima s Korejom, imaju status strane države. (Vidi, Kazui and Downing Videen, „Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined“, 305.)

istim putem nazad. *Put srebra* tekao je od Kyota preko Tsushima klana do Pekinga. Količina izvezenih srebrnjaka iznosila je između 1684. i 1735. god. oko 300 000 kg. Izvoz srebra tijekom 16. i 17. i bakra sredinom 17. st., dvojako je ugrozio gospodarstvo: prvo, potražnja za srebrom ugrožavala je kovanje novca i povećala mogućnost inflacije, drugo je pojava *sive ekonomije*, krijumčarenja. Godine 1685. Japanci uspijevaju suzbiti krijumčarsku mrežu sirovinama. Japan je tijekom 17. st. bio najveći izvoznik srebra u Aziji, a lošim trgovačkim mjerama, smanjivanjem udjela srebra u kovanicama, s 80 na 64%, dolazi do inflacije koja pogađa Tsushima klan i trgovinu s Korejom.⁵³ Inflacija te krivotvorene srebrne kovanice dovode 1715. god. do donošenja novog zakona o ograničavanju izvoza sirovina, premda je naglasak autora više na bakru nego srebru. Razlozi su sljedeći, agrikulture predstavljaju obnovljiv, a metali neobnovljiv ekonomski izvor. Novim zakonom *šogunov* savjetnik Arai Hakuseki ukazuje na potrebu za decentralizacijom ekonomije. Osim decentralizacije, Hakuseki apelira na *dobrobit nacije*, pojam koji do tada nije bio u uporabi. Dakle, Hakuseki traži kompromisno rješenje u dijalogu s Tsushima klanom oko izvoza dobara. Trgovački i diplomatski odnosi Koreje i Japana pokazali su se vitalnima i odabran je posrednik između dviju država, klan imenom So. Međusobnim priznavanjem Koreja i Japan ulaze u stabilne diplomatske odnose. Sredinom 18. st. Japan je izvoz srebra zamijenio izvozom maritimnih proizvoda poput sušenih morskih puževa, mesa morskog psa te proizvodnjom svile, ginsenga. Pitanje je mogu li se povući paralele između američkog i japanskog izolacionizma. Odgovor je potvrđan. Obje države bile se podijeljene unutar svojih granica. SAD na savezne države koje gledaju svoju korist, vode vlastitu politiku, imaju različita politička stajališta, npr. o ropstvu, njeguju određene agrikulture npr., Jug pamuk. S druge strane Sjever njeguje industrijalizaciju. Japan je podijeljen na pokrajine od kojih su neke u vazalnom odnosu sa *šogunom*, npr. Satsuma klan na Ryukyu, a druge samostalne, npr. Tsushima klan u Nagasakiju. Razlika je u pristupu unutardržavnim problemima, savezne države SAD-a iskorištavaju jedna drugu, odnosno Sjever dominira nad Jugom što rezultira Građanskim ratom, dok Japan nastoji dijalogom između *baku-hana* i pokrajina pronaći najbolje rješenje za spas gospodarstva te očuvati i poboljšati svoj status među azijskim državama.⁵⁴

⁵³ L. M. Cullen ističe kako je između 1695. i 1711. god. smanjen udio zlata i srebra u kovanicama s 80% na 20%. Stanovništvo brzo uviđa nedostatke sustava tražeći više kovanica za proizvedenu robu. Cullen diskutira o efikasnosti uvođenja strane valute u zamjenu za postojeću japansku te navodi kako bi sporo uvođenje strane valute prouzročilo nedostatak kovanica koji u konačnici rezultira padom cijena i ekonomskom krizom. (Vidi, L. M. Cullen, *A History of Japan 1582-1941: Internal and External Worlds*, 71.)

⁵⁴ Tashiro Kazui and Susan Downing Videen, "Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined", 283-306; Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 161.

11. Društvena struktura i ovlasti staleža

Dok Europu potkraj 18. i poč. 19. st. obilježavaju građanske revolucije, Japan podliježe strogom centraliziranom, hijerarhijskom sustavu na čelu sa *šogunom* ili vrhovnim vojnim zapovjednikom, kojemu lokalni *daimyo* ili feudalac polaže zakletvu vjernosti. Sjedište je bilo u Edu (današnjem Tokiju). Nadalje, *Šogun* posjeduje ovlasti raspolaganja zemljom i dodjelom titula, a nakon smrti Ieyasu Tokugawe 1616. god., dinastija Tokugawa uspijeva između 1600. - 1651. povećati područje kojim upravlja *šogun*. Područje kojim je izravno upravljao šogunat se u spomenutim godinama povećao s 2 na 6,8 milijuna *kokua* (1 *roku* – 180 l riže), tj. upravlja s više od $\frac{1}{3}$ ukupne poljoprivredne proizvodnje. Popisivanje zemljišta i stanovništva nije bila novost. Prve popise uvodi Toyotomi Hideyoshi sredinom 90-ih god. 16. st. „Do Hideyoshijeve smrti sva su se zemljišta sustavno ucrtavala. Nikada do tada jedan japanski vladar nije imao tako jasan uvid i nadzor nad poljoprivrednom proizvodnjom.“⁵⁵ Osim vazalnog odnosa s *daimyoma*, postojali su *gokenini* ili *pazikuće* (cca. 17 000), *hatamoto* ili *stjegovnici* (*šogunova* vojna okosnica cca. 5000) dobili su zemlju ili žive na imanju *šoguna* te su mu neposredno podređeni. Spomenuta vojna okosnica obuhvaćala je zajedno nekoliko desetaka tisuća vojnika te je vojnom silom nadmoćna *daimyou*. Nadalje, *daimyoi* su podijeljeni u zemljišne razrede. Prvi razred činili su *shimpan* ili 23 pobočne lože Tokugawa koje izravno potječu od prvog *šoguna* dinastije Tokugawa na čijem su čelu tzv. *sanke* ili *tri kuće*; [...] „Tokugawe iz Ovarija, Kūja i Mitoa izravno potječu od Ieyasua pa smiju postaviti šogunova nasljednika ako izumre glavna linija.“⁵⁶ Drugu skupinu u 18. st. čini 145 *daimyoa*, koji su naslov dobili od strane Iyeyasua Tokugawe ili njegovih nasljednika, a zovu se *fudai*. Posljednja skupinu čine tzv. *vanjski daimyoi* ili *tozae* koji su titule dobili od strane Iyeyasua Tokugawe uoči bitke kod Sekigahare 1600.god., za vrijeme ili nakon bitke. Usporedbe radi slijede podatci El Baghdadija koji se ne podudaraju s prethodnim u broju i hijerarhijskoj uređenosti [...], 240 *daimyoa*, odnosno 105 *tozama*, 115 *fudaija* i 20 *shinpana*. Od toga je samo manji dio imao veća imanja, većina je *daimyoa* upravljala manjim imanjima od 10.000 *kokua* do možda 50.000 *kokua* u procijenjenom urodu, a te su brojke odgovarale i broju stanovnika na području kojim su vladali.“⁵⁷ Autor navodi kako su *tozamae* raspolagale s osam od deset najvećih područja čime ulaze u najviši društveni razred, nakon njih *shinpani*, a naposljetku *fudai*. *Tozama daimyoi* su 1592. god. u vrijeme vladavine Toyotomija Hideyoshija bili na suprotstavljenim stranama, posjedovali su vlastito

⁵⁵ Ali El Baghdadi, „Društvo Japana u ranom novom vijeku“, 165.

⁵⁶ *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 12: 5627.

⁵⁷ Ali El Baghdadi, „Društvo Japana u ranom novom vijeku“, 172.

središte, administraciju, vojsku i izvor prihoda, ali nisu mogli izvršavati političke funkcije poput *fudaija*, koji su upravljali *šogunovim* posjedima, iz čijih su se redova birali ministri, suci, činovnici. Svrha društvene podjele bila je kontrola vazala ostvarena kompenzacijom, *daimyoi* nisu mogli postati politički službenici, zauzvrat su njihovi posjedi bili najveći.⁵⁸ Nadalje, *šogunu* privrženi *daimyo* kontrolirao je druge manje privržene, a najvjernije pristalice *šoguna* nadziru cestovne prilaze prema glavnim gradovima poput Eda, Osake, Kyota, Nagasakija i dr. Osim strogog nadzora *šoguna* podložnijih *daimyooa*, postojala je odredba prema kojoj je svaki *daimyo* sa svojom obitelji morao određeno razdoblje vladavine, pod pokroviteljstvom *šoguna*, provesti u glavnom gradu Edu, što obitelj *daimyooa* postavlja u položaj *šogunovih* taoca. „Taj je strogo hijerarhijski nasljedni birokratski sustav omogućio dugo razdoblje mira, stvarajući gotovo fanatičnu ideologiju zasnovanu na Konfucijevu učenju o idealima vlasti i vladanja.“⁵⁹ Značajnost *šogunova* utjecaja vidljiva je i u pogledu privatnog statusa osoba, ne postoji pojam subjekt, tj. pojedine, fizičke osobe, pojedinca već pojam staleški povezane obitelji unutar koje osoba ostvaruje funkciju sina, kćeri, supruge itd. Pored spomenute hijerarhijske strukture društva, postojali su propisi *buchi* koji su regulirali javno i privatno vladanje *daimyooa* i ratničkog staleža, tj. samuraja. Propisi *buchi* pokazali su se praktičnima, oni reguliraju, npr. bračni život, broj utvrda koje *daimyo* smije posjedovati te fortifikaciju i obnovu istih. Ukratko, isključivo *šogun* daje ovlasti i smjernice, bez njegova odobrenja *daimyo* ne smije poduzimati ništa.⁶⁰ Društvena struktura Tokugawa razdoblja

⁵⁸ Razlika između *daimyooa*, dvorskih i vjerskih službenika nije bila samo veličina posjeda. Zemljišta dvorskih i vjerskih službenika bila su pod nadzorom *bakufua*. Zakonima je zabranjeno povezivanje, dodjeljivanje položaja *daimyooa*. Najviše državne službe *bakufua* namijenjene su najvišem plemstvu *daimyo fudaiju*, niže službe obavljaju niži vazali *hatamoto*, niže administrativne poslove, *gokenin*, pratoci i čuvari. Provincijalno uređenje prati uređenje *bakufua*, srednji i niži položaji namijenjeni su nižim vazalima. Nadalje, sustav zapovjedništva podlijegeao je sličnoj hijerarhiji. *Daimyo fudai*, najveći zemljišni cenzus od 30 000 do 100 000 kokua, vode opće državne poslove. *Kenjoshō*, zaposleni u središnjem financijskom uredu, nadziru *daikane*, načelnike općina koji nadziru seoske poglavare (*shoya*) i ubiru porez. Gradski poglavari (*machi bugyo*) nadziru susjedne. Područja pod *daimyooima* pratila su uređenje vlasti, time cjelokupni sustav djeluje decentralizirano. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 231.)

⁵⁹ Ali El Baghdadi, „Društvo Japana u ranom novom vijeku“, 173.

⁶⁰ Cilj *baku-han* sustava bio je primjenom hijerarhije osigurati stabilnost poretka. Karakterizira ga nasljedni poredak *shinokosho*, četiriju staleža odozgo; ratnik-vladar, seljak, obrtnik i trgovac. Poredak, prema Totmanu, stvara lažnu hijerarhiju zbog nejasnih društvenih podjela i ekonomskih razlika. Društveni vrh čine *kinsei* ili *bushiji* visokog položaja; obitelj *šoguna*, *daimyoi*. Ostali stanovnici podijeljeni su unutar trodjelnog sustava ratnika, građana (obrtnici i trgovci) i seljaci. Samuraji pripadaju ratničkom staležu, ali njihov društveni položaj mogao je varirati od viših do niže plaćenih poslova, plaća i naslov im je nasljedna. Obrtnici i trgovci pripadaju gradskom stanovništvu i predstavljaju novi društveni sloj čije bogatstvo slično onome *bushija*. Bogatstvo se ističe kao presudan čimbenik društvenog položaja te su nerijetko imućni obrtnici i trgovci bili izuzeti iz hijerarhije *shinokosho*. Seljaci su činili 80% ukupnog stanovništva, ali nisu bili najniža društvena skupina poput nižih svećenika, *eta* ili *kawata* (nadničara) te *hinina* (kažnjenika). Marginu društva činili su pjevači, glumci, zabavljači, prostitutke. Ukratko, društveni poredak *shinokosho* bio je mnogo složeniji i nestabilniji, a stabilnost i red države nastojala se postići hijerarhijom staleža, tradicionalizmom, pokornošću nižih slojeva. (Vidi Totman, *Povijest Japana*, 230-238.)

sačinjavala su četiri sloja: ratnici, seljaci, obrtnici i trgovci.⁶¹ Samuraji ili *bushi* činili su ratnički stalež također podijeljen u viši, srednji i niži sloj te su mogli obavljati funkciju pokrajinskih sudaca, savjetnika, zamjenika *daimyoo*, zatim građansku i vojničku ili pak biti obični vojnici, pomoćni savjetnici u upravi. Seljački sloj bio je najbrojnija skupina, činili su 80% udjela pučanstva, hijerarhijski se nalazio na posljednjem mjestu društvene ljestvice s najmanjim ovlastima. Poseban status imali su obrtnici i trgovci zajedničkim imenom *chonin*.⁶² Ova skupina podliježe društvenoj osudi od strane ratnika. Obrt i trgovina smatrani su nedostojnim zanimanjima te su postojale netrpeljivosti prema ovom sloju. No, bez obzira ne netrpeljivosti prema trgovačkom sloju, pokazali su se sposobnima i korisnima. Većina *daimyoo* koristila je trgovačke usluge nabave proizvoda. Ukratko, zbog složenog društvenog i birokratskog sustava, centralizma vlasti, rasla je potreba za zamjenom proizvoda te su trgovci u gradovima poput Osake i Eda jačali. Dokaz je toj tezi mogućnost utjecanja na cijenu riže u čitavom Japanu, a time i na visinu samurajskih plaća. *Baku-han* sustav vladanja prve rezultate pokazuje tek nakon 1651. god., a prve krize javljaju se u razdoblju između druge polovice 17. st. i prve polovice 18. st. Porast cijena, novac manjeg udjela zlata i srebra, neučinkovite mjere štednje, poticanje isključivo agrarne proizvodnje, kontrola trgovine utječe na život najnižih slojeva društva. Trgovački sloj društva bilježi profit na području bankarstva i veletrgovine što dodatno učvršćuje njihov društveni položaj. Orijentacijom na dobit, socijalnu stratifikaciju koja onemogućava vertikalnu mobilnost pučanstva prema višim slojevima društva, slabu industrijalizaciju, japansko društvo je u prvoj polovici 18. st. suočeno s napetostima koje će kulminirati potkraj 19. st. Čimbenici koji su doprinijeli nezadovoljstvu pučanstva, a čije uzroke možemo tražiti u izolacionizmu, tehnološka su zaostalost Japana, poticanje monokulture (riže), kasno-feudalno društveno ustrojstvo prožeto komercijalizmom

⁶¹ Četvero-klasni sustav preuzet je iz Kine (ovdje su vidljive razlike u pogledu tumačenja raspodjele stanovništva; vidi prethodnu 49. fusnotu; (Totman, *Povijest Japana*, 230-238.) i autore navedene na kraju 50. fusnote), a stanovništvo je determinirano ne samo rođenjem, statusom, već i svakodnevnim razlikama vidljivim u pogledu govora, ponašanja, odjeće, frizura koje su propisane i kojih se stanovništvo strogo pridržavalo. Ukratko, socijalna stratifikacija Tokugawa razdoblja očitovala se u svim aspektima svakodnevice. Međutim, jačanjem obrtničkog i trgovačkog sloja, migracijama seljačkog stanovništva u gradove i njihovim susretom s manufakturnom proizvodnjom omogućeno je društveno pomicanje. Stoga je klasni sustav Tokugawa razdoblja bio sveden na dvije društvene kategorije: samuraje, koji su ili postali lutajući ratnici bez gospodara, tj. ronini ili činovnici te na ostatak stanovništva. Distinkcija između višeg i nižeg sloja društva bili frizure, dva mača, a prema pisanju autora isti simboli su zadržani do kraja Edo razdoblja 1868. god. (Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan: Revised Edition*, 220-221.)

⁶² Klasni sustav Tokugawa razdoblja onemogućio je društveno razlikovanje ovog sloja te su obrtnici i trgovci kategorizirani pod isti sloj. Nadalje, razlog nepopularnosti trgovaca leži u činjenici kako nisu bili proizvođači. Premda nepopularni, porast moći trgovačkog sloja bio je neminovan, a razlog su odnos na relaciji samuraji i trgovci. Prema pisanju autora, markantni razvoj društvenog sustava nije bila koalicija ili srastanje društvenih slojeva, već ekonomska ovisnost višeg sloja (npr. samuraja) o trgovcima. Ukratko, zaduženja samuraja kao privatnih i pravnih osoba kod trgovaca rastu, a time proporcionalno raste bogatstvo trgovačkog sloja. (Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan: Revised Edition*, 220-222.)

trgovačkog sloja koji posjeduje karakteristiku europske buržoazije te pojavi novih intelektualnih struja koje su predstavljale opreku zastupljenom neo-konfucijanskom učenju Chu-Hsija. Prvi čimbenik očituje se u usavršavanju parnoga stroja od strane Škota Jamesa Watta 1770-ih. Velika Britanija tijekom 1750. - 1950. god. proživljava Drugo željezno doba. Brojke koje potvrđuje spomenutu konstataciju: 1740. god. Britanija proizvodi 17 350, 1852. god. 2 701 000 tona sirovog željeza sve zahvaljujući parnoj energiji i stroju. Drugi čimbenik, poticanje monokulture (riže), rezultirao je pojavom gladi, nezadovoljstvom i seljačkim bunama između 1783./1784. - 1787. god. Treći čimbenik očituje se u promjeni položaja samuraja, njihova funkcije postaje administrativne naravi, tj. postaju činovnici, a kodeks *bushido* biva zapostavljen u svrhu postizanja što boljeg položaja u birokratskom sustavu. Udio samuraja u razdoblju Edo iznosio je oko pet do sedam posto od ukupnog broja stanovništva (izraženo u brojkama između 28-30 milijuna), točnije broj samuraja premašio je položaje u državnim službama koje su mogli zauzeti. Dakle, odnos između službenika i službeničkih mjesta je disproporcionalan. Posljednji faktor očituje se u sukobu neokonfucijanizma,⁶³ tzv. *Shushigaku*, ortodoksnog nauka kojega podržava Ieyasu Tokugawa, *Kokugakua* ili šintoističko-nacionalističkog pokreta koji kritizira kineska i zapadnjačka učenja stvarajući ksenofobno ozračje⁶⁴ te *Rangakua* ili *nizozemske škole* posvećene učenju medicine, astronomije, geografije, fizike i ratnih tehnika. *Kokugaku* će utjecati na krize koje prethode pojavi Meiji restauracije 1878. god.⁶⁵

⁶³ Razlog je prihvaćanja konfucijanizma legitimacija vlasti stvaranjem rodoslovlja obitelji Tokugawa i ozakonjenje društvenog poretka. Dakle, Tokugawa Ieyasu posjeduje status božanstva. Osim navedenog Tokugawa je ženidbenim vezama svojih nasljednika i stvaranjem saveza s bushijima nastojao ojačati i zadržati vlast dinastije. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 226-228.)

⁶⁴ Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan – Revised Edition*, 246.; Japansku percepciju o superiornosti nad zapadnjačkim učenjima treba tražiti u etnocentričnim stavovima koje pronalazimo u sociološkim studijama Williama Grahama Sumnera i njegove knjige iz 1906. god. „*Folkways*“ kojom determinira pojam etnocentrizma stavovima o etničkoj, biološkoj, rasnoj superiornosti jedne etničke skupine nad drugom, tj. jedna etnička skupina procjenjuje drugu iz vlastite perspektive smatrajući ju inferiornom. Nadovezujući se na Sumnera, Fensterwald Jr. ističe Sumnerovu studiju o psihološkim ličnostima etnocentrične osobe među kojima bismo izdvojili snažan osjećaj privrženosti jedinke određenoj etničkoj skupini, lojalnost, autoritarna osobnost i sl. Vidi, Bernard Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. II“, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2, No. 4, (Dec., 1958.), 289. <http://www.jstor.org/stable/172887> (pristup ostvaren 18.12.2018.); Uspoređujući američko društvo 20. st. i japansko tijekom razdoblja Edo uviđamo kako su tekovine etnocentrizma vidljive u obje države. Dakle, izolacionistička agenda utječe na odklon od multiperspektivnog stava jedne skupine prema drugoj. Idiosinkrazija koju je japansko društvo projiciralo prema unutra, na Ainu skupinu, i prema van, na nizozemska učenja, a američko društvo prema Indijancima te prema drugim nerazvijenijim državama, rasama.; Vidi, Marc Vosk, „Correlates of Prejudice“, *Review of Educational Research*, Vol. 23., No. 4, Research of Human Rights and Programs of Action (Oct., 1953), 353-361. <http://www.jstor.org/stable/1169192> (pristup ostvaren 2.3.2019.)

⁶⁵ Ali El Baghdadi, „Društvo Japana u ranom novom vijeku“, 165., 173.; Goodman, *Japan and the Dutch 1600-1853*, 3-4.; *Velika ilustrirana povijest svijeta* (preveli dr. Zvonimir Sušić i Valerija Lessny), 12: 5623.-5634, 13: 6099.-6114.; Ian G. Simmons, *Globalna povijest okoliša: Od 10 000 pr.Kr. do 2000.n.Kr.* (Zagreb, 2010), 121-179.; Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 161.; Totman, *Povijest Japana*, 221.

12. Demografska stabilnost Japana, utjecaj „nizozemskih škola“ i politička previranja

U pogledu životnog standarda seljaka i poljoprivredne produktivnosti, Keršovani iznosi podatke koji proturječe tezi o tehnološkoj inferiornosti Japana naspram zapadnih zemalja. Japan je iskoristio okolnosti u kojima se nalazio, krčio šume, stvarao irigacijske kanale regulacijom toka rijeka, gnojenje, sjetvu, raznovrsnu proizvodnju poljoprivrednih dobara (pamuk, čaj, konoplja, sol, papar i sl.) i dugo razdoblje mira. Svi navedeni podaci rezultirali su porastom populacije između 1600. i 1726. god. za 50% koja će iznova stagnirati.⁶⁶ Sličnog mišljenja je i Takano Yayori tvrdeći kako Japan usprkos izolaciji nije tehnološki zaostajao za zapadnjačkim zemljama, razlog su bile interakcije s Nizozemcima, nizozemske škole, učenje nizozemskog jezika te čitanje knjiga o znanosti, medicini, geografiji koje su ponijeli sa sobom.⁶⁷

Nizozemski utjecaji i motivi prema japanskom društvu bili su dvojakog karaktera, vidljivo kroz diplomaciju uvjeravanja i prijetnje. Razlog tomu pristupu gubitak je nekadašnje snage i trgovačkog utjecaja Nizozemske tijekom 19. st. koja, pretvarajući se u državu poput Japana, gleda svoje interese. Zbog straha od ruskog, britanskog i američkog utjecaja, nizozemski kralj Vilim II. šalje šogunatskoj upravi 1844. god. pismo u kojem ističe važnost otvaranja granica i stvaranja diplomatskih odnosa. Dakle, Nizozemska strahuje od potpunog gubitka utjecaja na Japan. Uzme li se u obzir kako je Carska Rusija 1792. god. prva zatražila otvaranje japanskih granica, koristila Kurilske otoke (lanac otoka smještenih sjeverno od Hokkaida) kao svoje kolonije, to nije začuđujuće. Postojanje ruskih kolonija na Kurilskim otocima izazvalo je strah od invazije među japanskom vladom te su otoci proglašeni japanskim teritorijem. Novi diplomatski pokušaj Carske Rusije (u komercijalne svrhe) susreo se 1802. god. s negativnim odgovorom. Japan strahuje od ruske vojne moći, širenja kršćanstva i gubitka integriteta. Do sredine 19. st., točnije do Opijumskih ratova 1839. - 1842. i 1856. - 1860. god., Japan posjeduje prividno mišljenje o utjecajnom položaju unutar posebnog svijeta u kojem je Kina najjača svjetska sila. Iluzija o moći mijenja se nakon Opijumskih ratova, Kina ne samo da je izgubila ratove, nego je bila primorana otvoriti svoje granice. Opijumski

⁶⁶ *Velika ilustrirana povijest svijeta* (preveli dr. Zvonimir Sušić i Valerija Lessny), 13: 6099-6114.

⁶⁷ Takano, „Foreign Influence and the Transformation of Early Modern Japan”, 85.

<http://history.emory.edu/home/documents/endeavors/volume3/YayoriTakano.pdf> (pristup ostvaren 21.2.2019.)

ratovi navode Japan na promišljanje o vlastitoj vanjskoj politici i svjetskom položaju, a razlog je superiornost zapadne vojne taktike, naoružanja i tehnologije.⁶⁸

Opijumski ratovi bili su primjer, upozorenje ophođenja prema strancima (Europljanima). „Pripadnici japanske elite bili su svjesni da njihovoj zemlji prijeti opasnost osvajanja i pokoravanja, opasnost koju su dobro poznavali iz vlastite povijest.“⁶⁹ Postavlja se pitanje reguliranja trgovačkih i diplomatskih odnosa sa stranim državama. Japan je uvidio manjkavost kineskog stava prema stranim trgovcima i razornost opijuma. Podaci koji svjedoče o manjkavom kineskom nadzoru nad trgovinom su sljedeći: između 1780. i 1810. godišnje se uvozilo oko 5000, do 1834. preko 22 000, a 1838. god. 40 000 sanduka opijuma. Zaključno, Japan je shvatio, Kina je trebala uvesti strože mjere nadzora nad uvozom i izvozom robe. Slaba i neučinkovita birokracija, sukobi plemstva sa šogunatom te poraz Kine nakon Opijumskih ratova dovode do nesuglasja između *kaikokua* ili zagovornika diplomacije *otvorenih vrata* i *joia* ili zagovornika *izbacivanja barbara*.⁷⁰ Nakon dolaska i službene primopredaje pisama, diplomatskog sastanka Japana i SAD-a, *bakufu* postaje neodlučan po pitanju vanjske politike države. Dokaz je svojevrstan referendum, kako ga naziva Pasarić. *Bakufu* traži mišljenje nižih dužnosnika, feudalaca čime otkriva svoju nesigurnost i nesposobnost. Dolazak Amerikanaca prouzročio je nedoumice u nižim i višim društvenim slojevima. Dokaz je pojava političke struje *Jo-i* („Barbari napolje!“) i *Sonno Jo-i* („Živio car – barbari napolje!“).⁷¹ Dakle, pored vanjskih faktora, koji utječu na spoznaju o inferiornosti Japana prema zapadnim državama, unutarnje društveno ozračje pokazuje oblik političke dihotomije u kojoj dio zagovornika smatra politiku izolacionizma manjkavom, lošom, a dio zagovornika *zatvorenih vrata* smatraju postojeće vanjskopolitičke stavove nužnima za očuvanje japanskog integriteta. Hobsbawm ističe kako Japan društvenom strukturom tijekom Tokugawa razdoblja nalikuje na Zapadnjačke države; aristokracija, nasljedno zemljoposjedništvo, seljaci, kojima se pridružuju poduzetnici i bankari. Nadalje, [...]

⁶⁸ Ivić, „Japan i politika izolacionizma (1638.-1868.), 22-24. <https://hrcak.srce.hr/file/94874> (pristup ostvaren 2.3.2019.); Jansen, *The Making of Modern Japan*, 93. http://www.bakumatsu.ru/lib/Making_of_modern_Japan_Marius_B._Jansen.pdf. (pristup ostvaren 21.2.2019.); Kazui and Susan Downing Videen, „Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined“, 283.-306. <http://www.jstor.org/stable/132341> (pristup ostvaren 18.12.2018.); *Velika ilustrirana povijest svijeta* (preveli dr. Zvonimir Sušić i Valerija Lessny), 14: 6573-6596.; Takano, *Foreign Influence and the Transformation of Early Modern Japan*, 87. <http://history.emory.edu/home/documents/endeavors/volume3/YayoriTakano.pdf> (pristup ostvaren 14.11.2018.); Bob Tadashi Wakabayashi, „*Opium, Expulsion, Sovereignty. China's Lessons for Bakumatsu Japan*,“ *Monumenta Nipponica* 47, no. 1 (1992): 1-25. http://www.bakumatsu.ru/lib/Opium_Expulsion_Sovereignty_Chinas_Lessons_for_Bakumatsu_Japan.pdf (pristup ostvaren 18.12.2018.)

⁶⁹ Eric Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.* (prevela Sanja Lovrenčić), (Zagreb, 1989.), 121.

⁷⁰ Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 121.

⁷¹ Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 204.

„sistemske razvoj zatvorene nacionalne privrede doveo je do stvaranja sloja poduzetnika koji je bio od bitne važnosti za stvaranje nacionalnog tržišta, te je imao bliske veze s vladom.“⁷² Premda ideološki različiti, obje strane vide opstanak i napredak Japana u pravilnoj kontroli izolacionizma, tj. Japan treba voditi mudru vanjsku politiku tek tada može ostvariti stanovitu dobit. Nadalje, zagovornici *joia* smatrali su kako Japan treba odrediti uvjete trgovanja i ostalih međudržavnih odnosa. Stoga možemo zaključiti kako su i radikalni zagovornici izolacionizma bili svjesni japanskog dosega moći i inferiornog položaja u svjetskom poretku. Razlog njihova djelomičnog slaganja posjeduje utilitarističku, praktičnu prirodu. Cilj je pod svaku cijenu očuvati japansku slobodu i suverenost koja bi arogantnim, neprijateljskim stavom prema zapadnjacima bila ugrožena. Prethodno spomenuti stavovi zagovornika *joia* nisu bili u potpunoj opreci stavovima *kaikokua*, obje strane imaju kao cilj očuvanje suverenosti i slažu se kako bi se Japan trebao uključiti u međunarodnu trgovinu, što je smatrano boljim rješenjem od otvaranja granica i stupanjem stranih trgovaca na japansko tlo. Spomenute opreke dovest će do otvaranja Japana u 2. pol. 19. st. i potrebom za reformom u svrhu očuvanja samostalnosti. „Konzervativna reforma (ili revolucija odozgo) gotovo da je morala uzeti oblik restauracije carske vlasti protiv šogunata. [...] Svi su shvaćali da očuvanje samostalnosti zahtijeva preobražaj.“⁷³ Ugovor s SAD-om sklopljen je 31. ožujka 1854. god., a obilježavaju ga sljedeće odrednice: slobodan pristup lukama Shimoda (na poluotoku Izu) i Hakodate (južna obala Hokkaida), razmjena robe pod japanskim nadzorom, zajamčena opskrba ugljenom, drvetom, živežnim namirnicama, slobodno kretanje američkih brodolomaca, pravo američkog konzula na sjedište u Shimodi, a nasuprot tomu branio je slobodni trgovinski promet. Osim odrednica ugovora koje su obvezivale Japan na slobodniji pristup strancima, znak dobre američke volje bili su darovi poput telegrafskog sustava, minijturnih lokomotiva (simbolima izgradnje željeznice), darovima koji su se pokazali bitnima u industrijalizaciji Japana. Zanimljivost koju prilikom potpisivanja ugovora ističe Pasarić, sažeta je u sljedećem citatu: „Zanimljivo je da je Perry mislio kako je sklopio ugovore s opunomoćenicima cara, dok su to zapravo bili predstavnici *bakufua*. U praksi to nije imalo nikakvih posljedica, jer je tada *bakufu* stvarno vladao Japanom.“⁷⁴ Pasarić u nastavku navodi kako japanski predstavnici nisu smjeli potpisati ugovor preveden na strani jezik. Uspoređujući prijedlog za novi ugovor iz 1858. god., potaknutog od strane generalnog američkog konzula Townsenda Harrisa u Shimodi, vidljive su značajne promjene u međusobnim odnosima dviju država. Perryjev

⁷² Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 120.

⁷³ Isto, 121-122.

⁷⁴ Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 205.

ugovor u većoj mjeri ne zadire u područje slobodne trgovine. Perry nije bio klasični diplomatski predstavnik već vojnik. Ugovor kojeg je Harris potpisao smatran je protupravnim zato što je potpisan mimo stajališta dvora u Kyotu. *Daimyo* Ii Naosuke sklapa ugovor na američkom brodu ustupajući Amerikancima brojne privilegije. Nacrtom ugovora Amerikanci zahtijevaju apsolutnu slobodu kretanja svojim diplomatima, trgovinu i izgradnju skladišta u lukama Hyogo (Kobe, Zaljev Osaka), Nagasaki, Kanagawa, Shimoda, Hakodate, Yokohami, zatim pravo naseljavanja američkih državljana od 1862./'63. god. u Edu i Osaki, pravo na eksteritorijalnost.⁷⁵ Također žele niske uvozne carine na američku robu u iznosi od 5% i slobodu vjeroispovijesti. Jedini japanski uvjet bio je zabrana uvoza opijuma. Strah od američke odmazde zbog nepoštivanja ugovora, kojeg su potpirivale vijesti o bombardiranju kineske luke Kanton od strane Engleza, navele su šoguna da 1857. god. Harrisu službeno odobri audijenciju, što je smatrano presedanom. Japanske promjene odozgo, koje su omogućile *pozapadnjačenje* i uvođenje zapadnjačke kapitalističke privrede, potaknute od strane feudalaca imale su značaj zbog postojanja trgovaca i poduzetnika. Gledajući dugoročno, može se složiti s Pasarićem u pogledu gospodarske dobiti Japana. Dolaskom Meiji restauracije Japan postaje utjecajna sila na Dalekom Istoku, ribarska središta se razvijaju i povezuju s gradovima, najbolji primjer je suodnos Yokohame i Osake. No, prihvaćanje uvjeta i ugovora nije prošlo u bezazlenom tonu, Ii Naosuke ubile su pristaše Tokugawe Nariakija, a afera Richardson iz 1862. god. pokazuje istovremeno nezadovoljstvo japanskih feudalaca i taštinu Zapadnjaka. Navedeni incident bit će uvertira u pobunu Sat-Choa (japanskih provincija Satsuma i Choshu) i nadolazeći raspad razdoblja Edo. Afera Richardson zanimljiva je zbog paradoksalnosti situacije i magnitude njezina utjecaja na vanjskopolitičke odnose Britanije i Japana.⁷⁶ Nakon incidenata u provincijama Satsuma i Choshu svi japanski

⁷⁵ Eksteritorijalnost ili imunitet od japanskih zakona. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 301.); također Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi* (2007, Zagreb), 362.

⁷⁶ Nepažnja i neznanje engleskog trgovca Charlesa Richardsona, koji je 1862. god. s tročlanom pratnjom jahao prema Kawasaki iz smjera Eda kako bi posjetio obližnji hram, pretvorila se u međunarodni incident kada mu je u susret došao *daimyo* provincije Satsuma Shimazu Hisamitsu koji je s oko 1000 pratilaca išao u suprotnom smjeru. Richardson se (prema tradiciji) nije naklonio pri prolasku *daimyoo* (što je bio japanski običaj) te su Hisamitsuovi ljudi ubili njega, dvojicu ranili, dok je žena iz engleske skupine uspjela pobjeći prema Yokohami. Britanija se ispričala zbog nepoznavanja japanskih običaja i zatražila odštetu od 100 000 funti, što je za tadašnje prilike predstavljalo veliku svotu novca, za pogubljenje Richardsonovih ubojica te 25 000 funti odštete od *daimyoo* Hisamitsua. *Bakufu* pristaje na plaćanje iznosa u sedam rata. Hisamitsu odugovlači, a Britanija koristi situaciju kako bi brodovima bombardirala Kagoshimu (glavni grad provincije Satsuma). Engleski brodovi imali su naputak isključivo 'podučiti počinitelje', a ne napadati ostatak Japana. Navedena 'poduka počiniteljima' rezultirala je rušenjem oko 500 kuća i bijegu oko 180 000 ljudi, na što Japanci odgovaraju vatrom, oštetiivši zapovjednički brod *Euryalus*. Provincija Satsuma platila je traženu odštetu od 25 000 funti, a incident koji se zbao iste godine 1863. u provinciji Choshu na jugozapadu Honshua, predstavlja početak pobuna prema *bakufuu* i kraj razdoblja Edo. (Vidi, Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 207-210.) Totman iznosi nadopunjena stajališta prestanka razdoblja Edo. Razdoblje ranih 60-ih god. 19. st. obilježeno je ruskim, britanskim, francuskim

društveni slojevi priželjkuju pad *bakufua*. Navedene promjene i kraj razdoblja Edo nastupio je početkom 60-ih god. 19. st. Nemoćan i neorganizirani *bakufu* morao je odabrati između dviju mogućnosti: jačanja države protiv stranaca i pribavljanje sredstava za obranu Japana. Obje opcije predstavljale su dodatna opterećenja *daimyoo* u provincijama, čije je nezadovoljstvo sve više raslo. Neučinkovita politika *bakufua*, strah samuraja od gubitka statusa, bombardiranje provincija Satsuma i Choshu izazivaju nepovjerenje zapadnih sila koje se za pomoć okreću Kyotu. Porast oružanih pobuna u pojedinim japanskim provincijama te neuspješno gušenje istih (od strane *bakufua*), dovode do pada ugleda vlasti, a nakon smrti cara Komeija 1867. god., njegov petnaestogodišnji nasljednik Mutsuhito uvodi Japan u razdoblje Meiji restauracije.⁷⁷

pritiskom i slabim ustrojem države. Tom se prilikom poziva na Ogyu Soraija, mislilaca razdoblja Tokugawa, koji poteškoće japanskog sustava objašnjava istočnoazijskim pojmovima *hokena* (decentralizirani ili feudalni) i *gunkena* (centraliziranog ili »pokrajinskog«) sustava. Sorai tvrdi da je sustav Tokugawa vrste *hokena* tj. društveni status i lena nasljedna, a između staleža vlada stroga hijerarhija, niži slojevi imaju usađeno strahopoštovanje prema višima te se tako čuva postojeće državno uređenje, nasuprot sustavu *gunken* dinastije Tang, Song, Ming gdje položaj nije nasljedan, nema lena, službenici obnašaju službe u ograničenom roku kako ne bi postali korumpirani. Ogyu Soraiju ističe kako ni *gunken*, niti *hoken*, ne odgovaraju japanskim uvjetima jer potiče lakomost i neefikasnost službenika. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 306.)

⁷⁷ Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 111.-125.; Kazui and Downing Videen, „Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined”, 283-306.; *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 14: 6573-6596; Takano, Foreign Influence and the Transformation of Early Modern Japan, 82-93.; Božidar Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 200.-205.; Conrad Totman, “From Sakoku to Kaikoku. The Transformation of Foreign-Policy Attitudes, 1853-1868”, *Monumenta Nipponica*, Vol. 35, No. 1 (1980), 1-19. <http://www.jstor.org/stable/2384397> (pristup ostvaren 5.3.2019.); Bob Tadashi Wakabayashi, “Opium, Expulsion, Sovereignty. China's Lessons for Bakumatsu Japan”, *Monumenta Nipponica*, Vol. 47, No. 1 (1992), 1-25. <http://www.jstor.org/stable/2385356> (pristup ostvaren 14.11.2018.)

13. Stratifikacija obespravljenih – Ainu skupina i položaj žena u Japanu

Povijest izolacionizma povijest je stratifikacije i marginalizacije društvenih skupina. Tijekom razdoblja Edo zamjetan je loš odnos vlasti prema domorodačkim Ainu,⁷⁸ skupinama koje naseljavaju sjeverni otok Hokkaido, zatim društveno odbačenim, degradiranim skupinama: siromasima, prošnjacima, zatvorenicima i ženama. U ovom dijelu diplomskog rada pobliže će biti izložena korelacija u odnosima vlasti prema društvenim skupinama u Japanu i SAD-u u 19. i 20. st.

13.1 Ainu skupina – podrijetlo i teritorijalna rasprostranjenost

Društveni položaj Ainu etničke skupine dijeli sličnosti s američkim domorodačkim stanovništvom, obje skupine proživljavaju jednaku sudbinu eksploatiranja zemlje, iskorištavanja za fizički rad, neprihvatanje multietničkog društva kroz teorije socijalnog darvinizma, slabo obrazovanje i život u rezervatima bez (ili s vrlo malo) mogućnosti za život i društveni napredak.

Brojne promjene, koje ne zadovoljavaju u potpunosti potrebe, društveni položaj Ainu skupine, nastaju krajem 20. st.⁷⁹ Razlozi njihova nastanka očituju se u povijesti ove domorodačke skupine čije podrijetlo nije bilo jasno utvrđeno ili je krivo interpretirano.⁸⁰ Kasnija lingvistička i arheološka istraživanja upućuju na podatke o postojanju imena mjesta

⁷⁸ Klaić nudi zanimljivu definiciju 'Ainua' koja dezavuirala položaj ove skupine: „Ainu – prastanovnik Japana (na jap. jeziku »gospodin«).“ *Rječnik stranih riječi*, (Zagreb, 2007), 28., Bratoljub Klaić, prir. Željko Klaić

⁷⁹ Vidi, Michael Weiner, *Sheffield Centre of Japanese Studies*, 1-38. (Sheffield, 2008), *Japan's Minorities – The Illusion of Homogeneity* (7): str. 22., 33.-34. Autor navodi *Ainu Cultural Promotion Act* iz 1997 i spor oko brane Nibutani smještene na rijeci Saru na Hokkaidu, kojim japansko pravosuđe priznaje postojanje pravne kategorije 'domorodac' te pripadnosti Ainua navedenoj kategoriji. Time ostvaruju pravo na identitet, kulturu, dok istoimeno ne uključuje autonomiju u pogledu političkih prava, raspolaganja zemljom, resursima i sl. što potvrđuje citat: [...] „the state [...] is not prepared to grant the Ainu any specific or meaningful rights to overcome the legacies of their material and ideological marginalisation. [...] By tying Ainu identity specifically to this fossilised notion of traditional culture ('real' Ainu are only those who can speak Ainu and carve, dance weave) and regarding it as threatened, the state has left ordinary Ainu struggling to square this imposed 'authenticity' with the lived reality of their everyday lives.“ (Vidi, Weiner, *Sheffield Centre of Japanese Studies*, 7: 34.)

⁸⁰ Autori Michael Weiner i Brett L. Walker navode teoriju o podrijetlu Ainua npr. podrijetlo koje seže u razdoblje između 8. i 13. st. povezano sa Satsumo i Okhotsk skupinama na otoku Hokkaido, Honshu. Weiner ističe kako Japanci, pred-Ainu ili proto-Ainu, domorodačke skupine nazivaju Emishi ili Ebisu smještene na području kanala Tsugaru (između Hokkaidoa i Honshua) koje Japanci nazivaju Ezogashima (spomenute otoke). Walker tvrdi da je područje otoka Hokkaido, južnog Sahalina i Kurilskih otoka nosilo naziv Ezo (skraćenica od Ezogashima ili *barbarski otoci*). Emishi (u prijevodu *barbari*), kako su ih nazivali Japanci, aludiraju na epitet kojeg su Kinezi nadjenuli inferiornim kulturama Azije tj. njima samima Japancima. Nadimak očituje japansku tendenciju podcjenjivanja domorodačkih kultura, čime japanska stajališta nalikuju kineskim koja podređuju i omalovažavaju kulture azijskih susjeda. (Vidi, Weiner, *Sheffield Centre of Japanese Studies*, 7: 22. i Brett L. Walker, *The Conquest of Ainu Lands – Ecology and Culture in Japanese Expansion 1590-1800* (University of California, 2001), 20.; Walker ističe kako je poluotok Tsugaru tijekom srednjovjekovnog razdoblja bio sjeverna granica carstva. (Vidi, Walker, *The Conquest of Ainu Lands – Ecology and Culture in Japanese Expansion 1590-1800*, 26.)

na Hokkaidou izvedena iz jezika Ainua. Naknadnim istraživanjima utvrđeno je kako su Ainu zamijenili Sastusmo i Okhotsk skupine na Hokkaidou preuzevši dio njihove tradicije. Osim Hokkaida, vidljiva su obilježja Ainu skupine na južnoj polovici Sahalina i na Kurilskim otocima. Walker se djelomično slaže s Weinerom tvrdeći kako se kultura razvila utjecajem nekolicine prethodnih; Epi-Jomon (250 pr.n.e. – 700 n.e.), Okhotsk (600 – 1000 n.e.), Satsumon (700 – 1200 n.e.). Domorodačke skupine japanskog otočja – Ainu, otočani Ryukya i Japanci – potječu iz južne Azije. Razlozi zbog kojih Japanci Emishi skupine nazivaju barbarima, utjecaj je kineskog superiornog stava prema ostalim kulturama azijskog podneblja (Koreancima, Japancima i dr.). Podcijenjeni (Japanci) imaju potrebu podcjenjivati različite ili „niže razvijene“ kulture. Nadalje, tijekom osmog i devetog stoljeća, Heian razdoblja (794. - 1185. n.e.), japanska vlada pokušava pokoriti, kolonizirati domoroce i njihovu zemlju te uspostaviti granice carstva. Osim zauzimanja domorodačkih područja, ekspanzije vlasti, uspostavljanja granica, Walker ističe pojavu nove *barbarske skupine* Watarishi Emishi, koja dijeli kulturne poveznice s Ainu skupinom (može ih se smatrati pretečama). Svi elementi rezultirali su pojavom pred-Ainu ili proto-Ainu populacije (Satsumon i Okhotsk) s kojima Ainu skupina u kasnijim stoljećima dijeli kulturološke sličnosti.⁸¹ Populacija od približno 40 000 Ainua bavi se ribarstvom, lovom, sakupljanjem plodova. Weiner ističe kako postojanje trgovačke mreže od juga Japana do Sibira i rijeke Amur (granična rijeka između Rusije i Kine⁸²) svjedoči o trgovačkoj uključenosti Ainu skupine i izostanku izolacionizma. Socijalna struktura Ainua različita je od patrijarhalnog uređenja Tokugawa razdoblja. Weiner ističe patrijarhat i matrijarhat kao dominantne društvene organizacije, ovisno o skupini, bogatstvu i

⁸¹ Pojam 'niže razvijene' kulture stoji pod navodnicima i upućuje na nekolicinu paradoksa. Prvi, megalomanija u vrijeme konfederacije Yamato (300-710 n.e.) čijim vladarima kineski oblik vlasti (monarhističko vladanje) predstavlja uzor, a *barbarske zemlje* smatraju 'vazalnim državicama' kojima se upravlja (i koje plaćaju porez). Sljedeći navedenu premisu, mogli bismo zaključiti kako japanski vladari implicitno priznaju postojanje manjih kraljevstava (kneževina u sklopu postojeće konfederacije), zatim vlasti domorodačkih skupina na rubovima konfederacije, što je potvrda o postojanju multietničnosti (neetnički čistog, eugeničkog japanskog stanovništva). (Vidi, Walker, *The Conquest of Ainu Lands – Ecology and Culture in Japanese Expansion 1590-1800*, 26.) Drugo, domorodačke skupine poluotoka Tsugaru koriste razne izume i civilizacijska dostignuća: obrada metala, ribarstvo, lončarstvo (*sueki* i *suzuyaki*), uzgoj agrarnih proizvoda, skladištenje proizvoda u povišenim prostorima zvanim *pu* (zanimljivo kako građevina podsjeća na slavonski čardak za skladištenje kukuruza), način proizvodnja cigle i cementa (*norō*) uz pomoć metalnih kalupa. (Vidi, Walker *The Conquest of Ainu Lands – Ecology and Culture in Japanese Expansion 1590-1800*, 23-24.) O podrijetlu Watarishi Emishija govori značenje imena na japanskom grubo prevedeno [...] 'Emishi who cross from the island' [...] (Vidi, Walker, *The Conquest of Ainu Lands – Ecology and Culture in Japanese Expansion 1590-1800*, 22.) Walker se poziva na Emori Susuma koji ističe tri čimbenika što ovu skupinu povezuje s Ainu skupinom: prvi, agrikultura i lovačka skupina, drugo, razmjena ili trgovina dobrima (npr. kožom s Japancima) i treće (njihovo podrijetlo), potječu od starije skupine s prebivalištem na sjevernom Honshu i na Hokkaidu. (Vidi, Walker, *The Conquest of Ainu Lands – Ecology and Culture in Japanese Expansion 1590-1800*, 22-23.)

⁸² Vidi, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=2381> (pristup ostvaren 9.7.2019.)

utjecaju.⁸³ Religija ima jednaku važnost u Ainu skupini. Japanski šintoizam⁸⁴ djelomično možemo usporediti s religijom Ainua, ceremonija s medvjedom ili *iyomante* važna je za razumijevanje religije Ainua. Osim religijskih obreda zanimljiv je odnos prema zagrobnom životu, pokojniku. Poglavica biva mumificiran što dokazuju arheološka nalazišta na Sahalinu i Kurilskim otocima.⁸⁵ Položaj Ainu skupine prolazit će kroz promjenjive faze od 16. st. do 21. st. U sljedećem potpoglavlju donosimo prikaz trgovačkog statusa provincije Matsumae unutar Japana i njezina odnosa s Ainu skupinom.

13.2 Ovlasti i trgovina Matsumae daimyōa u periodu Edo

Ekonomska kooperacija između Japanaca i Ainu skupine počinje tijekom 15. st. Južni predio Hokkaida (točnije poluotok Oshima) mjesto je razmjene dobara između ovih skupina.⁸⁶ Navedeni razlozi uzroci su ekonomske autonomije Hokkaida (tj. provincije ili domene Matsumae ranije znane pod imenom Kakizaki).⁸⁷ Razmjena metalnih proizvoda, riže i rukotvorina tekla je neometano do sredine 15. st. kada dolazi do prvih sukoba. Kompromisno rješenje bila je podjela profita, što je omogućilo *daimyō* Suehiro Kakizakiju monopol nad trgovinom i uspostavom vlasti nad južnim dijelom Hokkaida. Autonomija Kakizakija predstavlja pravni paradoks Tokugawa režima, razlozi su brojni: propusti administracije i nejasni propisi, trgovački odnosi s Korejom, strah od kineske invazije na Hokkaido.⁸⁸ Nakon

⁸³ Weiner ističe kako su Ainu skupine birale svoje predstavnike, vođe pod imenom *kotankorokur*, prema imetku, društvenom statusu, sposobnosti trgovanja i medijacije u slučajevima običajnog prava. Cijene individualne sposobnosti pripadnika plemena. (Vidi, Weiner, *Sheffield Centre of Japanese Studies*, 7: 23.)

⁸⁴ Vidi, <http://www.encyklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59578> (pristup ostvaren 9.7.2019.)

⁸⁵ [...] „in which the spirit of a bear was 'sent back' to the realm of the gods,” [...] (Vidi, Weiner, *Sheffield Centre of Japanese Studies*, 7: 23.), također: <https://www.youtube.com/watch?v=EelCX5zjTKU> (pristup ostvaren 9.7.2019.); <https://www.youtube.com/watch?v=iA7BILX-q4I> (pristup ostvaren 9.7.2019.); <https://www.youtube.com/watch?v=endv3PVpXFg> (pristup ostvaren 9.7.2019.); mumificiranje nije bilo ustoličeno u japanskoj tradiciji, Walker ističe kako su članovi klana Hiraizumi Fujiwara na sjeveroistoku Japana bili mumificirani čime se otvaraju pretpostavke njihova domorodačkog podrijetla. (Vidi, Walker, *The Conquest of Ainu Lands – Ecology and Culture in Japanese Expansion 1590-1800*, 23-27.); Totman ističe kako su područja Sahalina i Kurilskih otoka bila (za razliku od Hokkaidoa) slabije naseljena. Uzroke slabog demografskog rasta bile su boginje koje sredinom 19. st. smanjuju populaciju s 40 000 na 15 000 stanovnika. Posljedica pada demografskog prirasta je pad monopola nad trgovinom *daimyōa* Matsumae. Riječ je slabijoj cirkulaciji proizvoda između Ainu skupine i vazala u službi obitelji Matsumae, a dodatna trgovačka ograničenja Ainu skupina, porezi na robu dovode do napetosti između starosjedilaca i došljaka. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 226.)

⁸⁶ Totman navodi kako sjeverna granica nije imala toliku važnost u vanjskoj trgovini Japana. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 225.)

⁸⁷ Povijest obitelji Kakizaki mijenja svoj tijeku u 16. st. Nakon višegodišnjih ratovanja protiv Ainu skupine na Hokkaidu, ratnička obitelj Takeda sklapa sporazum s lokalnim stanovništvom te mijenjaju ime u Kakizaki i podiže utvrdu na poluotoku Oshimi na Hokkaidu. (Vidi, Totman *Povijest Japana*, 225.)

⁸⁸ Paradoks političkog položaja Matsumae domene (ranije Kakizaki) očituje se kroz dva slučaja. Prvi, promjena prezimena (nakon bitke kod Sekigahare 1604. god.) obitelji što se smatralo subordinacijom iste novom šogunu (Tokugawa Ieyasusu); Yoshihiro Kakizaki bio je Hideyoshijev vazal (u službi bivšeg šoguna), kako bi posjed ostao u rukama obitelji bio je prisiljen abdicirati u korist svojeg najstarijeg sina Morihira, uzeti novo prezime i

promjene prezimena, abdikacije prijašnjeg *daimyō* (Yoshihiro Kakizaki), Matsumae (Kakizaki) zadržavaju pravo trgovačke, upravne autonomije na Hokkaidu. Walker i Weiner opisuju djelokrug Matsumae klana kroz odnos s vlastima i domorocima. Weiner prikazuje uzročno-posljedične veze autonomije na Hokkaidu, dok Walker zalazi u politološke diskusije o pravima i ovlastima *daimyō* Matsumae provincije i njihovom utjecaju na trgovačku moć Japana. Kako bi provincija bila stabilna Tokugawe izdaju niz edikta o zaštiti Ainu skupine, npr. stanovnicima drugih provincija zabranjen je ulazak u Matsumae provinciju i trgovina s Ainu skupinama bez dozvole lokalnog vazala, kažnjiv je neovlašten ulazak Japanaca u Ezo, dok Ainu zadržavaju slobodu i mogućnost neometanog kretanja, zabranjeno je kriminalno ili nepravedno postupati s pripadnicima Ainu skupine.⁸⁹ Premda hvalevrijedni edikti, Weiner opisuje suprotno postupanje koje nerijetko uključuje eksploataciju radne snage, nedolično ponašanje prema Ainu ženama. Ranije spomenuti putujući radnici, nadničari, nedolično se odnose prema ženama Ainu skupine, a prenesenim (spolnim i drugim) bolestima domoroci bivaju ugroženi. Radi lakšeg nadzora *bakufu* 50-ih god. 19. st. preuzima kontrolu nad područjem regulirajući pri tome rusko-japanske odnose. Razumijevanje posebnog statusa provincije Matsumae potreban je u svrhu razumijevanja odnosa s Ainu skupinom. Provincija je uspostavljena na principima razmjene dobara s domorocima, razlog je nedostatak

ostaviti sina na dvoru Tokugawa kao taoca. Ostanak na dvoru Tokugawa omogućio je stjecanje političkih veza te je princip kontrole *daimyō* u ovakvim slučajevima upitan. Razlozi zbog kojih šogun mijenja prezime *daimyō* nisu navedeni, moja pretpostavka je utjecaj šintoističke religije (štovanje prirode, sila, predaka itd. čime je onemogućena zaštita predaka; bogovi ne prepoznaju dotičnu osobu, ne prihvaćaju novo prezime *daimyō* i sl.) i praznovjerja (promjena imena može utjecati na promjenu ljudskih osobina, karakteru te time on postaje novi čovjek, biva iznova rođen itd.) Totman proturječi navodima Walkera i Weinerja, ističe kako je Yoshihiro Kakizaki 1599. god. dobrovoljno promijenio prezime obitelji i pridružio se Tokugawi Ieyasu. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 226.) Totmanovo objašnjenje djeluje logičnije, pristankom uz Tokugawu Ieyasua (prije bitke kod Sekigahare 1603. god.) Kakizaki ima povoljan položaj (tj. *tozai* ili vanjskog *daimyō*) zato zadržava prava nad provincijom Matsumae. Stoga se ovdje može prikloniti Totmanovom objašnjenju o promjeni prezimena obitelji Kakizaki u Matsumae. Pridruži li se Totmanovom objašnjenju Pasarićeve podatke o političkim odnosima unutar peteročlanog Vrhovnog vijeća (*Go-Bugyo*), može se shvatiti kako je Japan u vrijeme Toyotomija Hideyoshija podlijegao nestabilnostima. Tokugawa Ieyasu osigurao je brojnost svoje loze (imao je šesnaestero djece, a Hideyoshi samo sina Hideyoriya). Ambicija Tokugawe Ieyasua (koji ima najviši položaj unutar Vrhovnog vijeća) brzo stvara neprijatelje u redovima Vrhovnog vijeća. Među njima je bio član Vijeća Mitsunari Ieshida, (Hideyoshijev blizak suradnik, prijatelj). Mitsunari Ieshida okreće preostale članove Vijeća protiv Tokugawe, zamjerajući mu na brojnosti potomstva koje bi ženidbenim vezama stvorile političke prilike za preuzimanje vlasti i nelojalnost, smatrajući Tokugawinu zakletvu Hideyoshiju lažnom. (Vidi, Pasarić, *Kratka povijest Japana*, 157.). Drugi, Matsumae obitelj zadržava autonomiju na južnom dijelu Hokkaida, ekskluzivno pravo trgovine s Ainu skupinom, čime monopol nad trgovinom nije prekinut. Postavlja se pitanje zašto Tokugawe nisu jasno determinirali prava i ovlasti provincije Matsumae. Mogući odgovor možemo tražiti u dobrom geopolitičkom položaju domene, unosnoj trgovini i eksploataciji Hokkaida koja bi doprinijela napretku japanske trgovine. Premda su restrikcije za Matsumae bile labilne, Walker smatra kako to nije indikator slabosti sustava i vlasti (provincija je dalje dio *baku-han* sustava). (Vidi Walker, *The Conquest of Ainu Lands – Ecology and Culture in Japanese Expansion 1590-1800*, 35-39.) i Weiner, *Sheffield Centre of Japanese Studies*, 7: 23-28.).

⁸⁹ Walker, *The Conquest of Ainu Lands – Ecology and Culture in Japanese Expansion 1590-1800*, 37.)

poljoprivredne raznolikosti i porast prihoda.⁹⁰ Izuzev prvih stotinjak godina mira, razdoblje Edo obilježeno je brojanim krizama, nestašicama i pobunama. Među istima izdvajaju se nasilni incidenti prema Ainu skupinama.⁹¹ Spomenute nesuglasice nisu se odvijale isključivo na relaciji *daimyō* Matsumae i Ainua, one također uključuju sukobe s trgovcima s Honshua te sukobe među skupinama.⁹² U prvim godinama Meiji restauracije Ezochi službeno postaje Hokkaido, zatim 80-ih god. 19. st. Ainu bivaju razmješteni poput američkih Indijanaca s nejednakim obrazovanjem i mogućnostima zapošljavanja. Nadalje, japansko društvo prihvatilo je učenja socijalnog darvinizma i stava o superiornoj rasi.⁹³ Nepravedno postupanje prema Ainu skupinama nastavilo se tijekom 18. st. Oduzeti teritorij, visoki porezi na prijevoz robe te potražnja za gnojivom radi rasta poljoprivrednih kultura dovode do izrabljivanja radne snage koje za protuuslugu ne daje novac već porcije hrane. Pobune Ainua bivaju učestalije, a postupanje prema pobunjenicima grublje o čemu svjedoči incident iz 1789.god.⁹⁴ Brige japanskih vlasti oko domorodačkih skupina na Hokkaidu uslijedile su dolaskom Rusa i zahtjevom za uspostavljanjem trgovačkih odnosa s Japanom. Zbog straha od pripojenja Kurilskih otoka i Sahalina Rusiji, *bakufu* stavlja teritorij Ainu 1807. god. pod svoju nadležnost.⁹⁵ Vlast *bakufu* sada, prema Weineru, po prvi puta obuhvaća sva japanska otočja.

⁹⁰ Tijekom razdoblja Edo očita je merkantilistička politika Japana koja privrednu osnovicu vidi u optjecaju novca. Tijekom 18. st. japanska se privreda susreće s poteškoćama od nedostatka plemenitih metala, obradivih površina do nestanka raznih obrta (poput tkalačkih stanova i sl). Nedostatak proizvedenih dobara *bakufu* je pokušao nadomjestiti trgovinom, eksploatacijom Ezo područja na Hokkaidu misleći kako će time osigurati stabilnost gospodarstva. Navedeni gospodarski koncept (i birokratski aparat) pokazao se neučinkovitim, što sredinom 19. st. potvrđuju pobune svih društvenih slojeva. Vidi poglavlje o zastoju Japana tijekom 18. st.

⁹¹ Pod pojmom 'nasilni incident' podrazumijeva se incident iz 15. st. u kojem pripadnik Ainua biva ubijen u svađi s lokalnim kovačem. Trend nasilnih incidenata nastavljen je tijekom 16. st., a završava uspostavom nadzora nad Hokkaidom od strane *daimyō* obitelji Kakizaki (kasnije Matsumae). Sukobi su smireni na 'obostranu' korist, jer provincija Matsumae uspostavlja monopol nad trgovinom na južnom dijelu Hokkaida. (Vidi, Weiner, *Sheffield Centre of Japanese Studies*, 7: 24-26.)

⁹² Monopol nad trgovinom, porezi, nehumano postupanje prema Ainu skupinama iznjedrile su oružanu pobunu 1669.god. Oružana pobuna ugušena je nakon tri godine, a trgovački prostor Matsumae proširen na područja izvan poluotoka Oshime. (Vidi, Totman, *Povijest Japana*, 226.)

⁹³ Za detaljniji uvid u pojam darvinizam i socijalni darvinizam vidi: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=13955> (pristup ostvaren 30.8.2019.) Premda je japansko društvo marginaliziralo Ainu skupinu, vlast je ipak poticala ženidbene veze između Japanaca i Ainua. Weiner ističe kako su žene često podlijevale fizičkom i psihičkom zlostavljanju što potvrđuje sljedeći citat [...] 'this is human skin – your hairy skin is that of a beast.' (Vidi, Weiner, *Sheffield Centre of Japanese Studies*, 7: 30.)

⁹⁴ Odmazda za ubojstvo japanskih trgovaca bila je dekapitacija 31 pripadnika Ainu skupine. Weiner navodi kako je izvršenje kazne poprimilo krvavi i tragični ishod, 31 pripadnika Ainua se opiru izvršenju kazne te bivaju ubijeni, što je eufemizam, u drvenim kavezima u kojima su bili zarobljeni. (Vidi, Weiner, *Sheffield Centre of Japanese Studies*, 7: 27.)

⁹⁵ Tijekom 19. st. rusko-japanski odnosi podliježu napetostima oko nadležnosti nad Kurilskim otocima, Sahalinom i Hokkaidom. Obje države polažu prava na teritorij Kurilskih otoka i Sahalina. Zbog rasprostranjenosti Ainu skupina na tim područjima japanska vlast smatra kako ona ima primat nad teritorijima. Japanska vlast pokreće programe asimilacije na Hokkaidu u svrhu međunarodnog priznanja japanske nadležnosti nad Kurilskim otocima i Sahalinom. Politika asimilacije Ainua nastavljena je nakon razdoblja Edo, pripadnici ove skupine smjeli su zadržati tradicionalan način nošenja kimona i tetoviranje, ali morali su naučiti japanski jezik i prihvatiti japanska imena. Vidi, David L. Howell, „Ainu Ethnicity and the Boundaries of the Early

Japanski odnos prema teritoriju i domorocima može se izjednačiti s američkim stavom o Indijancima. Prvo, kontinentalno širenje nauštrb zemlje domorodaca, drugo, teritorijalni nadzor nad zemljom koja nema administrativno zaleđe niti infrastrukturu za njezino provođenje. Nakon prolaska ruske opasnosti 1821. god., *bakufu* vraća ovlasti provinciji Matsumae. Premda su tijekom razdoblja Edo Ainu skupine živjele pod pritiskom i teretom japanskog društva, njihov se status ulaskom u 21. st. većom osviještenosti počeo polagano mijenjati.⁹⁶ Osim položaja Ainu skupina, zanimljiv je položaj žena razdoblja Edo te će njemu biti posvećeno iduće potpoglavlje.

13.3 Položaj žena, odrastanje i uloga odgoja djece u periodu Edo

Želi li se pisati o položaju i ulozi žena u japanskoj obitelji tijekom razdoblja Edo, mora se definirati obitelj, njezino značenje i ulogu u japanskom društvu (funkciju članova obitelji po pitanju podjela poslova, odgoja djece). U skladu s navedenim razlozima skovan je pojam *ie*.⁹⁷

Gledajući današnje pedagoške standarde, primarni cilj obitelji pružanje je primarne socijalizacije najmlađim članovima, zaštitu, sigurnost, disciplinu. Japansko predindustrijsko Edo razdoblje nije isprva slijedilo navedena pedagoška stajališta, primarna funkcija domaćinstva suradnja je njegovih članova, ne sreća pojedinca. Dakle, osobna sreća članova domaćinstva podvrgnuta je njegovim potrebama, npr. obrazovanju, braku i sl. Kako bi slika japanskog domaćinstva bila potpuna, potrebno je objasniti hijerarhijsku distinkciju članova.⁹⁸ Patrijarhalni karakter japanske obitelji nije uvijek bio imperativ te nailazi na brojne iznimke, npr. slučajevi u kojima zet ili najsposobniji potomci (mlađa kćer, sin) preuzimaju vodstvo nad domaćinstvom. Autorica Bernstein ističe kako je predindustrijsko društvo Japana brojalo u prosjeku pet članova između kojih su podijeljene produktivne aktivnosti (izvan domaćinstva, npr. rad u polju) i reproduktivne aktivnosti (unutar domaćinstva, npr. kuhanje, podizanje djece). Zanimljivost predindustrijskog razdoblja Edo raspodjela je i izvođenje produktivnih i

Modern Japanese State“, *Past & Present*, No. 142 (Feb., 1994), 89-90. <http://www.jstor.org/stable/651197> (pristup ostvaren 24.5.2019.)

⁹⁶ Vidi, Weiner, *Sheffield Centre of Japanese Studies*, 7: 27-36.

⁹⁷ Domaćinstva s jednim djetetom. Nakon stupanja u bračni odnos nasljednik ostaje u roditeljskom domu najčešće doprinoseći kućnom budžetu i nastavljajući obiteljsku tradiciju (obrt, zanat). (Vidi Gail Lee Bernstein, *Recreating Japanese Women, 1600-1945*, 23.); Spomenutim prelaskom stanovništva u gradove, japanska obitelj od proširene (koju čine vlasnik zemlje, njegovi rođaci i sluga) postaje nuklearna obitelj s užim članovima obitelji. (Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan – Revised Edition*, 228.)

⁹⁸ Članovi japanskog domaćinstva i njihovi nazivi: *kushu* ili otac, „gazda kuće“, *shufu* ili majka, „gazdarica kuće“, *yome* ili naziv za snahe, mlađe ženske osobe domaćinstva, *muko* ili zet. U djelu nisam pronašao naziv za brata, bake i djedove. (Vidi, Bernstein, *Recreating Japanese Women, 1600-1945*, 23-24.)

reproduktivnih poslova.⁹⁹ Zbog prirode samih poslova rada u polju, obrta, trgovine i sl. patrijarhalni karakter biva zapostavljen novim religijskim ideologijama i pedagoškim stajalištima.¹⁰⁰ Prelazak na industrijsku proizvodnju tijekom Meiji restauracije promijenio je karakter odnosa roditelja i djece. Glavna razlika između razdoblja Edo i Meiji restauracije je uloga djece u kućanstvima. Njihova se uloga mijenja, odlaskom u škole i izdvajanjem novca za obrazovanje prestaju biti produktivni sudionici domaćinstva. Spomenuta promjena u religijskim ideologijama i pedagoškim stajalištima, uvjetovana napuštanjem patrijarhalnih neo-konfucijanskih stajališta, izmijenio je nakratko položaj žena u domaćinstvu. Premda je primarna funkcija žene bila poslušnost prema članovima obitelji, ipak je sudjelovanjem u produktivnim aktivnostima domaćinstva (npr. radom u trgovini, računovodstvenim poslovima) zadobila određeni status istovjetan suprugu.¹⁰¹ Nadalje, zanimljivost

⁹⁹ Prednosti raspodjele poslova bila je bolja organizacija i povećana produktivnost očitovana u različitim agrarnim proizvodima, npr. proizvodnja svile, uzgoj povrća i sl. Ukratko, premda se struktura japanske obitelji zakupništvom zemlje promijenila, premda su plaćali rentu, ipak bi nakon plaćanja vlasniku ostao dovoljno velik udio koji bi seosko stanovništvo uspio razuvjeriti o preseljenju u gradove. Primjer koji potvrđuje tezu, osim svile, bio je uzgoj gnojiva od ribljih ostataka. (Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan – Revised Edition*, 231.)

¹⁰⁰ Riječ je o aktivnom sudjelovanju muškaraca nižeg i srednjeg staleža u odgoju djece. Bernstein ističe kako je takav raspored upravo omogućavao predindustrijski karakter društva. Radnik, radnica nisu morali izbivati daleko i dugo od doma te je sudjelovanje muškaraca u odgoju djece bio očitiji, izravniji (tj. bili su aktivno uključeni razvijajući kognitivne, afektivne i psihomotoričke vještine djece). Bernstein kao dokaz uključenosti muškaraca sa sela u odgoj djece navodi putopis Isabelle Bird iz 1878. god. na 32. str. knjige (o didaktičkim savjetima za odgoj seoskog djeteta ističe zapise jednog seljaka s 35. str.). Muškarci višeg staleža su djecu slali u škole namijenjen stjecanju birokratskih vještina i sl. Posebno mjesto u odgoju djece zauzimaju stajališta modernih religija (kako ih naziva Bernstein). Očituje se distinkcija između patrijarhalnog stava neo-konfucijanizma i Kurozumikyo (autorica nije do kraja objasnila njezin nastanak, niti religijske dogme, izdvojena su stajališta o odgoju djece) koja zagovara uzajamnu brigu, sklad u odgoju potomstva. Postavlja se pitanje je li kraj predindustrijske ere Japana bio pod utjecajem stranih pedagoških škola u kojima je uzajamna briga za dijete prioritet roditelja, a pojam *obitelj* dobiva vlastitu definiciju, različitu od pojmova *domaćinstvo* ili *kućanstvo* (kroz koju je istaknuta ekonomska domena zajednice ljudi). (Vidi, Bernstein, *Recreating Japanese Women, 1600-1945*, 30-35.; potpoglavlje s naslovom *Men and Reproductive Work: Childrearing*); R. H. P. Mason i J. G. Caiger ističu patrijarhalni karakter japanske obitelji (njegovu rigidnost u predindustrijskom razdoblju) kroz nekoliko kućanskih pravila. Prvo, cilj nuklearne obitelji ekonomska je dobit smanjenjem izdataka i napornim radom, „glavi kuće“ je odobrena ženidba i ostanak u domaćinstvu, ako su mlađi sinovi i kćeri htjeli zasnovati vlastitu obitelj morali su biti posvojeni u obitelji svojih bračnih partnera. Drugo, „glava kuće“ propisuje prava i obveze svojih ukućana tj. cilj je dobrobit zajednice, ne pojedinca kojem prava mogu biti uskraćena (npr. preskakanje u nasljednom redu). Treće, nitko ne polaže pravo na svu imovinu, samo na osobne stvari. (Vidi, R. H. P. Mason and J. G. Caiger, *A History of Japan – Revised Edition*, 249-252.)

¹⁰¹ Razlozi zbog kojih navodim podatke su sljedeći. Meiji i post-Meiji restauraciju obilježavaju radikalnija filozofija odgoja, obrazovanja i položaja žena. Dokaz radikalnih promjena je dokumentirani zapisi o obitelji Suzuki iz Echiga čiji je odnos prema obrazovanju Bernstein zabilježila na 47. str. Premda gospodarski napredniji od razdoblja Edo, osobno smatram kako je odnos prema ženama rigidniji, čak ponižavajući. Kao potkrepljenje navodim kredo japanskog Ministarstva obrazovanja „*ryosai kenbo*“, slobodan prijevod s engleskog „*dobra supruga, mudra majka*“, kojim ministarstvo pod okriljem modernih prava žena 19. st. provodi zastarjele koncepte odanosti, patriotizma, privrženosti i vrijednog ponašanja (rada) i kredo unutarnje politike Meiji Japana „*fukoku kyohei*“, slobodan prijevod s engleskog, „*imućna država, snažna vojska*“, te „*bunmei kaika*“, također slobodan prijevod, „*civilizacija i prosvjetljenje*“. (Vidi, Bernstein, *Recreating Japanese Women, 1600-1945*, 35-39.) potpoglavlje *Post-Restorian Change*. Zanimljivo je uspoređivati promjenu bračnih odnosa s prijelaza iz 16. u 17. st. Postojanje tsumadoimskih i yomerijskih brakova. Prvu skupinu obilježavaju veće slobode žena, supruzi posjećuju supruge u njihovim stanovima, oni ne žive zajedno. Pojavom ratničke kaste japansko društvo prelazi

predindustrijskog Japana je odnos među spolovima koji, prema Bernstein, odstupaju od predviđenih koncepata. Razlozi odstupanja od primarnog koncepta poslušnosti, privrženosti žena suprugu i domaćinstvu tijekom predindustrijskog razdoblja, Bernstein traži u životnim uvjetima seljaka čiji je primarni cilj bio prilagođavanje sredini i životnim uvjetima područja. Dakle, djevojke su po potrebi mogle preuzeti različite uloge, poslove ovisno o socioekonomskom statusu domaćinstva iz kojeg potiču. Ipak, distinkcija koju Bernstein navodi, obilježena je odnosom roditelja prema muškoj i ženskoj djeci. Premda muška djeca dobivaju više pažnje, odgoj djece bio je ravnopravan.¹⁰² Razloge preferencije muških potomaka moguće je tražiti u patrijarhalnom sustavu, nastavku obiteljske loze, čak i u mirazu kojeg bi djevojke vjerojatno dobivale prilikom udaje. Posljednja konstatacija djeluje logično, iako nigdje u literaturi nije eksplicitno zastupljena.¹⁰³

Zbog nedostatka formalnih institucija obrazovanja djevojke su često kućanske vještine, savjete stjecale od zrelijih, udanih žena, majki iz različitih društvenih slojeva. U prethodnim poglavljima diskutirano je o strogoj hijerarhijskoj strukturi Japana i djelomičnom kozmopolitskom okruženju koje na trenutke prekida granicu između društvenih slojeva. Primjere *obrazovanja* predstavljaju *ohariyae* i *musume yado*. Osim navedenih radionica za djevojke nižeg statusa u kojim se uče vještine i znanja potrebne u domaćinstvu, postojale su *terakoyae*. Procjenjuje se kako je 43% svih dječaka i 10% svih djevojčica pohađalo škole (točan broj nemoguće je odrediti). Navedeni podaci pokazuju kako školovanje za obitelji srednjeg statusa iz prestiža postaje nužnost. Iako djevojke nisu kroz razdoblje od dvije do pet godina mogle naučiti klasike kineske književnosti, alternativa su bile *Jokun* koji veličaju osobinu poslušnosti bračnih partnerica. Obrazovna revolucija bila je prekinuta na početku Meiji restauracije.¹⁰⁴ Razlozi su nestanka mogućnosti za stjecanja obrazovanja diskutabilni.

na yomerijski brak, tj. bračni partneri žive skupa, supruga udajom gubi samostalnost i nasljedno pravo. Vidi dr. Zvonimir Sušić i Valerija Lessny, *Velika ilustrirana povijest svijeta* 11: 5123.-5138. Nadalje, usporedimo li „evoluciju“ ženskih prava razdoblja Edo i Meiji restauracije s današnjem 21. st. uvidjet ćemo da je položaj žena bez obzira na mogućnost obnašanja visokih društvenih položaja i dalje težak. (Vidi, Johann Fleuri, „Japanke u borbi za ravnopravnost“ s francuskog prevela Mirna Šimat, *Le monde diplomatique – hrvatsko izdanje*, br.40, god. IV, travanj 2016., 26-27.)

¹⁰² Govori li se o preferencijama domaćinstva, potrebno je napomenuti kako muški potomci imaju povlašteniji status od ženskog potomstva. Bernstein kao dokaz navodi ceremonije za rođenje djeteta na 44. str. Nadalje, pedagoška stajališta predindustrijskog i industrijskog Japana su jasna, dijete (kako navodi Bernstein) je po prirodi dobro, a primarnom i sekundarnom socijalizacijom postaje produktivnim dijelom društva. (Vidi, Bernstein, *Recreating Japanese Women, 1600-1945*, 42-52.)

¹⁰³ Bernstein je istaknula kako socioekonomski status domaćinstva uvjetuje dobi udaje djevojaka. Dakle, ako je djevojka potjecala iz dobrostojeće obitelji vrlo vjerojatno je ranije stupala u bračnu zajednicu. (Vidi, Bernstein, *Recreating Japanese Women, 1600-1945*, 52.)

¹⁰⁴ *Ohariya* ili „needle shop“ i *musume yado* ili „girls room's“. *Ohariye* nisu bile trgovine za prodaju pribora za šivanje, tkanina, više improvizirane radionice, koje su se održavale zimi, u kojoj su djevojke stjecale vještine iz domaćinstva potrebne u svakodnevici te kroz priču sa starijim ženama izmjenjivale, stjecale znanja o bračnom

Potencijalni odgovor može se tražiti u porastu industrijalizacije koja zahtijeva radnu snagu, a može se prisjetiti i industrijske revolucije u Britaniji koja nerijetko zapošljava djecu za rad na tvorničkim strojevima. U takvim uvjetima nemoguće je očekivati porast obrazovanog stanovništva. Drugi je razlog u korelaciji s prvim. Porast industrije uvjetovao je propast sela, a putujući nadničari, radnici, obitelji koje se sele u velike gradove poput Osake, Kyota, Eda postaju uobičajena pojava. Bez formalnog obrazovanja (pismenost i birokratske vještine), radnik ili radnica prisiljeni su prihvatiti bilo kakav posao. Raspad sela i seoskih obitelji dovodi do neotvaranja škola jer nema djece koja bi ih pohađala. Alternativa formalnom obrazovanju bilo je služenje u imućnim samurajskim ili obiteljima višeg-srednjeg sloja u čijim se kućanstvima djevojke rijetko osjećaju ugodno.¹⁰⁵ Ispostavlja se kako je kredo osamostaljivanja bio itekako zastupljen što potvrđuju tzv. hodočašća u svetišta i hramove koja predstavljaju posebno poglavlje u životu japanskih djevojaka. Mogućnost hodočašćenja bez majke, oca u pratnji srodnika, prijatelja predstavlja radikalni koncept japanskog odgoja koji iznova pokazuje svoju dihotomiju.¹⁰⁶ Ulaskom u kasnu fazu razdoblja Edo (prema Meiji restauraciji) spomenuta dihotomija (oblikovana porastom obrazovanja, službeničkim poslovima u imućnim domaćinstvima i hodočašćima) poprima konačan oblik. Riječ je o *yobaiju* običaju raširenom među seoskim stanovništvom. Djevojka i mladić samostalno biraju budućeg bračnog partnera ili partnericu što je anomalija uzme li se u obzir ugovaranje brakova tijekom 17. st., a brak službeno registriran tek nakon razdoblja od jedne godine.¹⁰⁷ Ispostavlja se kako razdoblje Edo nije samo inicijator promjene, već i njezina žrtva. Prividna zatvorenost Japana, njegovo inzistiranje na strogom pridržavanju pravila dovode do promjene odozdo (tj. iz redova nižeg sloja). Promjena potaknuta željom za revitalizacijom života kroz

životu. *Terakoya*e škole u hramovima, svetištima. *Jokun* moralni tekstovi napisani po uzoru na kineske književne klasike (prijevod naziva *Jokun* s japanskog na engleski jezik glasio je „Precepts for women“). (Vidi, Bernstein, *Recreating Japanese Women, 1600-1945*, 44-45.)

¹⁰⁵ Ispostavlja se kako je ideja o statusu, ulozi žene u japanskom društvu obilježena kredom poslušnosti, samodiscipline i patnje. Rigidan stav japanskog društva pokazuje znakove dihotomije, s jedne strane zagovara interes roditelja za odgoj i obrazovanje djece, pozitivnu klimu potrebnu za razvijanje djetetovih vještina, s druge, pokazuje znakove indolencije u svrhu djetetova bržeg osamostaljivanja i snalaženja. Dakle, ako djevojka nije podnijela teret života samostalno, otišla iz roditeljske kuće, nikada neće postati dobra supruga. (Vidi Bernstein, *Recreating Japanese Women, 1600-1945*, 48.)

¹⁰⁶ Najpopularnijim hodočašćem smatralo se hodaње do Ise. Bernstein, referirajući se na zapise Helen Hardacre, ističe kako je svaki tinejdžer morao barem jednom u životu iskusiti navedeno hodočašće. Postaje jasno kako su hodočašća djevojaka i mladića, koje putem prema svetištu obilaze lokalne termalne izvore, rezultirala porastom intimnih interakcija. Iako porast interakcije ne čudi, zbunjujuća je prihvaćenost navedene prakse od strane japanskog društva. Odnosno, lakoća pristupa hodočašću s roditeljske strane, odobravanje roditelja čak i poticanje. (Vidi, Bernstein, *Recreating Japanese Women, 1600-1945*, 49-51.)

¹⁰⁷ *Yobai* ili „noćni posjeti“ rašireni među seoskim stanovništvom. Riječ je o predbračnom spolnom odnosu nakon čega bi djevojka i mladić obznanili roditeljima ime njihova budućeg bračnog partnera ili partnerice. (Vidi, Bernstein, *Recreating Japanese Women, 1600-1945*, 50-52.)

tijelo i duh. Stoga je revitalizacija tijela i duha tema sljedećeg poglavlja u kojem će se saznati nešto više o značenju hodočašća za stanovništvo.

14. Revitalizacija, eskapizam i hedonizam duha i tijela – kupke i bordeli

Rastući konformizam, mediokritetsko okruženje i stroga hijerarhija vrše pritisak na sve društvene slojeve. Utječu na povećanje potražnje za opuštanjem, obnovom duha i tijela. Prethodno spomenuta hodočašća izraz su potrebe za obnovom duha i tijela. Premda su prvotne namjere imale religiozni, iscjeliteljski karakter, vrlo brzo postaju dijelom promiskuitetnih djelatnosti japanskog društva željnog pronalaska rješenja i opuštanja za svakodnevne životne izazove. Potreba za revitalizacijom duha i tijela potječe od svakodnevnih zbivanja. Tijelo (percipirano kao posrednik između pojedinca i okoline) mora radi napretka sudjelovati u putovanju (duhovnom i fizičkom). Hodočašća postaju sinestezija, a putnici (potaknuti društvenim normama, svakodnevicom) traže izlaz iz postojećeg životnog stanja.¹⁰⁸

Eskapizam i hedonizam, prema riječima Nenzi, najbolje opisuju japansku svakodnevicu. Grješnosti i alijenacije pojedinca mogli su biti otklonjeni raznim načinima; odlaskom na hodočašće, toplom kupkom u toplicama ili drugim mogućnostima. S pravom se postavlja pitanje o ulozi vode u japanskoj i svjetskoj kulturi. Osim epiteta čistoće (prosvjetljenja), voda u japanskoj kulturi sadržava mističnu ulogu oživljavanja osobe. Nenzi govori metamorfozi o osobe koja (nakon dugog puta) ulaskom u toplu kupku proživljava novo rađanje, novi početak. Stoga kupališta, toplice predstavljaju važan dio japanske kulture. Dokaz su brojne toplice, odmorišta (tri stotine raspoređenih diljem japanskih provincija), kultura tijela i opuštanjem. Dakle, svrha kupališta, toplica, odmorišta u Japanu nije bila isključivo medicinska već i kulturološka pojava među stanovništvom. Ulaskom u kupališta osoba iza sebe ostavlja kaotičnu stvarnost. Osim religijskih, ljekovitih motiva, kupališta postaju transparentna mjesta interakcije muškaraca i žena. Kupalište je javno, pojedincima je plaćanjem više cijene omogućena privatnost (odvojenost ženskog i muškog kupališta), a motiv za takav čin bilo je očuvanje obiteljske atmosfere i odnosa. Muškarci i žene mogu slobodno dijeliti termalne vode, što uvjetuje većoj popularnosti toplica i njihovom komercijalnom uspjehu. Kako bi doživljaj putovanja bio upotpunjen (a obnova duha i tijela potpuna) pobrinule su se zaposlenice, tzv. *yunae* i *meshimori*. Komercijalni uspjeh toplica razdoblja Edo rezultat je više faktora: prilagodljivost zahtjevima klijenata (npr. broj kupki,

¹⁰⁸ Laura Nenzi, *Excursions in Identity: Travel and the Intersection of Place, Gender and Status in Edo Japan* (Honolulu, 2008), 165-168.

izbor topline termalnih voda, luksuza), međudjelovanje medicinskih, religijskih, literarnih, erotskih elemenata, ideja o ponovnom rođenju, romantična ideja katarze, fizičkim iskustvom putnika (koji se taktilno povezuje s mjestom kojeg je posjetio i upoznavanjem nepoznatih mjesta). Uz navedene čimbenike potrebno je navesti i kozmopolitski karakter toplica koje spajaju društvene slojeve i omogućavaju navedenu spoznaju.¹⁰⁹

Ukratko, utjecaji izolacionističke politike Japana na društveno stanje i svijest građana, višestruki su. Alijenacija, društvena hijerarhija, traganje za srećom i svakodnevnim životnim radostima oživljeni su kroz mistična mjesta, folklor, hramove, kupališta koja nude privremeni spas od svakodnevice. Dakle, čovjek pod pritiskom svakodnevice traži slobodu na nekonvencionalan način. Jedan od nekonvencionalnih načina bila je prostitucija.

Iako je u gradovima bila regulirana zakonom, ona predstavlja devijantan oblik ponašanja, a razdoblje Edo obilježeno je erotskim putopisima, kartama bordela, popisom djevojaka i opisom pruženih usluga. Nekonvencionalno traganje za životnim radostima iznjedrilo je želju za iskustvom ruralnih mjesta (odmarališta u kojima su seksualni odnosi bili zakonom kažnjivo djelo te su za japansko stanovništvo predstavljali kuriozitet). Dakle, konzumacija seksualnih usluga izvan dozvoljenih granica predstavlja buntovništvo koje putem spomenutih putokaza, karti navedenih usluga pokazuje različite karakterne crte Japanaca, istovremenu suzdržanost i nesputanost. Dokaz su vodiči među kojima izdajamo *Guide to the Brothels of All Provinces* s kraja 17. st. objavljenom u Kyotu od izdavača Tsuruya Kiemon, Yoshida Rokubei i Iseya Ichirōbei. Vodiči slične tematike poticali su čitateljstvo na ponovno otkrivanje Japana, pobuđivali interes za poznata mjesta koja su ranije slovila nezanimljivima.¹¹⁰ Gradske tiskare profitirale su tiskajući djela erotskog sadržaja, a

¹⁰⁹ Nenzi ističe kako toplice nemaju isključivo terapijsku već i društvenu ulogu. Dakle, potisnuti kozmopolitski karakter Japana biva revitaliziran. Toplice ne prave razliku između slugu i gospodara, liječnika, seljaka. Zabilježen je i slučaj u kojem se seljaci obraćaju lokalnim vlastima pod izgovorom da su bolesni te da trebaju u toplice. Odobren im je odlazak u toplice čime nestaju restrikcije putovanja između pokrajina. *Yuna* (slobodan prijevod s engleskog), asistentica pri kupanju, zaposlenica toplica koje je posjetiteljima davale naputke za korištenje kupki, dok *meshimori* (također slobodni prijevod s engleskog), označava konobarice, zabavljačice. Glasine o pružanju seksualnih usluga korisnicima toplica potaknule su interes stanovništva. Šaljivo japansko djelo *Humorous Record of a Trip to Arima* autora Onea (Daikon) Tsuchinarija opovrgava navedene iskaze. Tsuchinari navodi kako je pružanje seksualnih usluga mit skovan od mašte putnika te kako *yunae* zbog zabrane ne pružaju navedene usluge, ali prave korisnicima društvo pri ispijanju alkohola. Tsuchinari se vješto poigrava maštom čitatelja donoseći dvosmislene iskaze o radnjama u toplicama i njihovom osoblju. Razlog možemo tražiti u komercijalizaciji (većoj nakladi) i strogim životom stanovništva koje žudi za opuštanjem i razonodom. (Vidi, Nenzi, *Excursions in Identity: Travel and the Intersection of Place, Gender and Status in Edo Japan*, 178-185.)

¹¹⁰ Spomenuti vodič sadržava raniji navedeni popis mjesta, djevojaka, seksualnih usluga. Pomisao o postojanju vodiča za kvalitetu seksualnih usluga je bizarna (ipak riječ je o subjektima, a ne objektima, restoranima, jelima koja trebaju biti ocijenjena). Nadalje, navedeni vodič nije izdvojeni primjerak. Ranije spomenuti trgovac Hishiya Heishichi također daje svoj „obol“ seksualnoj kulturi Japana uspoređujući prostitutke Nagasakija, Kyota i Osake, ocjenjujući ih (prostitutke Nagasakija) „manje vještima s neprivlačnim provincijalnim naglaskom.“ Iako

japanski krajolici postaju idealizirani i prožeti skrivenim željama čitatelja.¹¹¹ Skriveni svijet želja (nastao pod utjecajem stroge unutarnje i vanjske politike, tradicije, hijerarhije) oživljava kroz izjednačavanje tijela s medijem taktilne i duhovne spoznaje. Društvenu katarzu Japana (pri kraju razdoblja Edo), obilježava beskompromisan otpor društvenih slojeva, otpor koji proizlazi iz prkosa umirućem sustavu i želji za promjenom. Dakle, eskapizam, želja za katarzom, prosvjetljenjem pokazatelji su bijega od stvarnosti i potrebe za promjenom. Postavlja se pitanje je li moguće izolacionističku politiku Japana dovesti u kontekst tih težnji. Vjerojatno je moguće. Konstantan psihofizički pritisak na stanovništvo Japana pokazao se kobnim na gospodarskom, demografskom i političkom polju. Zbog nedostatka rješenja društvo pribjegava jednokratnim, brzim užicima. Odnosno, do izražaja dolazi intuicija stanovništva. Postoji svijest o problemima, ali ne postoje konkretna rješenja. Rasplet okolnosti doveo je do prestanka razdoblja Edo, a potreba za brзом prilagodnom natjerale su Japan na prihvaćanje zapadnjačke tehnologije i znanja. Razdoblje Edo ostaje podsjetnik na tranziciju japanske države iz kasno-feudalnih u moderno državno uređenje u kojima radna etika, kompetencije, disciplina predstavljaju formulu za uspjeh.

naizgled nevažni, vodiči predstavljaju srž ponovnog otkrivanja japanskih mjesta. Riječ je o spoju zapadnjačkih, kineskih utjecaja na japanskim obalama. (Vidi, Nenzi, *Excursions in Identity: Travel and the Intersection of Place, Gender and Status in Edo Japan*, 169.)

¹¹¹ Tiskanje djela erotskog sadržaja, vodiča, ilustracija dobiva zamah u 19. st. Nenzi ističe najpopularnije djelo: Utagawa Kunisada *Erotic Print in Fifty-three Stages on the Tokkaido: A Diary of Rubbing Thighs*. Dodatni kuriozitet predstavljaju vodiči koji obilježavaju mjesta prakticiranja muške prostitucije npr. Hiraga Gennai *A Close Inspection of Male Love: Three Mornings*. Žene razdoblja Edo također koriste priliku putovanja i prakticiranja istospolnih odnosa. Najpoznatiji primjer je dnevnik Enomoto Myoshin koja je dotičnoj prostitutki posvetila haiku nazivajući ih *suzume* ili „sparrow.“ Pojam „vrabac“ (slobodni prijevod s engleskog), ukazivao je na *posrednika* između *unutarnjeg* i *vanjskog svijeta* (pri tome mislimo na svijet prosječnih građana i egzotičan svijet prostitutki). Tijelo je percipirano kao medij preko kojega čovjek spoznaje, postaje dijelom nepoznatog. Dakle, glavna žila kucavica carstva Tokkaido (koja je povezivala gradove Kyoto i Edo), postaje mjesto komercijalizma, erotizma i kontra-kulture, a tijelo medij spoznaje nepoznatog, nesvakidašnjeg svijeta. (Vidi, Nenzi, *Excursions in Identity: Travel and the Intersection of Place, Gender and Status in Edo Japan*, 173-177.)

15. Zaključna razmatranja o japanskom izolacionizmu

Tijekom 250 godina mira od završetka ratnog razdoblja *Sengokua* i uspostavljanjem velikog mira *tenseia*, japansko društvo bilježi pomak na demografskoj, gospodarskoj, kulturološkoj sferi. Potaknuti mirnodopskim razdobljem, vidljivo je psihološko olakšanje, rasterećenje stanovništva koje (radnom etikom, disciplinom) nastoji što bolje iskoristiti mirno razdoblje za revitalizaciju. Ulaskom Japana u 17. st., točnije 1590. - 1700. god. izolacionistička politika daje prve pozitivne rezultate: intenzivna poljoprivreda, agronomske tehnike, parceliranje zemljišta, istraživanje neistraženih područja, (arhipelaga, otočja poput Hokkaida), zatim pojava obrtnika i trgovaca (čija je djelatnost najučinkovitija u gradovima poput Kyota, Osake koji rast duguju tkalačkim stanovima), trgovina, povoljan geografski položaj i povezanost s Edom (današnjim Tokijom), preko glavne žile kucavice carstva (Tokkaida). Osim agrarne revolucije, parceliranja zemljišta, porasta uroda, Japan koristi rudna bogatstva, a novčana valuta (srebrne kovanice) postaju mjerilo izvrsnosti i kvalitete prepoznate izvan japanskih granica (azijsko područje). Nadalje, hijerarhijski sustav izolacionističke faze Japana (ako ju se tako smije nazvati jer Japan trguje s Nizozemcima, kasnije s Amerikancima i Britancima), također doprinosi stabilnosti. Dinastija Tokugawa uvodi društveni poredak baku-han: ratnika, seljaka, obrtnika i trgovaca. Iako naizgled decentraliziran, centralna vlast *bakufua* nadzire rad svih službenika. Sustav je naizgled uređen, strogo odijeljen, ali njegova baza, tj. bogatstvo *de facto* uvjetuje položaj pojedinca. Dakle, imućni obrtnik i trgovac mogao je bogatstvom imati veći društveni utjecaj (premda mu je društveni položaj determiniran, a vertikalna mobilnost otežana). Nadalje, gospodarskim i demografskim porastom raste kulturno uzdizanje stanovništva pojavom pjesništva, kazališta, putopisa, prevode se djela kineskih autora, europskih znanstvenika s područja medicine i tehnike. Navedeni kulturološki pomak rezultira djelomičnim kozmopolitskim duhom razdoblja Edo u kojem društveni slojevi međusobno uživaju u ceremonijama čaja, pjesništvu. Dakle, razumijemo Tokugawin zahtjev za izolacionizmom. Stalni nemiri, borbe za prijestolje, vanjski utjecaji azijskih dinastija iz Kine prijetile su uništiti Japan. Izolacionistička politika isprva daje pozitivne rezultate, ali apsolutno odcjepljenje, alijenacija od svijeta ne vodi napretku.

Nedostaci s kojima se Japan susreo od 1700. god. do sredine 19. st. bili su eksploatacija rudnih bogatstava, demografska stabilnost (dugoročno gledajući pad nataliteta uvjetovan siromaštvom seljaka koji čine 80% stanovništva), korupcija državnih činovnika, bogatih seljaka (čija pohlepa utječe na seobu seljaka, propast sela i pojavu putujućih

nadničara). Porast etnocentrizma, nedolično postupanje prema pripadnicima domorodačkih Ainu skupina, slabiji položaj žena (čak i mizoginija prisutna i u 21. st.). Nadalje, tehnološka inferiornost Japana naspram zapadnjačkih sila Britanije i SAD-a (čije moći Japan postaje svjestan tek nakon Opijumskih ratova u 19. st. pred kraj razdoblja Edo). Industrijska revolucija, inovacije, cirkulacija ideja omogućila je napredak država poput Britanije i SAD-a (iako je Japan inzistirao na zatvorenosti države, zabrani napuštanju granica), trgovina s europskim trgovcima dalje bilježi aktivnost na području Nagasakija. Usredotočujući se isključivo na merkantilističku privredu, cirkulaciju novca (bez proizvodnje ili malom proizvodnjom proizvoda), japanski sustav i njegova politika postaju teret samome sebi. Dokaz su ugovori s SAD-om 1853. i 1854. god. pred kraj razdoblja Edo u kojima strana država dobiva ekskluzivna prava trgovanja, mogućnost eksteritorijalnosti za svoje građane, pravo neometanog kretanja, konzula. Uvjete koji bi stotinjak godina ranije bili neprihvaćeni. Nadalje, spomenuta afera Richardson predstavlja paradoksalni primjer nedjelotvornosti izolacionizma. Britanija traži visoku odštetu od 100 000 funti za ubojstvo njezina građanina prijeteći pri tome primjenom sile ako do ispunjenja zahtijeva ne dođe. Zaključno, japanski izolacionizam održao se zahvaljujući geopolitičkom položaju (otoci izvan bliskog dometa direktnih napada), tradicionalizmu (poniznost nižih slojeva), odgoju (točnije preodgoju stanovništva), *baku-han* sustavu, nasljednim državnim funkcijama i religiji (tj. nauku konfucijanizma, koji opravdava pedigree vladara).

16. Američki izolacionizam

Rasprava o izolacionističkoj politici SAD-a predstavlja nepresušnu temu historiografskog diskursa. Premda pojam izolacionizma vežemo uz američkog predsjednika Jamesa Monroea, njezini korijeni sežu u razdoblje 18. i 19. st., točnije u razdoblje postanka SAD-a, prvih američkih predsjednika Georgea Washingtona i Thomasa Jeffersona – začetnika ideje o izolacionizmu – i ideje o neuplitanju u politiku drugih država.¹¹² Naglasak u politici izolacionizma tijekom prvih desetljeća postanka SAD-a predstavlja indiferentnost prema europskim državama, premda njezina široka primjena dobiva na popularnosti pred i u vrijeme Prvog svjetskog rata predstavljajući odgovor na prekooceanske prijetnje i izvanredno stanje u Europi.¹¹³ U svrhu lakšeg razumijevanja koncepta vanjskopolitičke doktrine, poslužit će sljedeća definicija: „*pol. državna, ekonomska, kulturna i dr. politika koja zanemaruje ili izbjegava suradnju i kontakte s drugim državama, ekonomijama, kulturama i dr. i vodi prema zatvaranju u vlastite granice, organizacije, kulture, klanove itd.; osamljivanje, otuđivanje, začahurivanje.*“¹¹⁴ Leksikografski zavod Miroslava Krleže ističe sljedeće osobine izolacionističke politike SAD-a: „[...]europskim su silama nijekale pravo da se upleću u poslove novostvorenih republika Latinske Amerike. Tako se u tijeku XIX. i u početku XX. st. izolacionizam odnosio isključivo na Europu, dok su, naprotiv, u odnosu prema državama Latinske Amerike i Azije, SAD vodile sve naglašeniju ekspanzionističku politiku.“¹¹⁵ Definicija leksikografskog zavoda Miroslava Krleže iznosi eksplicitan opis djelokruga izolacionističke politike koja svojim smjernicama predstavlja tzv. historiografski oksimoron, odnosno pojam koji spaja nespojivo. Bratoljub Klaić svojom definicijom izolacionizma ističe oštre osude koje nadilaze okvire prethodnih definicija „reakcionarna politička struja u USA koja je prije Drugog svjetskog rata, kao i za vrijeme rata, propovijedala nezainteresiranost za događaje u ostalom svijetu i tako zastupala pomirljiv odnos prema hitlerizmu.“¹¹⁶ Navedenim

¹¹² Tom Streissguth and Lora Friedentahl, *Key Concepts in American History: Isolationism* (Kansas, 2010), 1-2.; *Hrvatska enciklopedija* (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28332>) (pristup ostvaren 25.4.2019.); Ideja izolacionizma može biti sažeta riječima američkih predsjednika Thomasa Jeffersona i Johna Quincy Adamsa u kojima ističu kako je najbolji oblik prijateljstva koji isključuje uključenost. George Washington nije potencirao apsolutnu izoliranost SAD-a, zarana je shvatio kako, u ekonomskom smislu, potpuna izolacija nije moguća. Andrew Johnstone, „Isolationism and internationalism in American foreign relations“, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 9, No. 1, (March 2011), 8-9. <http://dx.doi.org/10.1080/14794012.2011.550772> (pristup ostvaren 4.5.2019.)

¹¹³ Lane Crothers, „The cultural roots of isolationism and internationalism in American foreign policy“, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 9, No. 1, (March 2011), 22. <http://dx.doi.org/10.1080/14794012.2011.550774> (pristup ostvaren 4.5.2019.)

¹¹⁴ *Hrvatski jezični portal* (<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>) (pristup ostvaren 25.4.2019.)

¹¹⁵ *Hrvatska enciklopedija* (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28332>) (pristup ostvaren 25.4.2019.)

¹¹⁶ *Rječnik stranih riječi*, (Zagreb, 2007), 619., Bratoljub Klaić, prir. Željko Klaić

definicijama djelomično je prikazan *modus procedendi*¹¹⁷ izolacionizma koje izostavljaju temeljne političke smjernice koje glase: „1. »S obzirom na slobodan i neovisan položaj za koji su se izborile i kojega će čvrsto držati...zemlje američkog kontinenta« ne mogu više biti »objektima kolonizacije bilo koje evropske sile«; 2. »Politički sustav savezničkih sila Svete alijanse...bitno se razlikuje od američkog«; 3. Ako evropske sile pokušaju »proširiti svoj sustav na bilo koji dio ove hemisfere« SAD će to morati držati »ugrožavanjem svojeg mira i svoje sigurnosti«; 4. S obzirom na Evropu politika SAD-a sastoji se u »nemiješanju u unutarnje odnose njezinih sila«.“¹¹⁸ Izolacionizam i njegova „protusila“ ekspanzionizam tijekom 18. i 19. st. ne pokazuju tendenciju opreke, već sličnosti. Autori poput Bernarda Fensterwalda Jr., Petera G. Boyleja i Roberta Urbatscha naglašavaju sljedeća stajališta o nastanku izolacionizma. Fensterwald Jr. u studiji iz 1958. god. navodi kako korijeni izolacionizma svoj začetak pronalaze u historiografskim, geopolitičkim, sociološkim, etničkim, religijskim, psihološkim faktorima¹¹⁹ te negira tvrdnju o izolaciji SAD-a tijekom 19. st., što dokazuje činjenicama o američkom uplitanju tijekom Napoleonskih ratova 1798. - 1800. protiv Francuske i 1812. - 1814. god. protiv Velike Britanije, o agitiranju za otvaranje Japana u razdoblju Edo (1603. - 1868.) te činjenicama o Prvom i Drugom svjetskom ratu. Također ističe kako su SAD od svojega postanka do 20. st. minimalno tri puta osjetile potrebu za suradnjom s drugim državama i to u ovim situacijama: 1823. tijekom prešutnog dogovora o sigurnosti s Velikom Britanijom, 1917. u vrijeme Prvog svjetskog rata u kojemu SAD vlastiti položaj definiraju izrazom *suradnik*, a ne *saveznik* i 1941. god., nakon bombardiranja američke luke Pearl Harbor 7. prosinca 1941. god. Fensterwald Jr. također ističe razliku između sovjetskog, kineskog, japanskog i američkog poimanja doktrine izolacionizma. Američki izolacionizam nije posjedovao kulturološki element poput sovjetskog i kineskog, kao ni geografski, politički, ekonomski element poput japanskog izolacionizma te ga autor s pravom naziva *pseudo-izolacionizmom*. Razloge američke primjene vanjskopolitičke doktrine izolacionizma prema europskim državama autor vidi u želji za ekspanzionizmom SAD-a na sjevernoameričkom kontinentu, koja zatim mijenja žarište zanimanja na područja Latinske

¹¹⁷ Način postupanja, postupak; *isp. procedura*; Isto, 897.

¹¹⁸ *Velika ilustrirana povijest svijeta svezak*, 14: 6507-6522.

¹¹⁹ Sociološke uzroke izolacionizma treba potražiti u spomenutom etnocentrizmu (vidi poglavlje 10. Društvena struktura i ovlast staleža). Fensterwald Jr. u svojim studijama ističe kako je afirmativan stav prema izolacionizmu i imperijalizmu pojedinca i skupine učestaliji kod etnocentrika. Vidi, Fensterwald Jr., "The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part II", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2, No. 4, (Dec., 1958), 292.; Fensterwaldova stajališta se podudaraju s Voskovim, ključni čimbenici u nastanku etnocentrizma su odgoj i osobnost, socio-ekonomski status, predrasude i sl. Vidi, Marc Vosk, „Correlates of Prejudice“, *Review of Educational Research*, Vol. 23, No. 4, Research of Human Relations and Programs of Action (Oct., 1953), 353-361. <http://www.jstor.org/stable/1169192> (pristup ostvaren 2.3.2019.)

Amerike i Dalekog Istoka. Charles Sellers, Henry May i Neil R. McMillen ističu kako su tijekom razdoblja Napoleonskih ratova 1798. - 1812. god. i izbijanja Anglo-američkog rata 1812. - 1815. god., narušena američka prava na slobodnu trgovinu s objema zaraćenim stranama¹²⁰ – Francuskom i Velikom Britanijom. 1809. god. američki predsjednik James Madison donio je *Zakon o zabrani trgovine* kojim je dopušteno trgovati sa svima, osim sa zaraćenim stranama, Francuskom i Velikom Britanijom, sve dok jedna od njih ne ukine SAD-u trgovačka ograničenja. Trgovinske su se veze unatoč zabrani nastavile, što je rezultiralo pljačkanjem američkih dobara, potpomaganjem američkih Indijanaca (Velika Britanija) na granici Kanade i SAD-a te Anglo-američkim ratom. Rat su potaknuli republikanci s juga i zapada zbog pada trgovine na tim područjima, koji je, nakon što su SAD pobijedile indijansko pleme Shawnee, na sjeveru stvorio ekspanzionističke težnje prema Floridi i Kanadi te španjolski teritorij. Obmana kako se američki uspjeh temelji na geografskim, a ne političkim okolnostima, određuje stajalište prema kojemu izolacionizam može ostati dominantna vanjskopolitička doktrina.¹²¹ Ekspanzionistička politika i pseudo-izolacionizam usmjereni prema Aziji, točnije prema Japanu, svoje uzroke imaju u emocionalnim i tradicionalnim čimbenicima, idealizmu, unutarnjopolitičkim čimbenicima i nacionalizmu. Emocionalan čimbenik usko je povezan s podrijetlom Amerikanaca, osjećajem superiornosti u odnosu na azijske države; odnosno Amerikanci većinom nisu azijskog podrijetla i ne boje se moguće azijske invazije. Eric Hobsbawm opisuje osjećaj superiornosti Zapada, navodeći kako su zapadnjački promatrači Japan percipirali kao egzotičnu zemlju izraženih patrijarhalnih osobina. Za razliku od kapitalističkog zapada, tu je privreda podređena merkantilističkim

¹²⁰ Charles Sellers, Henry May i Neil R. McMillen navode sljedeće podatke: „Sjedinjene su Države, zbog svojih interesa i načela, po hitnom postupku objavile svoju doktrinu neutralnih prava, čime su proglasile pravo na slobodnu trgovinu sa svim zaraćenim stranama. [...] U tim okolnostima nije bilo realno očekivati da će zaraćene strane poštivati doktrine neutralnih prava koje su Amerikanci nastojali održati. [...] poduzeo je težak zadatak [Jefferson] da iskoristi američku trgovinu (snagu koje je precijenio) kao oružje za prisiljavanje zaraćenih strana na poštivanje neutralnih prava.“ (Vidi, Sellers, May, McMillen, *Povijest Sjedinjenih Američkih Država*, 91.) Autori navode kako je zarada SAD-a u vrijeme Jeffersonova mandata bila pozamašna da je nadoknadila zaplijenjena dobra. Britanci zaustavljaju francusku robu koja ide preko SAD-a do Europe iz Zapadne Indije, američki profit opada, a mornari bivaju (mahom britanski državljani, vojni dezertteri u američkoj trgovačkoj mornarici) zarobljeni. Vidi Charles Sellers, Henry May, Neil R. McMillen, *Povijest Sjedinjenih Američkih Država*, prir. i prev. Nedeljka Batinović i Nenad Popović (Zagreb, 1996), 91-93.; Dakle, trgovački profit SAD-a tijekom Napoleonskih ratova, postojanje trgovačke mornarice, kasnije i vojne, primjeri su odmak od izolacionizma. Vidi, Lane Crothers, „The cultural roots of isolationism and internationalism in American foreign policy“, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 9, No. 1, (March 2011), 23. <http://dx.doi.org/10.1080/14794012.2011.550774> (pristup ostvaren 4.5.2019.)

¹²¹ Howard Cincotta, *Američka povijest: kratki prikaz* (Informativna agencija SAD, 1998), 267-269.; Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, 111-115. <http://www.jstor.org/stable/172971> (pristup ostvaren 18.12.2018.); *Povijest: Predvečerje rata i Drugi svjetski rat (1936.-1945.)* (uredio Ivo Goldstein, prevela Ana Badurina), 1-21 sv. (Zagreb, 2008), 17: 274-308; Charles Sellers, Henry May i Neil R. McMillen, *Povijest Sjedinjenih Američkih Država*, (priredio Nenad Popović, prevela Nedeljka Batinović) (Zagreb, 1996), 91-93.

načelima. Japan karakterizira prisvajanje zapadnjačkih običaja, infrastrukture i privrednog sustava; željeznica, telegraf, javna gradnja, zakonske i vojne reforme.¹²² Drugi se čimbenik odnosi na indiferentnost okrenutu prema europskim, a ne azijskim državama, dok treći, obuhvaća ulogu *zaštitnika slabijih*, tj. Latinske Amerike i Azije. Četvrti čimbenik upućuje na to da su republikanci politički, prozapadnjački, a demokrati, proistočnjački orijentirani. Peti čimbenik označava ekspanzionizam prema drugim područjima.¹²³ U usporedbi s Peterom G. Boyleom koji analizira politička stajališta američkog republikanskog guvernera Hiram Johnsona, guvernera Kalifornije od 1910. - 1916. te senatora za Kaliforniju od 1916. - 1945. god., moguće je izdvojiti sedam točaka koje utječu na izolacionistički stav. Prvi je progresivizam,¹²⁴ tj. zalaganje za društvene reforme koje zbog vanjskopolitičkog uplitanja u sukobe, ratove, gube učinkovitost. Odnosno, Johnson smatra kako vlada SAD-a ne bi trebala usmjeriti pažnju na sukobe izvan domovine, već na rješavanje političkih i ekonomskih problema i poboljšavanje društvenih odnosa unutar države. Drugi je geografska izoliranost i/ili izloženost području u kojem osoba odrasta. Fensterwald Jr. ističe kako geografija trojako utječe na izolacionizam i ekspanzionizam: prvo, geografski položaj između Atlantskog i Tihog oceana otežavaju invaziju, što se japanskom invazijom 7. prosinca 1941. god. na američku luku Pearl Harbour pokazalo netočnim, a SAD primoralo na otvaranje prekoceanskih pomorskih baza širem svijeta. Kao drugo navodi sekcionalizam područja, tj. američki Srednji zapad obiluje imigrantima koji su netom okrenuli leđa Europi, treće je razlika između ruralnih i urbanih područja. Tijekom 20-ih i 30-ih god. 20. st. ruralna područja bilježe porast zagovornika izolacionizma u objema strankama. Fensterwald Jr. razloge traži u međuovisnosti ekonomije i politike. Boyle navodi kako Johnson odrasta u saveznoj državi Kaliforniji u području koje je na prijelazu iz 19. u 20. st. slabo naseljeno te do svoje 44. god. života nije putovao izvan granica savezne države. Treći je čimbenik etničko podrijetlo gdje je moguće povući paralele između Fensterwalda Jr. i Boyleja. Obojica ističu kako etničko podrijetlo, kohezija unutar grupe i privrženost domovini predaka utječu na predrasude prema drugim skupinama, na vanjskopolitičke stavove pojedinca, npr. podrijetlo i udio identifikacije s matičnom domovinom, domovinom predaka. Njima se mogu dodati sastavnice imaginarija

¹²² Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 123-125.

¹²³ Robert Urbatsch, „Isolationism and Domestic Politics“, *The Journal of Conflict Resolution* 3 (2010), 471-492. <http://www.jstor.org/stable/27820996> (pristup ostvaren 18.12.2018.); Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, 113.

¹²⁴ Peter G. Boyle, „The Roots of Isolationism: A Case Study“, *Journal of American Studies*, Vol. 6, No. 1 (Apr., 1972), 41-50. <http://www.jstor.org/stable/27552971> (pristup ostvaren 18.12.2018.); Vidi Reyna Eisenstark with Lora Friedentahl, *Key Concepts in American History: Progressivism* (Kansas, 2010), 1-9.; (<https://en.oxforddictionaries.com/definition/progressivism> (pristup ostvaren 27.4.2019.)

ili odseljeničke ideologije, broj generacija rođenih u novoj domovini, njihovu emocionalna vezanost za domovinu predaka, kohezija i zatvorenost doseljeničkih skupina npr. talijanski, njemački, židovski, poljski doseljenici.¹²⁵ Najbolji primjer daje Fensterwald Jr. u pogledu na predsjedničke izbore 1940. god. Zalažući se za intervenciju u Europi, Franklin Delano Roosevelt gubi potporu Amerikanaca talijanskog i njemačkog podrijetla, a dobiva potporu Amerikanaca židovskog, poljskog, skandinavskog podrijetla.¹²⁶ Četvrti je čimbenik koji utječe na izolacionistički stav religija. Boyle i Fensterwald Jr. se slažu kako religija posjeduje malen udio u formiranju političkih stavova vjernika, premda iskazuju službena stajališta, u ovom slučaju Katoličke Crkve, o internacionalizmu, izolacionizmu i participaciji u događanjima.¹²⁷ Kao peti čimbenik navedena je stranačka privrženost koja kod pojedinca utječe na konformizam i koheziju. Robert Urbatsch zaključuje kako republikanci posjeduju tradicionalno znatnije afirmativni stav prema izolacionizmu od demokrata, premda ni demokrati ne zaostaju, što objašnjava podložnošću, pripadnošću i poistovjećivanjem pojedinca sa stajalištima političke stranke te opreka aktualnoj vlasti. Urbatsch također ističe kako izolacionizam može biti odraz nepovjerenja prema vladi koja provodi vanjsku politiku. Osim političkog faktora Urbatsch ukazuje na već ranije spomenutu povezanost između porasta izolacionizma i ekonomskog stanja u državi. Dakle, ekonomsko nezadovoljstvo rezultira porastom izolacionističkih stavova. Ranije spomenuta međuovisnost ekonomije i politike rezultira podjelom istoga (nacionalizma).¹²⁸ Sljedeći, odnosno šesti su čimbenik osobni motivi. Boyle navodi kako Hiram Johnson zbog obiteljske tragedije, samoubojstva

¹²⁵ Za detaljnije informacije o sastavnicama imaginarija ili odseljeničke ideologije vidi, Ivan Rogić i Ivan Čizmić *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba* (Zagreb, 2011), 18-20.: sastavnice imaginarija ili odseljeničke ideologije; 7 točaka: 1) "skladištenje" temeljnog događaja 2) kolektivno sjećanje 3) idealizacija zavičaja 4) san o povratku 5) narodna identifikacija 6) solidarnost 7) razlika i napetosti i Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, 135.; Etničke skupine Nijemaca, Iraca, Talijana i Afroamerikanaca u SAD-u pokazuju izolacionističke tendencije. Vidi, Justus D. Doenecke, „American Isolationism, 1939-1941“, *The Journal of Libertarian Studies*, Vol. VI, Nos. 3-4 (Summer-Fall 1982), 209. https://library.mises.org/sites/default/files/6_3_1_0.pdf (pristup ostvaren 24.5.2019)

¹²⁶ Peter G. Boyle, „The Roots of Isolationism: A Case Study“, 47. www.jstor.org/stable/27552971 (pristup ostvaren 18.12.2018.); Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, 127-129., 135.

¹²⁷ Postoji distinkcija u stavovima o intervenciji SAD-a u svjetskim zbivanjima, Katolička Crkva posjeduje između 1939.-1941. god. anti-intervencijske stavove. (Vidi „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, 136-137.); Justus D. Doenecke navodi kako se između 1939.-1941. god. malen udio katoličkog i protestantskog klera između sebe ne slaže oko pitanja intervencije u Europi, većina klera je skeptična prema intervenciji. Vidi, Justus D. Doenecke, „Justus D. Doenecke, „American Isolationism, 1939-1941“, *The Journal of Libertarian Studies*, Vol. VI, Nos. 3-4 (Summer-Fall 1982), 209. https://library.mises.org/sites/default/files/6_3_1_0.pdf (pristup ostvaren 24.5.2019.)

¹²⁸ Za detaljniji uvid u studiju vidi: Robert Urbatsch, „Isolationism and Domestic Politics“, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 54, No. 3 (June 2010), 471-492. <http://www.jstor.org/stable/27820996> (pristup ostvaren 18.12.2018.); vidi Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, 129.-130. O podjeli nacionalizma.

sina Archibalda 1933. god. zbog posljedica djelovanja bojnog otrova iz Prvog svjetskog rata, zastupa izolacionističke stavove. Posljednji su faktor nedostatak političke fleksibilnosti, okorjele metode rješavanja problema, smjena generacija te promjena društvenih odnosa od 1910-ih do 1930-ih. Hiram Johnson zastupa otklon od savezništva i utilitarističku vanjskopolitičku doktrinu u svrhu zaštite vlastitih interesa.¹²⁹ O nedostatku političke fleksibilnosti govori stajalište Fensterwald Jr., moć je precipirana kao subverzivan element koji zbog svoje prirode ne može doprinijeti pozitivnom pomaku društva. Dokaz te hipoteze vidljiv je u ekspanzionističkoj politici SAD-a, misleći na ekspanziju na sjevernoameričkom kontinentu, „zlatnu groznicu“, kroćenje „Divljeg zapada“. Tu su vidljivi odnos prema sjevernoameričkim Indijancima, demonstracija vojne moći i gospodarski pritisak na druge države. Osim nedostatka političke fleksibilnosti, Fensterwald Jr. navodi iluzoran stav američkih političara, ali i javnosti o uspješnosti vanjskopolitičke doktrine izolacionizma.¹³⁰ Riječ je o ravnoteži moći u Europi za koju su zagovornici izolacionizma smatrali kako nema nikakvog utjecaja na mir u SAD-u. Dakle, ako bi se u Europi izdvojila dominantna sila koja bi zavládala kontinentom (Europom) i monopolizirala gospodarske resurse, SAD bi ostale netaknute, neupletene. Navedenu konstataciju američkih političara Fensterwald Jr. smatra neispravnom, sloboda SAD-a uvelike ovisi o ravnoteži moći u Europi.¹³¹ Konstatacija, kako su osnivači SAD-a, Washington, Jefferson i dr. poticali uplitanje SAD-a u Napoleonske ratove zbog znanja o mogućim posljedicama disbalansa moći u Europi, ostaje diskutabilna. Premda SAD tijekom 18. i poč. 19. st. nisu posjedovale moć današnjih razmjera te su prolazile razvojni put kojeg su europske sile poput Habsburške Monarhije, Velike Britanije, Francuske, Španjolske prolazile stotinjak godina ranije, zamjetna je motivacija, angažiranost SAD, koja premda neznatna, ipak implicira rast i buduću važnu ulogu na političkom planu. Početak ekspanzije SAD-a prema zapadu zamjetan je kroz težnje iz 1803. god. u kojoj kupuju Louisianu od Francuske, zatim 1819. god. Floridu od Španjolske, koju su Amerikanci zaposjeli tijekom prvog Seminolskog rata 1817./1818. god. u primorskom području Meksičkog zaljeva. Uspostavljena je crta razgraničenja između Meksičkog zaljeva te rijeka Red Rivera i Arkansasa do Pacifika. Paradoks Floridskog ugovora vidljiv je 1836. god., kada Teksašani zahtijevaju ulazak tzv. *Lone Star Republic* ili Nezavisne Države Teksas u Uniju.

¹²⁹ Boyle, „The Roots of Isolationism: A Case Study“, 49.

¹³⁰ Justus D. Doenecke se slaže s Fensterwaldovim stajalištima o uspješnosti izolacionizma. Navodi kako prihvaćanje izolacionizma vodi ka koketiranju s fašizmom. Vidi, Justus D. Doenecke, „American Isolationism, 1939-1941“, *The Journal of Libertarian Studies*, Vol. VI, No. 3-4 (Summer-Fall 1982), 201. https://library.mises.org/sites/default/files/6_3_1_0.pdf (pristup ostvaren 24. 5. 2019.)

¹³¹ Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, 111-139.

Razlog ovih zahtjeva bilo je naseljavanje Amerikanaca na područje koje je službeno bilo pod meksičkom vlašću i odbijanje američkih zahtjeva za samoupravom. Dakle, SAD se službeno odriču Teksasa, premda ekspanzionistička politika i naseljavanje pružaju drugačiju sliku. Teksas je tijekom mandata američkog predsjednika Johna Tylera (1840. - 1844.) ipak primljen u Uniju, što rezultira izbijanjem Američko-meksičkog rata 1846. - 1848. god. Historiograf Howard Zinn opisuje rat sramotnim zbog uporabe brojnih doseljenika, poglavito iz Irske, od kojih je određeni broj dezertirao na meksičku stranu osnovavši Bataljun sv. Patricija. Drugi je razlog pitanje uvođenja ropstva na teritorijima oduzetima Meksiku. Rat se odvio u američku korist te su SAD dobile Teksas, uspostavljena je granica na rijeci Rio Grande del Norte i za 15 milijuna američkih dolara odštete dobile su Novi Meksiko, gornju Kaliforniju, teritorij površine 1,2 milijuna četvornih milja (cca. 3,108 milijuna četvornih km). Ekspanzionističku politiku SAD-a potaknuli su i unutarnjopolitički problemi praćeni brzim rastom stanovništva koje zahtijeva prostor. Može se usporediti na sljedeći način, 1796. broj država Unije iznosio je 16, za vrijeme Monroeove doktrine od 1758. - 1831. 24, a 1850. god., 11 godina pred Građanski rat, 31. Prostor zapadno od Appalachiana bilježi oko 1820. god. brojku od 1,25 milijuna stanovnika tj. 12% ukupnog američkog stanovništva. Svega 40 godina kasnije oko 1860. god. br. stanovnika iznosio je 16 milijuna, tj. 50% stanovništva SAD-a. *Zakonom o zemlji* 1820. god. vlasti snižavaju otkupnu cijenu jutra zemlje s 2 na 1,25 američkih dolara, što rezultira protjerivanjem Indijanaca i iskazom pod nazivom *Sudbinski manifest*. U prilog milijunskih brojki stanovništva i ekspanzije na američki teritorij idu *Zakon o zemlji* iz 1820. i *Zakon o domaćinstvu* iz 1862. god. Hobsbawm navodi kako je *Zakon o domaćinstvu* gospodarska mjera za mlade, obiteljske osobe od 21 godine. [...] „nakon pet godina stalnog boravka na jednom mjestu [Zakon o domaćinstvu] dodjeljivao besplatno 160 jutara javnog zemljišta, ili nakon šest mjeseci boravka odobravao kupnju tla po 1,25 dolara po jutru. Naravno, ova je utopija propala. Između 1862. i 1890. manje od 400 000 porodica imalo je koristi od Zakona o domaćinstvu.“¹³² Premda je mjera *Zakona o domaćinstvu* propala, Hobsbawm navodi kako su željezničke kompanije dobivenu zemlju prodavale po cijeni od pet dolara po jutru i time nadoknadile utržena sredstva za izgradnju željeznice te poslovale s dobiti. SAD ipak bilježe porast stanovništva, a protjerivanje Indijanaca s matičnog područja rezultira pobunama i sukobima. Tijekom drugog Seminolskog rata 1835. - 1843. god., pod vodstvom američkog predsjednika Andrewa Jacksona (1829. - 1837.), indijansko pleme Seminole zadržavaju teritorij, a Vrhovni sud SAD-a osudio je protupravna prisvajanja

¹³² Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 113.

teritorija državama Missisippiju i Alabami. Predsjednik Andrew Jackson, kojeg američka historiografija karakterizira epitetom *self-made man*-a¹³³, zaslužan je za prisilnu seobu 179 indijanskih plemena u Arkansas natjeravši ih da potpišu ugovore.¹³⁴ Završetkom indijanskih ratova otvoreno je novo poglavlje ekspanzionističke povijesti, riječ je o preraspodjeli robovlasničkih i ne-robovlasničkih država. Godine 1819. sjeverne su države posjedovale prednost po broju zastupnika u Predstavničkom domu; broj zastupnika bira se prema broju stanovništva na teritoriju. Sjeverne države imaju 5,2 tj. 105 zastupnika, a južne 4,5 milijuna stanovnika tj. 81 zastupnika. Premda su sjeverne države bile u prednosti po broju zastupnika, broj robovlasničkih i nerobovlasničkih država bio je jednak, tj. 11:11. Neravnoteža se očitovala potpisivanjem Missourijskog kompromisa 1820. god., kojim se država Missouri priključuje Uniji pod uvjetom poštivanja imunitetnih prava Amerikanaca, tj. oslobođenih Afroamerikanaca. Zabrana ropstva uspostavljena je sjeverno od Mason-Dixonove linije (36° 30') s iznimkom Missourija. Omjer robovlasničkih i nerobovlasničkih država bio je 12:12 jer se Maine (nerobovlasnička država) odvojila od Massachusettsa. Rezultat navedenih odluka o crti razgraničenja uvjetovali su nezadovoljstvo južnih država i želju za teritorijalnim širenjem. Zaključno, Demokrati (južne države), prije izbijanja Građanskog rata tj. tijekom 1. pol. 19. st. su ekspanzionisti, a Republikanci (sjeverne države) anti ili neekspanzionisti.¹³⁵

16.1 SAD na putu ka izolacionizmu

Doprinos napretku političke, vojne i gospodarske moći SAD-a vidljiv je kroz mirovni sporazum s Velikom Britanijom 1815. god., kroz razdoblje 1815. - 1900. god. obilježeno osvajanjem Zapada, početak industrijalizacije u 18. st., tehnološki napredak, i kroz pozivanje na *Sudbinski manifest* američkog predsjednika Andrewa Jacksona (1829. - 1837.) kojim se potiče eksploatacija prostora na Zapadu sjevernoameričkog kontinenta nauštrb američkih

¹³³ Selfmademan engl. samouk; čovjek koji se vlastitom snagom, bez škola, uzdigao do visokog položaja ili znanja, koji je stvorio nešto svojom vlastitom sposobnošću. Vidi, *Rječnik stranih riječi*, (Zagreb, 2007), 1208., Bratoljub Klaić, prir. Željko Klaić

¹³⁴ Godine američke revolucije pokazale su interes za suradnju s domorodačkim stanovništvom. Riječ je o strateškom partnerstvu usmjerenom protiv Britanaca. Nakon američkog Rata za nezavisnost interes prema Indijancima se mijenja dajući im epitet primitivnih skupina u svrhu opravdavanja genocida i teritorijalne ekspanzije prema zapadu. Vidi Luka Pejić, „Američka revolucija – problem društvene stratifikacije i mit o demokraciji i općoj jednakosti“, *ESSEHIST: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Vol. 3 No. 3, (2011), 27-31. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=272199 (pristup ostvaren 18.12.2018.)

¹³⁵ Vidi, Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“ o ekspanzionističkim stavovima američkih stranaka str. 133.-134.; Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 113; dr. Sušić i Lessny, *Velika ilustrirana povijest svijeta svezak*, 14: 6507-6522; Prevela: Ana Badurina, uredio: Ivo Goldstein *Povijest: Industrijalizacija i nacionalne revolucije (1848.-1871.)*, 1-21 sv. (Zagreb, 2008), 14: 546-582.; Howard Zinn, *Terorizam i rat* (preveo Ante A. Ujević) (Zagreb, 2003), 89-91.

starosjedilaca.¹³⁶ U razdoblju 30-ih, 40-ih i 50-ih god. 19. st. SAD-a vidljivi su tehnološki i teritorijalni napredak, tj. širenje na područja Oregona, Teksasa i dijela Meksika. Pitanje Indijanaca, tehnološkog napretka, teritorijalnog širenja dovodi američke političare, Demokrate, predvođene Andrewom Jacksonom i vigovce, predvođene Henryjem Clayem, do suprotstavljenih stajališta po pitanju državnog uređenja i raspodjele državnih funkcija. Predsjednik Andrew Jackson koji je zastupao stajališta Demokratske stranke, napredak SAD-a vidi u decentralizaciji vladinih funkcija, dok vigovci zastupaju suprotna stajališta. Vigovci se zauzimaju za stabilniju, centraliziranu vladu, državnu banku, veće zaštitne tarife, smanjenje ovlasti na razini pojedinih država te državni sustav željeznica i kanala. Rezultat je stvaranje dvostranačkog sustava kakvog danas poznajemo, Demokrati i Republikanci, koji je pratio teritorijalno širenje SAD-a. Američki kontinentalni ekspanzionizam pridonio je tekovinama izolacionističke politike tijekom 20. st.; osim spomenute *Amerike Amerikancima*, javlja se mit o odabranom narodu, nepobjedivosti te o moralnoj superiornosti američkog naroda nad europskim državama čiji se imperijalizam ne može usporediti s američkom kontinentalnom ekspanzijom. Ukratko, stvara se mit o čistoći američkog puta neusporedivog s europskim, koji je obuhvaćao prekooceansko koloniziranje afričkih, južnoameričkih država u svoju korist te nametanje vlasti i državnog uređenja. U skladu s krivim predodžbama, stvorena su oprečna stajališta o ekspanzionizmu; Demokrati zastupaju kopnenu ekspanziju; brzo teritorijalno širenje na područja Srednje Amerike, Oregona, Kanade, isključivanje Velike Britanije i njihova utjecaja na Meksiko. S druge strane, vigovci zastupaju suprotno, odnosno širenje morem, a razlog su trgovačke veze s Velikom Britanijom i korist ekspanzije. Dakle, obje struje imaju oprečna stajališta o unutarnjoj i vanjskoj politici; vigovci napredak republike vide u centralizaciji, kontroliranom širenju, trgovinskim vezama s Velikom Britanijom, dok demokrati zastupaju decentralizaciju vladinih funkcija, nagli ekspanzionizam u svim kopnenim smjerovima. Fensterwald Jr. dijeli ekspanzionizam u tri etape, ali ne navodi za vrijeme čije vladavine je teritorij priključen SAD-u. Prva, do 1848., druga, 1848. - 1898. i treća od 1898. god. *današnjih dana* (pri tome autor misli o 50-im god. 20. st. kada je članak napisan). Prva je etapa obilježena, ranije spomenutom, kupovinom Louisiane od Francuske 1803. god., zatim Teksasa, Arizone, Floride, Kalifornije, Oregona, odnosno uspješnim širenjem do pacifičke obale. U prvoj je etapi vladavina demokrata između 1845. i 1849. god.,

¹³⁶ Crothers navodi kako američko tumačenje kontinentalne ekspanzije nauštrb indijanskih plemena ne predstavlja izolacionistički već internacionalistički čin tj. da u njemu nema ničeg protupravnog. Lane Crothers, „The cultural roots of isolationism and internationalism in American foreign policy“, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 9, No. 1, (March 2011), 23.

vigovci su tijekom prve etape bili na vlasti 1841.-1845. god.. Druga etapa obuhvaća 1867.god. kupovinu Aljaske od Carske Rusije, zatim okupiranje Havaja i Samoe. Vladavina demokrata između 1853. i 1861. god., te vigovaca 1849. i 1853. god. Fensterwald Jr. ističe kako je izolacionizam *pojeo samoga sebe* pokušavajući spriječiti ekspanzionizam. Navodi kako je američki ekspanzionizam tijekom prvih dviju etapa dolazio u doticaj s drugim državama, njihovim interesima i političkom moći. Najzorniji su primjeri doticaja američkog imperijalizma s drugim državama i područjima Američko-meksički rat 1846. - 1848.¹³⁷, zatim Španjolsko-američki rat 1897. - 1901. te rat na Filipinima 1898. god. Imperijalna moć SAD-a koju spominje Fensterwald Jr., poklapa se sa stajalištima Hobsbawma o čemu svjedoči sljedeći citat: „»Siroti Meksiko« uzdahnio je predsjednik Porfirio Diaz (1828-1915) »tako daleko od Boga, a tako blizu SAD«; čak i latinoameričke države koje su smatrale da su u boljim odnosima sa Svemogućim, postajale su sve svjesnije da im glavna opasnost dolazi od Washingtona.“¹³⁸ Prva etapa očitovala se obostranom koristi za ekspanzionizam i politički sustav SAD-a. Poteškoće nastaju, pri ranije navedenom, uvođenju ropstva na stečene teritorije. Razlog je stav američkog demokrata iz Pennsylvanije Davida Wilmeta koji zahtijeva uvođenje robovlasničkog sustava na zauzeti teritorij Meksika. Dolazi do oštrije podjele u tabore, sjevernih i južnih država te do krize koja je gotovo srušila postojeći politički sustava. Kompromisno je rješenje predstavio Henryj Clay 1850. god. između sjevernih i južnih država, a ono posjeduje osobine *vatrogasne mjere*. Kompromisom je omogućio dominantnijim državama sjevera mogućnost zauzimanja teritorija, rukovođenje vlade, a rezultat je

¹³⁷ Crothers ističe kako je Američko-meksički sukob 1848. god. i odluka SAD-a za stupanje u rat protiv Meksika bila dobrovoljna, nenametnuta te da se vanjskopolitička percepcija vođa i naroda prema Teksasu promijenila. Odnosno, objašnjenje je potrebno tražiti u 1836. god., desetak godina prije početka sukoba, u zahtjevima američkog stanovništva u Teksasu za priključenjem teritorija američkim državama i meksičkoj indiferentnosti, točnije, nepažnji. Razlozi ulaska u rat poprimaju ranije spomenute etnocentrične osobine; osigurati buduću ekspanziju na prostore kojima dominiraju istomišljenici ili koji pripadaju istoj etničkoj skupini čime bi se otklonila mogućnost unutarnjopolitičkih sukoba stanovništva i propast američkih vrednota. Drugo, ideja slobode koju zastupaju SAD poprimila bi širu geopolitičku sliku potpomognuta istomišljenicima koji dijele iste ideje ili imaju slična moralna i politička stajališta. Dakle, ako već mora doći do ekspanzije zašto ne na područja koja zaposjeda američko stanovništvo koje zastupa američke, puritanske ideje. Nadalje, vanjska politika SAD-a utječe na kategorizaciju političkog mišljenja stanovništva pri čemu Crothers izdvaja četiri skupine. Prvu čini liberalno internacionalistička, slobodni prijevod s engleskog *liberal internationalism*, koja zastupa uključanje i širenje američkih vrijednosti u svjetske putem savezništva. Pri tome rat nije nužnost, već zadnja opcija u slučaju nužde. Drugu čini Amerika kao uzor, slobodni prijevod s engleskog *America-as-Model*, koja zastupa suprotna stajališta od prethodne skupine, američka uključenost u svjetsku politiku može naškoditi vlastitoj. Treća skupina tzv. „domorodna“, „autohtona“, slobodni prijevod s engleskog *nativism*, predstavlja radikalnija stajališta od prethodne. Nju očituje povezivanje ideje slobode i osjećaj državne posebnosti SAD-a. Tvrde da se SAD treba brinuti o sebi, ne o drugima. Drugu i treću skupinu bi činili izolacionisti koji zastupaju povlačenje iz bilateralnih ugovora i sporazuma s razlikom, treću skupinu odlikuje radikalniji patriotizam. Posljednja skupina je trijumfalistička, slobodan prijevod s engleskog *triumphalists*, koji se zalažu za aktivnu ulogu SAD-a u svjetskoj politici. Vanjska politika SAD-a treba gorljivo zastupati američke moralne, političke i kulturološke vrijednosti. (Vidi, Crothers, „The cultural roots of isolationism and internationalism in American foreign policy“, 25-28.)

¹³⁸ Hobsbawm, *Doba kapitala 1848-1875.*, 112.

negodovanje južnih država čije se gospodarstvo temeljilo na robovskoj radnoj snazi te zbog toga one zagovaraju ekspanziju na područje Srednje Amerike, Kariba kako bi robovlasnički sustav ostao očuvan. Stoga južne države 1858. i 1859. god. predlažu kupovinu Kube od Španjolske, a sjevernjaci osporavaju njihove zahtjeve. Ekspanzija SAD-a biva tim činom ugrožena, a raspad dvostranačkog sustava neizbježan. „Bez teritorija za obradu i iskorištavanje, bez otvaranja novih tržišta robljem čiji je natalitet sve više rastao, oni su ušli u susret prilično mračnom ekonomskom razdoblju s mogućnošću prevladavanja crne rase. Između 1854. i 1860. god. pojavljuju se nove stranke, već spomenuti Demokrati i Republikanci. Hobsbawm ističe kako je sukob između Kansasa i Nebraske 1854. god. oko uvođenja ropstva na Srednjem zapadu ubrzao stvaranje Republikanske stranke.¹³⁹ Stranka demokrata dodatno se razilazi zbog nesuglasica o pitanjima ekspanzije i razvoja stranačkog sustava, a rezultat je bio Građanski rat 1861. - 1865. god. kojemu prethodi kompromis o ropstvu iz 1861. god. koji južnim državama prešutno, implicitno odobrava Kubu, karipske zemlje te zadržavanje robovlasničkog sustava na istim. Hobsbawm, premda ne poriče ropstvo kao glavni uzrok raskola, postavlja si pitanje može li se, u pravom smislu riječi, govoriti o robovlasničkom sustavu te navodi kako su Afroamerikanci na Jugu bili manjina, a ne većina (izuzev u nekoliko manjih područja), kako (Afroamerikanci) nisu radili na velikim plantažama već u malom broju na farmama bijelaca ili bili posluga. Nadalje, spor između Sjevera i Juga dodatno se zaoštrio zbog nedovoljno nametnutih carinskih mjera Sjevera, a zatim i ovisnosti Juga o Britaniji jer jug je najveći izvoznik pamuka te ekspanziji Sjevera od istoka do zapada. Jug se nije mogao nositi s konkurencijom te su se sjeverne države nastojale odsjeći od njihova zaleđa. Sjever je, za razliku od Juga, imao sredstava za ujedinjavanje zemlje.¹⁴⁰ Kompromis iz 1861. god. također je *vatrogasna mjera* poput kompromisa iz 1850. god. „Time je širenje ropstva na Jugu opet moglo uzeti maha. To je išlo u prilog Sjevernjacima koji su imali interes na obali i uživali u bogatoj trgovini s Jugom.“¹⁴¹ Dakle, kompromis iz 1861. god. smatra se uspješnim. Unija je očuvana, a Sjever s dodatnim posjedima na Zapadu ima potencijal za buduću ekspanziju i razvitak. Ravnoteža je narušena izborom republikanca Abrahama Lincolna za predsjednika SAD-a 1860. god. Premda hvaljen za nastojanja ukidanja ropstva, ne može se složiti da su Lincolnove namjere bile u potpunosti nevine. Razlog je proširenje predsjedničkih ovlasti u području vrhovnog vojnog zapovjedništva u slučaju rata, što predstavlja svojevrsni presedan. Dakle, predsjednik je

¹³⁹ Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 113.-114.

¹⁴⁰ Isto, 115., 116.

¹⁴¹ *Povijest: Industrijalizacija i nacionalne revolucije 1848.-1871.*, 14: 561.

mogao imati vrhovnu vojnu vlast tijekom rata. Utjecaj na budući američki imperijalizam je ogroman, predsjednici William McKinley (1897. - 1901.) i Theodore Roosevelt (1901. - 1909.) dodatno će proširiti predsjedničke ovlasti u svrhu poticanja ekspanzije pozivajući se na odluke Vrhovnog suda iz 1890. god. o dužnosti predsjednika da štiti *mir SAD-a*. Ne dopuštajući Jugu širenje robovlasničkog sustava Lincoln je produbio sukob između Sjevera i Juga, a zastoj američkog teritorijalnog širenja i dvostranačkog sustava rezultirali su Građanskim ratom. Dakle, Sjever i Jug dijele mišljenja po pitanju teritorijalnog širenja i pomorske prevlasti. Dodatne nesuglasice nastaju David Wiletovim prijedlogom o separaciji dviju stranaka i sprečavanjem širenja prema Jugu. Pothvat koji se pokazao nedjelotvornim pa se SAD tijekom 50-ih 19.st. vratila ekspanzionizmu. „Međutim, iscrpio se politički proces koji je programirao ekspanziju.“¹⁴² Sjever osporava zahtjeve Juga za kupnjom novih teritorija, stranke se izjednačavaju, a posljedica je Građanski rat.¹⁴³

16.2 Pseudo-izolacionizam – politička i gospodarska ekspanzija SAD-a

Prve dvije etape ekspanzionizma uvjetuju nehajnosti europskih sila prema SAD-u u razdoblju od 1898. do prvih godina 20.st. Teza prema kojoj SAD još uvijek ne posjeduju značajnije mjesto u svjetskom poretku poklapa se s Hobsbawmovim stajalištima, koji ističe kako su europske sile tijekom pretposljednje četvrtine 19.st. gospodarile svjetskim kolonijama ne mareći toliko za ubrzani politički, gospodarski rast SAD-a. Nehajnost europskih sila vidljiva je iz priloženog citata. „One [SAD] nisu još imale veću ulogu u svjetskoj politici, te su im evropski državnici tek povremeno posvećivali pažnju, osim ako su ih zanimala područja koja su SAD koristila neposredno, tj. američki kontinent i pacifički ocean.“¹⁴⁴ Nadalje, Hobsbawm navodi kako [...] „osim Britanije [...] [ni]jedna država nije [i]mala trajnog interesa za oba ova područja.“¹⁴⁵ Dakle, ekspanzija SAD-a nije plijenila toliku pozornost. Hobsbawm također ističe kako SAD nakon kontinentalne ekspanzije na ranije spomenuta područja (Kaliforniju 1850., Oregon 1859., Nevada 1864., Minnesota, Kansas, Wisconsin i Nebraska) nisu posjedovale želju za proširenjem teritorija, osim robovlasničkog Juga koji se zanima za karipsko područje i Latinsku Ameriku. Globalna dominacija SAD isticala se, kako će u posljednjoj etapi ekspanzije biti vidljivo, u iskorištavanju politički nestabilnog teritorija,

¹⁴² *Povijest: Industrijalizacija i nacionalne revolucije 1848.-1871.*, 14: 563.

¹⁴³ Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 111.-124.; *Povijest: Industrijalizacija i nacionalne revolucije 1848.-1871.*, 14: 309-347., 547-582.; *Velika ilustrirana povijest svijeta svezak*, 14: 6510.; Fensterwald, Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2, No. 2 (Jun., 1958), 111-139.

¹⁴⁴ Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 111.

¹⁴⁵ Isto, 111.

države pod izgovorom zaštite slobode i promicanja demokracije.¹⁴⁶ Značajnu ulogu u prekoceanskom širenju američkog utjecaja na područje Havaja, Pacifik imao je William Seward, Lincolnov državni tajnik koji je rano uvidio važnost snažne mornarice kojom bi Atlantski i Tihi ocean postali rute za ekspanziju. William Seward bio je uspješan u ostvarenju političkih planova, 1867. god. dogovara kupnju Aljaske, 1900. god. Havaji postaju dijelom SAD-a, pomorska baza koja dozvoljava nadzor nad zapadnim Pacifikom. Mornarica koja se smatrala obveznom, ne fakultativnom, predstavljala je ključ uspjeha. Tijekom 80-ih i 90-ih god. 19.st. SAD trpi utjecaje gospodarskih kriza, a usmjeravanjem stanovništva u brodograditeljski sektor otvaraju se radna mjesta i stvara potrebna mornarica. Premda je američka flota izgrađena 1889. i 1898. god. u vrijeme Williama McKinleya, treba naglasiti kako su SAD imale gospodarski uzlet tijekom 1870. i 1890. god. Proizvodnja se između tih godina učestvostručila pružajući vjetar u leđa potreban za narednu ekspanziju. Godine 1870. uspostavljena je trgovina s Kinom s gotovo dvostrukim povećanjem s 18 na 32 milijuna dolara, zatim trgovina s Japanom koja se u razdoblju od 30 god. povećala devet puta. Obilježje je ovog razdoblja pojava multinacionalnih kompanija poput: Singer Sewing Machine, Standard Oil, Sherwin-Williams Paints. Osim pojave multinacionalnih kompanija vidljiva je pojava špekulanta ili *baruna pljačkaša* poput Morgan i Rockefeller. Građanski rat, ekspanzionizam i kapitalizam potaknuti pseudo-izolacionističkom politikom rezultirali su pojavom poslovnih ljudi, od kojih je 42 % podrijetlom iz nižih ili nižih srednjih klasa. Ostatak su činili poslovni ljudi čije su bogatstvo i status bili nasljedni.¹⁴⁷ „Američki izvoz povećao se sa 281 milijuna dolara 1865. na više od 1,3 milijarde 1900. godine.“¹⁴⁸ *Sewardova doktrina* štitila je tekovine ekspanzionizma, njegova ideja o snažnoj mornarici bila je realizirana tijekom 1889. god., pod pritiskom mornaričkih časnika, političara, u ovom slučaju Theodorea

¹⁴⁶ Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 111.; Crothers tvrdi kako su se SAD tijekom 19. st. okrenule kontinentalnoj ekspanziji i ekonomskom napretku, premda su pred kraj 19. st. bile značajna svjetska sila. Nadalje, američka historiografska stajališta o vanjskoj politici govore o iznimkama u pogledu izolacionističke doktrine navodeći sukobe 1898. god. na Karibima i Filipinima u kojima SAD sudjeluju. Ukratko, intervenirati, te se nakon ostvarenih ciljeva povući čime se *ad hoc* ne krše tekovine izolacionizma. (Vidi, Crothers, „The cultural roots of isolationism and internationalism in American foreign policy“, *Journal of Transatlantic Studies*, 22.)

¹⁴⁷ Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 119.; Percepcija o američkom izolacionizmu od kraja 18. do sredine 20.st. najbolje opisuje sljedeći citat: „American foreign policy from 1787 to approximately 1940 is generally seen to have been 'isolationist' because the nation had not engaged in transatlantic, European-style power politics.“ (Vidi, Crothers, „The cultural roots of isolationism and internationalism in American foreign policy“, 22.) Dakle, biti izolacionist znači ne slijediti europske političke ciljeve i ne nalikovati europskim državama. Navedeni citat je dvojben ako ga usporedimo s temeljima izolacionizma, principima indolencije prema vanjskopolitičkim zbivanjima, pogledamo li gospodarsku ekspanziju SAD tijekom 19. st. shvatit ćemo kako su nadmašile europske kolonijalne sile eksploatirajući resurse drugih država.

¹⁴⁸ *Povijest: Industrijalizacija i nacionalne revolucije 1848.-1871.*, 14: 567.

Roosevelta, industrijalaca, poslovnih ljudi na Kongres, SAD postaje sveprisutna sila na morima.¹⁴⁹

Treća ekspanzionistička etapa od 1898. nadalje obilježena je promjenom bankarskog sustava, većim predsjedničkim ovlastima i intervencijama ratne mornarice. Osim bankarskog sustava, SAD su se očitovale, već ranije spomenutim, brzim priljevom emigranata iz svih krajeva svijeta. Hobsbawm navodi primjer Chicaga čiji je broj stanovnika od 1850. god. s 30 000 za četrdesetak godina narastao na više od milijun. Sličan rast bilježi i postotak bogatog stanovništva, a Hobsbawm komentira kako New York predstavlja društvo novih bogataša.¹⁵⁰ Bankarski državni sustav ograničio je lokalnu vlast u pogledu ubiranja poreza [...] „i umanjio značaj bankarskih operacija koje su izvršavale banke pojedinih država.“¹⁵¹ Radi zaštite proizvođača uvedena je državna pristojba. Zatim, odobren je uvoz jeftine radne snage iz inozemstva, privatizirana su zemljišta kolonizirana, omogućena njihova obrada. Ukratko, treća etapa ističe se simbiozom politike i ekonomije, poslovni ljudi i industrijalci lobiraju u svrhu ostvarivanja veće dobiti. Osim gospodarskog prosperiteta vidljivo je povećanje predsjedničkih ovlasti tijekom mandata Williama McKinleyja (1897. - 1901.). Razdoblje o Španjolsko-američkim ratom 1898., okupacijom Filipina 1898. i uporabom vojne sile u Kini 1900. god. u svrhu zaštite američkih mornara i kažnjavanja pobunjenika Bokserskog ustanka. Razdoblje koje Fensterwald Jr. naziva razdobljem *dvaju križarskih ratova* od kojih je prvi rat sa Španjolcima, ima nacionalistička, a drugi, Prvi svjetski rat, internacionalna obilježja.¹⁵² Povjesničar Zinn ističe paradoksalan povod za rat sa Španjolcima. Godine 1898. eksplodirao je američki ratni brod *Maine* usidren u Havani na Kubi. Kasnije se saznalo da je brod eksplodirao zbog kvara na motoru, a ne zbog sabotaze. Kubanska kriza 1898. god. vuče korijene od 1868. god., ali nije bila dugog vijeka. Godine 1895. kubansko gospodarstvo zapada u krizu koja je pogodila i SAD. McKinley se isprva nije želio uplitati u revoluciju protiv Španjolaca, ali kada je kriza prouzročila financijske gubitke u iznosu od oko 50 milijuna dolara, postalo je jasno kako se Amerikanci neće dugo držati po strani. Drugi je razlog nestabilnost američke politike koja je, prema McKinleyjevom stajalištu, mogla prouzrokovati unutarnjopolitičku nestabilnost države. Obilježje Kubanske krize 1898. god. utjecaj je multinacionalnih kompanija, poslovnih ljudi i lobiranje za otklon problema. „Te kompanije nisu željele rat, ali su željele uporabu sile radi udaljavanja Španjolske, kako bi se

¹⁴⁹ Isto, 546-582.

¹⁵⁰ Hobsbawm, *Doba kapitala 1848.-1875.*, 113.

¹⁵¹ *Povijest: Industrijalizacija i nacionalne revolucije 1848.-1871.*, 14: 570.

¹⁵² Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, 118-119.

na taj način priveli kraju nemiri i sporovi na Kubi, koji su samo unosili neprijateljsko ozračje u Sjedinjene Države.“¹⁵³ Razlog zbog kojega McKinley nije odmah djelovao bio je strah od radikalnih kubanskih revolucionara s kojima ne bi mogao postići kompromis. McKinley, protivno odlukama Senata i Doma zastupnika odbija priznati revolucionarnu vladu, nagovara Kongres na proširenje predsjedničkih ovlasti i šalje vojsku na Kubu. Dakle, McKinley je vješto iskoristio odluke Vrhovnog suda iz 1890. god. o zaštiti *mira SAD-a* te pokušao ostvariti dva cilja: protjerati Španjolsku i spriječiti nadzor revolucionara nad Kubom. Zaključno, odredbe Deklaracije neovisnosti nisu primjenjive na ostalim narodima već isključivo na SAD-u, drugo, umjesto poticanja slobode, SAD na Kubi postavlja politički podobne ljude i nameće Plattov amandman [...] „koji je Sjedinjenim Državama davao mogućnost izravnog nadzora nad kubanskim financijama i najboljim pomorskim bazama otoka [Guantanamo], kao i ovlasti za izravno miješanje u slučaju nereda.“¹⁵⁴ Pobjedom nad Španjolskom flotom SAD su se okrenule Filipinima koje je štitila Španjolska. Razlog je iznova dvojak; prvo, zaposjedanje važne luke u jugozapadnom Pacifiku, drugo, sprečavanje kolonizacije Kine od strane europskih država poput Njemačke, Velike Britanije i Rusije koje se žele okoristiti ratom između Kine i Japana (1894. - 1895.) te želja SAD-a da gospodarski iskoristi Kinu. McKinley šalje 1900. god., mimo suglasnosti Kongresa, vojsku u Kinu u svrhu zaštite Amerikanaca i kažnjavanja pobunjenika. Pravi razlog bila je zaštita američkih gospodarskih interesa u Aziji. Ovaj čin označava prvu uporabu američke vojske za zaštitu vanjske politike SAD-a i njezinih imperijalnih interesa. Uspjeh McKinleyjeva pothvata djelomično leži u propustu Kongresa, dajući predsjedniku odriježene ruke u vanjskoj politici. Rat na Filipinima kao posljedicu ima antiimperijalističke pokrete na čelu s uglednim američkim intelektualcima poput Marka Twaina, koji u svojem eseju *Ratna molitva* dramatično i s cinizmom progovara o preziru prema imperijalizmu: „Gospodine Bože naš, pomози nam da našim granatama satremo njihove vojnike i pretvorimo njihova tijela u krvave komadiće;[...]“¹⁵⁵ Zinn također ističe kako su SAD tijekom opsade Filipina koristile Afroameričko stanovništvo koje prelazi na stranu Filipinaca zbog suosjećanja, i veće bliskosti, nego s bijelim časnicima. Sukob s Filipincima završio je pobjedom SAD-a, a predsjednik William McKinley ubijen je 1901. god. Theodore Roosevelt (1901. - 1909.) nastavlja tamo gdje je McKinley stao s planovima. Predsjedničke ovlasti Theodorea Roosevelta povećale su se tijekom 1905. god. kada je mimo odluke Kongresa sklopio ugovor s Dominikanskom Republikom. Theodore Roosevelt postup

¹⁵³ *Povijest: Industrijalizacija i nacionalne revolucije 1848.-1871.*, 14: 574.

¹⁵⁴ Isto, 576.

¹⁵⁵ Zinn, *Terorizam i rat*, 90.

identično McKinleyu, Dominikanska Republika i grad Santo Domingo postaju uporišta za američku mornaricu. Nadalje, politiku Theodorea Roosevelta ističe još jedno obilježje, a ono je *politika velike batine*, kako ju naziva Fensterwald Jr., okrenute prema Latinskoj Americi; prijetnja ratom pod uvjetom da Njemačka ne povuče mornaricu iz venecuelskog morskog teritorija, čime postaje drugi predsjednik, nakon Grovera Clevelanda, koji se uplitao u venecuelske poslove. Ranije spomenuto proširenje predsjedničkih ovlasti od strane Vrhovnog suda SAD-a 1890. god., dovodi do Rooseveltova slanja američke mornarice diljem svijeta i pokazivanjem njezine moći.¹⁵⁶ Ipak začetak povećanja predsjedničkih ovlasti i uporaba američke vojske radi ostvarivanja osobnih interesa vidljivi su u ranim 90-im god. 19. st.; 1893. i 1894. god. američki predsjednik, demokratske stranke, Grover Cleveland koristi vojsku tijekom brazilske revolucije u dvostruke svrhe: prvo, suzbijanje utjecaja anglofilskih brazilskih stranaka i drugo, pomoć podobnim [...] „grupacijama koje su bile ekonomski vezane za SAD.“¹⁵⁷ Cleveland je narednih godina intervenirao na istoku Nikaragve u području Moskito, zatim u nesporazumu između Venezuele i britanske Gvajane. „No, glavni razlog, kako je i sam Cleveland izjavio, bio je u tome da je Londonu priznato pravo arbitraže, što je značilo da Venezuela nije morala na silu ustupiti teritorije.“¹⁵⁸ Zaključak, Demokrati i Republikanci posjeduju jednake imperijalne afinitete. Prostor kojega su SAD posjedovale pod svojim nadzorom protezao se do 1900. god. od Havaja do Filipina, obuhvaćajući tihooceanske otoke Guam i Samou. Pored spomenutih vojnih intervencija SAD-a, mandat američkog predsjednika Williama Howarda Tafta (1908. - 1912.) obilježen je tzv. *dolarskom diplomacijom*¹⁵⁹, odnosno ostvarivanjem osobnih interesa putem različitih financijskih investicija, zajmova. Međutim, niti William Howard Taft, niti Woodrow Willson (1913. - 1921.) nisu bili svjesni činjenica kako američka sigurnost ovisi o ravnoteži europskih sila i britanskoj pomorskoj moći. Premda je američki imperijalizam kroz godine mijenjao svoje oblike od vojnog do gospodarskog, Fensterwald Jr. ističe kako se Willsonova politika razlikuje od Taftove u pogledu *dolarske diplomacije*. Willson je, prema riječima autora Fensterwald Jr., zagovarao Panameričku ligu što se poklapa sa stajalištima koje Willson iznosi 1924. god. prije smrti. Tvrdio je kako je nepristupanje SAD Ligi naroda u suštini dobra odluka jer Amerikanci ne vjeruju u istu te da velika američka tragedija leži u činjenici kako SAD ne žele prihvatiti odgovornost u pogledu vanjskopolitičkog djelovanja i time će se

¹⁵⁶ Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, 118.-119.

¹⁵⁷ *Povijest: Industrijalizacija i nacionalne revolucije 1848.-1871.*, 14: 573.

¹⁵⁸ Isto, 573.

¹⁵⁹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15764> (pristup ostvaren 14.6.2019.)

iznova morati uplitati u ista. Razdoblje uoči Prvog svjetskog rata donijelo je američkoj diplomaciji nove izazove. Prema Fensterwaldu Jr. i Howardu Zinnu, navedeno razdoblje obilježeno je antiimperijalističkim stavovima intelektualaca i prosječnih Amerikanaca. Javlja se nedoumica o opravdanosti motiva za sudjelovanje u ratu. Rezultat je čvršće ukorjenjivanje izolacionizma nakon Prvog svjetskog rata. Imperijalistička politika potaknula je svijest o položaju i snazi SAD-a, a time i odgovornost prema međunarodnim događanjima. Ukratko, većina Amerikanaca nisu bili zagovornici tih odgovornosti, premda je vojni i gospodarski rast prisilio SAD na djelovanje. Dakle, izolacionizam se pokazao dvosjeklim mačem jer ekspanzija i moć zahtijevaju odgovornost. U pogledu spomenute odgovornosti istaknuo se Woodrow Willson zagovarajući mirno rješavanje sukoba tijekom Prvog svjetskog rata. Agitacijom pred Senatom, Willson rješenje vidi u potpisivanju brojnih arbitražnih sporazuma. Uloga medijatora uspjela je sačuvati SAD od ulaska u Prvi svjetski rat do 1917. god. Dakle, Willson je shvatio kako su izolacionizam i neutralnost, u pravnom žargonu, neizvedive, nespojive u praksi. Zahvaljujući vještoj retorici i zagovaranju izolacionizma Woodrow Willson pobjeđuje na izborima 1916. god. što otvara pitanje ulaska SAD-a u rat. Fensterwald Jr. navodi brojna mišljenja: SAD su upletene u rat zbog strane propagande i američkih proizvođača oružja, zatim, kukavičluka kojeg mu pripisuje Theodore Roosevelt.¹⁶⁰ Navedeni podaci su isključivo pretpostavke, Woodrow Willson u američkoj je povijesti upamćen po sloganu „war to end wars“¹⁶¹ tek nakon ulaska SAD-a u rat. Tijekom ratnih godina vidljiva je smjela retorika čija je svrha bila pobjeda na predsjedničkim izborima, dakle isticanje purističkih motiva poput obrane demokracije. U razdoblju 30-ih godina 20. st. neutralno zakonodavstvo pospješuje kompromis između izolacionizma i internacionalizma. Statistički podaci o međuratnom razdoblju od kraja Prvog do početka Drugog svjetskog rata prikazuju izolacionistički stav Amerikanaca, čak 49% građana smatralo je kako se SAD trebaju držati po strani. Nakon Prvog svjetskog rata tijekom 20-ih i 30-ih godina 20. st. manifest izolacionizma vidljiv je kroz Kellogg-Briandov pakt o mirnom rješavanju nesuglasica bez oružja. Nedostatak se očitovao u neprovođenju, nepridržavanju pakta. Razlog možemo tražiti u *Velikoj depresiji* krajem 20-ih i početkom 30-ih godina 20. st. kada je američki predsjednik Herbert Hoover 1931. na godinu dana, a ne na duže razdoblje, predložio moratorij na sve reparacije, što rezultira propašću europske ekonomije i porastom ratnog duga. Drugi razlog je stajalište američke jurisdikcije. Potpisivanjem Kellogg-Briandovog pakta američka

¹⁶⁰ Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, 120.

¹⁶¹ Isto, 121.

jurisdikcija predlaže osnivanje međunarodnog vrhovnog suda po uzoru na Savezni vrhovni sud SAD-a u svrhu zaštite suverenosti svih država. Tim činom američka jurisdikcija implicitno pokazuje zanimanje za međunarodne odnose. Povezanost između moratorija i Kellogg-Briandovog pakta ili *Pariškog pakta* treba tražiti u japanskoj invaziji na Mandžuriju 1931. god., SAD se upliću u sukob, premda pozivaju na mirno rješavanje nesuglasica i držanja odredbi Pariškog pakta.¹⁶² Uplitanje SAD-a ima, kako navodi Fensterwald Jr., dva učinka; prvi, osporio je Ligu naroda i međunarodnu suradnju SAD-a, drugo, Pariški pakt se pokazao ništavnim. Razlika je između izolacionizma 19. i 20. st. u teritorijalnoj ekspanziji. Ukratko, SAD odbijaju prihvatiti rat kao sredstvo vanjske politike, premda su bile spremne na oružane intervencije u Latinskoj Americi i ostvarivanje imperijalnih težnji. Predsjednički mandat F. D. Roosevelta (1933. - 1945.) obilježava nastavak vanjske politike njegovih prethodnika, ne očituje se o sankcioniranju Japana za okupaciju Mandžurije, prekida Londonsku ekonomsku konferenciju u svrhu smanjenja otplate reparacija iz Prvog svjetskog rata te potpisuje Johnsonov akt kojim brani davanje poratnih zajmova.¹⁶³ Razlika između F. D. Roosevelta i W. Willsona bila je u političkoj retorici o svjetskoj ulozi SAD-a. Willson karakterizira SAD *Svjetskim policajcem*, dok Roosevelt zagovara *dobrosusjedske odnose*.¹⁶⁴ Pod *dobrosusjedskim odnosima* nakon Drugog svjetskog rata misli se na promjenu političke filozofije uvjetovane europskim političkim kretanjima i strahom od sovjetske prevlasti. Crothers smatra kako je promjena vanjskopolitičke doktrine prema internacionalizmu, prožetom ekonomskom suradnjom s drugim državama i pomoći SAD-a, omogućila rast

¹⁶² Philip Marshall Brown iznosi japansku perspektivu u pogledu Kellogg-Briandovog pakta i okupacije Mandžurije, japanski ministar vanjskih poslova Tanaka je 20. srpnja 1928. god. iznio zanimljivu interpretaciju mandžurske okupacije aludirajući kako nije bila protupravna uredbama pakta, za detaljniji uvid vidi, Philip Marshall Brown, „Japanese Interpretation of the Kellogg Pact“, *The American Journal of International Law*, Vol. 27, No. 1, (Jan., 1933), 100-102. <http://www.jstor.org/stable/2189787> (pristup ostvaren 15.12.2018.)

¹⁶³ Justus D. Doenecke ističe kako je Rooseveltova politika bila mediokritetska tvrdeći da njegovi stavovi po pitanju ulaska SAD-a u rat nisu dovoljno jasni. Preokret u politici vidljiv je sredinom 1941. god., točnije u rujnu, navodeći kako okolnosti u Europi prisiljavaju SAD na oprez i naoružanje. Roosevelt preuzima inicijativu u slanju američkih snaga na Island, protektoratom nad Grenlandom, obećanjem vojne pomoći u slučaju invazije Japana na nizozemske i britanske kolonije na Pacifiku i sl. Ankete provedene među Amerikancima pokazuju afirmativan stav prema intervenciji. Razlog odobravanju ulaska u rat možemo tražiti u medijima, novinama s dopisnicima o njemačkim osvajanjima, kino projekcijama s ratnim temama npr. Napoleonskim ratovima. Dakle, možemo zaključiti kako propaganda koja stvara mit o obrani demokracije, slobode i suverenosti utječe na promjenu političkog tijeka i svjetonazora. (Vidi, Justus D. Doenecke, „American Isolationism, 1939-1941“, 211-212.)

¹⁶⁴ Bear F. Braumoeller, „The Myth of American Isolationism“, *Foreign Policy Analysis* 6 (2010), 350., 351., 358. <http://www.braumoeller.info/wp-content/uploads/2012/12/Myth-of-US-Isolationism.pdf> (pristup ostvaren 18.12.2018.); Fensterwald Jr., „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. Part I“, 118-119., 119-121., 122-124.; Keith W. Olson, *An Outline of American History* (chapter 6) (United States Information Agency), 116-117.; *Povijest: Industrijalizacija i nacionalne revolucije 1848.-1871.*, 14:546-582.; Zinn, *Terorizam i rat*, 90.; <https://www.britannica.com/biography/Woodrow-Wilson> (pristup ostvaren 14.6.2019.); <https://vojnapovijest.vecernji.hr/vojna-povijest/japanska-vojna-osvajanja-1930-ih-godina-1000563> (pristup ostvaren 21.6.2019.);

globalne ekonomije, time i dobrobiti za partnerske države. Ista (vanjskopolitička) orijentacija omogućila je translaciju američkih pomorskih snaga, vlastitu sigurnost i sigurnost partnerskih država. Teško možemo zamisliti potpuni odmak od izolacionističke doktrine. Politički diskurs teksaškog zastupnika Rona Paula u utrci za predsjednika 2008. god., rat u Iraku i ekonomske mjere bivšeg američkog predsjednika Baracka Obame iz 2009. god. u kojima se potiče kupovina domaćih proizvoda, dokaz su prisutnosti izolacionizma u 21. st. koji pogoduje brojnim svjetskim sukobima.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Ukratko, dokaz izolacionizma je nemogućnost brzog mobiliziranja vojne moći SAD-a koja bi spriječila izbijanje Drugog svjetskog rata. Dakle, Crothers tvrdi kako je Drugi svjetski rat, agresija Trećeg Reicha i Japana mogla biti spriječena 1936. god. da su SAD napravile odmak od izolacionizma, mobilizirajući vojne snage, angažirajući se aktivno u europskim događanjima. Nadalje, američki izolacionizam pogodio je rastu sovjetskog utjecaja i moć u svijetu što se, prema Crothers, ne bi zbilo da je SAD spriječila Drugi svjetski rat. Drugi svjetski rat učinio je od Sovjetskog saveza svjetsku silu, konkurenciju SAD-u te pogodovao rusko-američkom hladnoratovskom sukobu i napetostima. (Vidi, Lane Crothers, „The cultural roots of isolationism and internationalism in American foreign policy“, *Journal of Transatlantic Studies*, 22-24.)

17. Usporedba japanskog i američkog izolacionizma

Koncept američkog izolacionizma uvelike je drugačiji od japanskog, iako oba imaju dodirnih točaka. Zamišljen kao politika indiferentnosti prema europskim zbivanjima, nesudjelovanju, nemiješanju u politiku drugih država, istovremeno braneći miješanje u vlastitu politiku, SAD nikada nisu bile indiferentne prema svojim susjedima i španjolskim kolonijama (Filipinima). Dodirne točke japanskog i američkog izolacionizma teritorijalna su ekspanzija, u slučaju Japana teritorijalna ekspanzija upitna je zbog neuspjele invazije na Koreju prije razdoblja Edo. Nadalje, obje države žele proširiti jurisdikciju svoje moći na strana područja. SAD kupuje Floridu od Španjolske, Louisianu od Francuske, Aljasku od Rusije, Teksas naseljavaju nauštrb meksičkog stanovništva, željeznicom se šire na zapad. Prva faza obiju država širenje je jurisdikcije na području. Dakle, riječ je o uspostavljanju vlasti i ekspanzionizmu koji u suštini nemaju dodirnih točaka s primarnim konceptom izolacije. Druga faza odnosi se na očuvanje sustava, Japan uvodi hijerarhiju *baku-hana*, SAD dvostranački sustav u kojem parlamentarnu moć stranke određuje broj glasova dobivenih od saveznih država. Treća dodirna točka eksploatacija je teritorija i tijela starosjedilaca Ainua u Japanu i Indijanaca u SAD-u te Afroameričkog stanovništva. Osim spomenutih sličnosti, može se navesti porast nacionalizma. Obje države imaju zavidno mišljenje o sebi npr. Japan kao druga azijska sila nakon Kine, SAD kao dušobrižnik potlačenih naroda, vidljivo iz primjera krize na Kubi, Filipinima i dr. Dakle, uz nacionalizam vežemo i emocionalan faktor ili osjećaj superiornosti naspram drugih država, zatim tradicionalizam u slučaju SAD-a tj. puritanski duh, odredbe Deklaracije neovisnosti, u slučaju Japana društvena hijerarhija, staleži. Nadalje, ideološka stajališta raznih učenja, religija prema vlasti, politici, društvenom mišljenju. Primjer Japana konfucijanizam, pedigre šogunove dinastije, božanski status i sl., dok stajališta američkog stanovništva djelomično ovise o usmjeravanju religijskih organizacija npr. katolici i njihova vezanost za Crkvu, njezina stajališta i sl. Dakle, američki izolacionizam ili pseudo-izolacionizam sklon je ekspanziji pod okriljem zaštite ljudskih prava i sloboda, posjeduje trgovačke i teritorijalne karakteristike. Trgovačke, stvaranjem gospodarskog imperija eksploatacijom manjih država zbog iskorištenih resursa, teritorijalne, proširenjem ovlasti na kontinentu, uvođenjem protektorata nad drugim državama. Japan je po pitanju trgovačkih karakteristika izolacionizma imao drugačiji pristup, trguje na vlastitim rubnim područjima npr. otočje Ryukyu, Nagasaki, Hokkaido itd., brani odlazak svojeg stanovništva u inozemstvo. Teritorijalno se Japan širi nauštrb Ainu skupine na Hokkaidu. Zaključno riječ je o društveno neodrživom političkom konceptu koji podliježe tehnološkom

napretku, unutarnjim i vanjskopolitičkim odnosima. Nadalje, smjernice izolacionizma ili pseudo-izolacionizma iznjedrile su ekspanzionističke težnje, etnocentrizam, nacionalizam, podijeljenost stanovništva tj. društvenih skupina u Japanu (Ainu skupine i Japanaca) i SAD-u (Indijanaca, Afroamerikanaca te naturaliziranih Amerikanaca europskog podrijetla koji imaju lokal-patriotski karakter, izolirane zajednice utječu na političke stavove, stvaraju predrasude), animozitet prema političkoj i trgovačkoj ekspanziji i eksploataciji drugih država. Dakle, izolacionizam je u očima potlačenih, iskorištenih neprihvatljiv, a za realizatore krinka političkih želja i ciljeva.

18. Zaključak

Vanjskopolitička doktrina izolacionizma predstavlja subverzivan faktor društveno-ekonomskih, političkih i kulturoloških kretanja. Razlozi njegove vehementnosti i disperzije očituju se u etnocentričnim, ekspanzionističkim i imperijalnim težnjama država. Japan i SAD su tijekom razvojnih procesa od predindustrijskih, pretežito agrarnih do industrijskih, modernih država dezavuirali istinske političke ciljeve. Japanski izolacionizam rezultirao je demografskom stagnacijom, unutarpolitičkim nezadovoljstvom, nakon čega je uslijedilo razdoblje političkih, društvenih, ekonomskih promjena. Nedostaci s kojima se Japan susreo od 1700. god. do sredine 19. st. bili su eksploatacija rudnih bogatstava, demografska stabilnost, dugoročno gledajući pad nataliteta uvjetovan siromaštvom seljaka koji čine 80% stanovništva te korupcija državnih činovnika, bogatih seljaka čija pohlepa stvara putujuće nadničare čije izbivanje iz sela uvjetuje njegovom propasti. Posljedica izolacionizma, koju Japana negira, bila je tehnološka inferiornost u odnosu na zapadnjačke sile Britaniju i SAD, čije moći postaje svjestan tek nakon Opijumskih ratova u 19. st. pred kraj razdoblja Edo. Stavljajući naglasak isključivo na merkantilističku privredu, cirkulaciju novca bez proizvodnje ili malom proizvodnjom proizvoda, japanski sustav i njegova politika postaju teret samome sebi. Zaključno, japanski izolacionizam održao se zahvaljujući tradicionalizmu, poniznosti nižih slojeva prema višim, odgoju ili, preciznije, preodgoju stanovništva. Pod time se misli na *bakuh* sustav u kojem bogati drže povoljne položaje, postaju bogatiji, sustav u kojem su funkcije nasljedne. Američki izolacionizam je nasuprot japanskom tradicionalizmu prihvatio modernu tekovinu globaliziranog svijeta u kojem snažna trgovačka i vojna mornarica diktiraju prihodom i politikom države. SAD pod okriljem puritanskog duha čistoće, slobode i demokracije utječu na sve državne oblike, od političkih do ekonomskih. Dakle, američki izolacionizam prouzročio je američki ekspanzionizam (prvo kontinentalni, zatim preokooceanski) i utjecao na širenje imperija na područja (Kuba, Filipini, Azija) koja nisu bila pod njihovom jurisdikcijom. Odnosno, uvjetovao resemantizacijom riječi izolacionizam dodajući mu prefiks pseudo. Utjecaj politike izolacionizma na Japan i SAD oblikovao je ekonomsku, sociološku i kulturološku percepciju obiju nacija, monoperspektivnost društva čiji interesi i ideje ne mare za kompromise, diplomatske dogovore i državnu suradnju s drugim nacijama.

19. Popis literature

1. Baghdadi, Ali El. „Društvo Japana u ranom novom vijeku“, Sveučilište u Zadru, *Rostra. časopis studenata povijest Sveučilišta u Zadru* Vol.3 No.3 (2010), 168. <https://hrcak.srce.hr/170062> (pristup ostvaren 2.3.2019.)
2. Bernstein, Gail Lee. *Recreating Japanese Women, 1600-1945* (University California Press 1991)
3. Boyle, Peter G. „The Roots of Isolationism: A Case Study“, *Journal of American Studies*, Vol. 6, No. 1 (Apr., 1972), 41-50. (www.jstor.org/stable/27552971) (pristup ostvaren 18.12.2018.)
4. Braumoeller, Bear F. „The Myth of American Isolationism“, *Foreign Policy Analysis* 6 (2010), 350., 351., 358. <http://www.braumoeller.info/wp-content/uploads/2012/12/Myth-of-US-Isolationism.pdf> (pristup ostvaren 18.12.2018.)
5. Brett L. Walker, *The Conquest of Ainu Lands – Ecology and Culture in Japanese Expansion 1590-1800*, London, 2001.
6. Encyclopedia Britannica, (<https://www.britannica.com/biography/Woodrow-Wilson>) (pristup ostvaren 14.6.2019.)
7. Brown, Philip Marshall, „Japanese Interpretation of the Kellog Pact“, *The American Journal of International Law*, Vol. 27, No. 1, (Jan., 1933), 100-102. <http://www.jstor.org/stable/2189787> (pristup ostvaren 15.12.2018.)
8. Cincotta, Howard, *Američka povijest: kratki prikaz*. Informativna agencija SAD, 1998.
9. Crothers, Lane, „The cultural roots of isolationism and internationalism in American foreign policy“, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 9, No. 1, (March 2011), 22. <http://dx.doi.org/10.1080/14794012.2011.550774> (pristup ostvaren 4.5.2019.)
10. Cullen, Louis Michael, *A History of Japan 1582-1941: Internal and External Words*, New York, 2003.
11. Doenecke, Justus D., „American Isolationism, 1939-1941“, *The Journal of Libertarian Studies*, Vol. VI, Nos. 3-4 (Summer-Fall 1982), https://library.mises.org/sites/default/files/6_3_1_0.pdf (pristup ostvaren 24. 5. 2019.)
12. Eisenstark, Reyna and, Friedentahl, Lora, *Key Concepts in American History: Progressivism, Kansas*, 2010.
13. Fensterwald Jr., Bernard, „The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. I“, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2, No. 2, (Jun. 1958.), 111-139., <http://www.jstor.org/stable/172971> (pristup ostvaren 18.12.2018.)

14. Fensterwald Jr., Bernard, "The Anatomy of American "Isolationism" and Expansionism. II", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2, No. 4, (Dec., 1958), 280-309. <http://www.jstor.org/stable/172887> (pristup ostvaren 18.12.2018.)
15. Fleuri, Johann, „Japanke u borbi za ravnopravnost“ s francuskog prevela Mirna Šimat, *Le monde diplomatique – hrvatsko izdanje*, br. 40, god. IV, travanj 2016., 26-27.
16. Goodman, Grant K. *Japan and the Dutch 1600-1853*, London and New York, 2000.
17. *Povijest: Predvečerje rata i Drugi svjetski rat (1936.-1945.)* (uredio Ivo Goldstein, prevela Ana Badurina), 1-21 sv., Zagreb, 2008.
18. Hall, John Whitney and McClain, James L. *The Cambridge history of Japan*, 1-4 sv. Cambridge University Press, 1991.
19. Harada, Nobuo, „A Peak at the Meals of the People of Edo – Tracing the Diet of Edo-The Establishment of Japan's Culinary Culture (Part One)“, 3. https://www.kikkoman.co.jp/kiifc/foodculture/pdf_12/e_002_006.pdf (pristup ostvaren 24.5.2019.)
20. Prevela: Sanja Lovrenčić, Hobsbawm, Eric, *Doba kapitala 1848.-1875.* Zagreb, 1989.
21. Hellyer, Robert, „Historical and Contemporary Perspectives on the "Sakoku" Theme in Japanese Foreign Relations: 1600-2000“, *Social Science Japan Journal*, Vol. 5, No. 2 (Oct., 2002), 255-259. <http://www.jstor.org/stable/30209385> (pristup ostvaren 25.4.2019.)
22. Howell, David L., „Ainu Ethnicity and the Boundaries of the Early Modern Japanese State“, *Past & Present*, No. 142 (Feb., 1994), 69-93. <http://www.jstor.org/stable/651197> (pristup ostvaren 24.5.2019.)
23. Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=28332>) (pristup ostvaren 25.4.2019.)
24. Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59578>) (pristup ostvaren 9.7.2019.)
25. Hrvatski jezični portal (<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>) (pristup ostvaren 12.12.2018.)
26. Ivić, Irena, „Japan i politika izolacionizma (1638.-1868.)“, *Pro tempore*, časopis studenata povijesti godina IV, br.4., (2007), 4. <https://hrcak.srce.hr/file/94874> (pristup ostvaren 12.12.2018.)
27. Jansen, Marius B., *The making of modern Japan*, London, 2002.

28. Johnstone, Andrew, „Isolationism and internationalism in American foreign relations“, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 9, No. 1, March 2011, 7-20.
<http://dx.doi.org/10.1080/14794012.2011.550772> (pristup ostvaren 4.5.2019.)
29. Kazui, Tashiro and Videen, Susan Downing. „Foreign Relations during the Edo Period: Sakoku Reexamined“, *Journal of Japanese Studies* 8, no. 2 (1982), 283-306.
<http://www.jstor.org/stable/132341> (pristup ostvaren 12.12.2018.)
30. Rječnik stranih riječi, Zagreb, 2007., 619., Bratoljub Klaić, prir. Željko Klaić
31. Mason, Richard Henry Pitt and Caiger, J. G., *A History of Japan – Revised Edition* London, 1997.
32. Nenzi, Laura. *Excursions in Identity: Travel and the Intersection of Place, Gender and Status in Edo Japan*, Honolulu, 2008.
33. Olson, Keith W. *An Outline of American History* (chapter 6). United States Information Agency, 1974.
34. Pasarić, Božidar, *Kratka povijest Japana*, Zagreb, 2010.
35. Pejić, Luka „Američka revolucija – problem društvene stratifikacije i mit o demokraciji i općoj jednakosti“, *ESSEHIST- časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Vol. 3 No. 3 (2011), 27-31.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=272199 (pristup ostvaren 18.12.2018.)
36. Simmons, Ian G., *Globalna povijest okoliša od 10 000. pr. Kr. do 2000. n. Kr.* (preveo Damjan Lalović), Zagreb, 2010.
37. Schaede, Ulrike, „Forwards and futures in tokugawa-period Japan: A new perspective on the Dōjima rice market“, *Journal of Banking & Finances*, Vol. 3 Issues 4-5, September 1989, 485-513.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0378426689900289> (pristup ostvaren 12.12.2018.)
38. *Velika ilustrirana povijest svijeta* (preveli dr. Zvonimiri Sušić i Valerija Lessny), 11-14 sv. Rijeka, 1978.
39. Streissguth, Tom and Friedentahl, Lora, *Key Concepts in American History: Isolationism*. Kansas, 2010.
40. Takano, Yayori, *Foreign Influence in the Transformation of Early modern Japan*, 84.
<http://history.emory.edu/home/documents/endeavors/volume3/YayoriTakano.pdf> (pristup ostvaren 14.11.2018.)

41. Totman, Conrad, *Povijest Japana*, Zagreb, 2003.
42. Totman, Conrad, "From Sakoku to Kaikoku. The Transformation of Foreign-Policy Attitudes, 1853-1868", *Monumenta Nipponica*, Vol. 35, No. 1 (1980), 1-19
<http://www.jstor.org/stable/2384397> (pristup ostvaren 5.3.2019.)
43. Urbatsch, Robert „Isolationism and Domestic Politics“, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 54, No. 3 (June 2010), 471-492.
<http://www.jstor.org/stable/27820996> (pristup ostvaren 18.12.2018.)
44. Vaporis, Constatine N., „ To Edo and Back: Alternate Attendance and Japanese Culture in Early Modern Period“, *Journal of Japanese Studies*, Vol. 23, No. 1, (Winter, 1997), 3. <http://www.jstor.org/stable/133123> (pristup ostvaren 12.12.2018.)
45. Vosk, Marc, „Correlates of Prejudice“, *Review of Educational Research*, Vol. 23., No. 4, Research of Human Rights and Programs of Action (Oct., 1953), 353-361.
<http://www.jstor.org/stable/1169192> (pristup ostvaren 2.3.2019.)
46. Wakabayashi, Bob Tadashi. "Opium, Expulsion, Sovereignty. China's Lessons for Bakumatsu Japan," *Monumenta Nipponica* 47, No.1 (1992): 1-25
http://www.bakumatsu.ru/lib/Opium_Expulsion_Sovereignty_Chinas_Lessons_for_Bakumatsu_Japan.pdf (pristup ostvaren 14.11.2018.)
47. Walker, Brett L., *The Conquest of Ainu Lands – Ecology and Culture in Japanese Expansion 1590-1800* (2001)
48. Weiner, Michael. *Sheffield Centre of Japanese Studies*, 1-38 sv. Sheffield, 2008.
49. <https://www.youtube.com/watch?v=EelCX5zjTKU> (pristup ostvaren 9.7.2019.)
50. <https://www.youtube.com/watch?v=iA7BILX-q4I> (pristup ostvaren 9.7.2019.)
51. <https://www.youtube.com/watch?v=endv3PVpXFg> (pristup ostvaren 9.7.2019.)
52. Zinn, Howard. *Terorizam i rat*, prev. Ante A. Ujević. Zagreb, 2003.
<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristup ostvaren 12.12.2018.)